

Vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteet - osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuudet

”Se on niinku mukavaa, ku on kaikkien kaa. Ja sitte saa niinku sanoa aina oman mielipiteen.”

Suvi Seikkula, 13148

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2014

Sosiaalityö

Lapin Yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteet - osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuudet. ”Se on niinku mukavaa, ku on kaikkien kaa. Ja sitte saa niinku sanoa aina oman mielipiteen.”

Tekijä: Suvi Seikkula

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ x Sivulaudaturtyö __ Lisensiaatintyö __

Sivumäärä: 134

Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Tutkimukseni käsittelee vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteita sekä lasten mahdollisuuksia osallisuuteen ja toimijuuteen perhesuhteissaan. Tutkimukseni tavoitteena oli tuoda esiin lasten ääntä ja näkökulmaa omissa perhesuhteissaan. Halusin tutkimuksellani tuoda esiin ja toisaalta siten vahvistaa lasten oikeuksia vaikuttaa ja tulla kuulluksi omiin läheissuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen liittyvissä asioissa.

Tutkimukseni alussa esittelen, kirjallisuuteen ja suomalaisia lapsiperheitä koskeviin tilastotietoihin pohjautuen, perheen ja perhemuotojen muutoksesta sekä kerron vanhempien erosta lasten elämään vaikuttavana ilmiönä. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys rakentuu osallisuuden ja toimijuuden käsitteille. Avaan tutkimuksen teoriaosuudessa näiden keskeisten käsitteiden merkitystä ja rakentumista perhesuhteissa lapsen näkökulmasta.

Tutkimuksessani käyttämäni aineisto on osa monitieteistä Children’s Emotional Security in Multiple Family Relations (EMSE)– tutkimusprojektia Suomen Akatemian rahoittamassa lasten terveyden ja hyvinvoinnin SKIDI-KIDS – tutkimusohjelmassa. Tutkimuksessani käyttämäni aineisto on luonteeltaan laadullista, koostuen lasten teemahaastatteluista sekä verkostokartan avulla kerätystä materiaalista. Aineiston lapset ovat iältään 7-15-vuotiaita.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset haluavat vaikuttaa ja olla osallisina monenlaisissa perheen asioissa ja he aktiivisesti merkityksellistävät ja tulkitsevat perhettä koskevia asioita ja tapahtumia omasta näkökulmastaan. Tutkimuksen perusteella lapset arvostavat ja pitävät tärkeänä osallisuutta perhesuhteissaan.

Avainsanat: perhesuhteet; vanhempien ero; toimijuus; osallisuus; lapsuustutkimus; lastenvalvoja; perheneuvolan sosiaalityö

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
2 MUUTTUV A PERHE.....	4
2.1 Perhe hakee muotoaan nykyajan yhteiskunnassa.....	4
2.2 Suomalaiset lapsiperheet ja eroaminen tilastoissa.....	7
2.3 Vanhemp ien ero lasten elämään vaikuttavana ilmiönä.....	10
2.4 Sosiaalityö perheiden tukena.....	16
3 LAPSEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS PERHEESSÄ.....	18
3.1 Oikeus osallisuuteen.....	18
3.2 Mitä osallisuus on?.....	21
3.3 Lapsen osallisuuden rakentuminen.....	24
3.4 Toimijuus ja sen reunaehdot.....	28
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	37
4.1 Lapset ja lapsuuden tutkiminen.....	37
4.2 Tutkimustehtävä.....	40
4.3 Aineisto.....	42
4.4 Aineistonkeruumenetelmät.....	43
4.5 Aineiston analyysi.....	50
4.6 Tutkimuksen eettisyys.....	51
5 PERHESUHTEET.....	55
5.1 Perheenjäs enet verkostokartalla.....	55
5.2 Vanhemmat.....	60
5.3 Sisarukset.....	65
5.4 Muut perheenjäs enet.....	67
6 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MAHDOLLISUUDET PERHEESSÄ.....	73
6.1 Passiivinen osallisuus.....	73
6.2 Aktiivinen osallisuus ja toimijuus.....	84
6.3 Halu vaikuttaa ja olla laajemmin osallinen.....	89
6.4 Toimijuutta raamittavat toimintakäytännöt.....	95
6.5 Muut toimijat ja ympäristö.....	103
6.6 Lapsen toimijuus.....	110
7 POHDINTA JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI.....	122
Lähteet.....	125
Liitteet.....	132
Liite 1: Teemahaastattelurunko.....	132

1 JOHDANTO

Pro gradu tutkimukseni käsittelee vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteita sekä lasten mahdollisuuksia osallisuuteen ja toimijuuteen perhesuhteissaan. Perhesuhteet tutkimuskohteena on hyvin ajankohtainen ja tärkeä tutkimusaihe, josta kiinnostuin kandidaatintutkielman sekä perheneuvolassa suorittamani sosiaalityön opintoihin liittyvän pitkän harjoittelujakson myötä.

Aihe on tärkeä myös sosiaalityön kannalta, sillä sosiaalityössä kohdataan hyvin monenlaisia perheitä eri elämäntilanteissaan. Erityisesti lastenvalvojat ja perheneuvoloiden sosiaalityöntekijät työskentelevät vanhempien eroon liittyvien asioiden parissa, jonka vuoksi he tarvitsevat työssään monipuolista ja laaja-alaista tietoa vanhempien erosta ilmiönä ja mahdollisuuksista tukea perheitä erosta selviytymisessä. Lastenvalvojan ja perheneuvolan sosiaalityöntekijän yhtenä tehtävänä on tuoda esille lasten näkökulmaa sekä auttaa vanhempia ymmärtämään yhteistyön tärkeys nimenomaan lasten kannalta. Voidakseen fokusoida työskentelyn lasten näkökulmaan ja tarpeisiin, sosiaalityöntekijät tarvitsevat tuekseen tietoa lasten kokemuksista ja näkemyksistä perheeseen ja niissä tapahtuviin muutoksiin liittyen.

Perhemuodot ja sen myötä myös perhesuhteet ovat olleet vahvan muutoksen kohteena länsimaissa ja Suomessa jo 1970-luvulta alkaen. Perinteisen avioliittoon perustuvan ydinperheen rinnalla on koko ajan enenevissä määrin yhdenhuoltajan perheitä, avoliittoon perustuvia perheitä, samaa sukupuolta olevien aikuisten lapsiperheitä sekä uusperheitä. Vanhempien erojen lisääntyminen on herättänyt huolta sen vaikutuksista lasten hyvinvointiin. Vanhempien eroja koskevat tutkimukset ovat olleet pitkään lähestymistavaltaan varsin ongelmakeskeisiä pohtien mitä vahinkoa vanhempien ero aiheuttaa lapsille? Tutkimukset ovat tuottaneet hyvin monenlaisia vastauksia, joidenkin tutkimusten mukaan vanhempien erolla on aina kauaskantoiset ja negatiiviset vaikutukset lasten elämään (mm. Wallerstein 2000; Storksen 2005). Toisten tutkimusten mukaan lapset selviävät vanhempien eron aiheuttamista muutoksista varsin hyvin (mm. Winkelmann 2005; Moxnes 2003; Flowerdew & Neale 2003). Mavis Hetherington (2003) on todennut tutkimuksissaan, että noin 75–80% lapsista selviää vanhempien erosta kutakuinkin vahingoittumattomana.

Tutkimukset koskien vanhempien eroja ovat keskittyneet 2000-luvun alkuun saakka pääasiassa vanhempien käsityksiin eron vaikutuksista lapsiin tai jo aikuisten lapsena eron kokeneiden käsityksiin eron vaikutuksista. Lasten näkökulma vanhempien eroon liittyvissä asioissa on korostunut 2000-luvulla. Lapsuustutkimus ja lapsinäkökulmainen tutkimus on voimakkaasti lisääntynyt 2000-luvun aikana ja nyt ollaan kiinnostuneita ja halutaan tietää, mitä lapset ajattelevat ja minkälaisia kokemuksia heillä erilaisista asioista on. On ymmärretty, että lapsilla on arvokasta ja ainutlaatuista tietoa asioista. Vanhempien erosta lasten hyvinvointiin vaikuttavana asiana saadaankin paljon monitahoisempi kuva, kun kuullaan lasten näkemyksiä ja kokemuksia asiasta (mm. Moxnes 2003; Butler ym. 2003; Flowerdew & Neale 2003; Broberg 2010; Karttunen 2010).

Perehdyttyäni kandidaatintutkielmassa vanhempien eroon ilmiönä kiinnostuin osallisuuden ja toimijuuden käsitteistä liittyen perhesuhteisiin ja lasten kokemaan hyvinvointiin. Tutkimusten mukaan lasten osallisuus vanhempien eroon liittyissä (mm. Moxnes 2003; Butler ym. 2003) ja toimijuus itseään koskevissa asioissa (mm. Lehtinen 2009; Kuivakangas 2002) tukevat lasten elämänlaatua ja hyvinvointia, ja siten myös lasten selvitymistä vanhempien eron aiheuttamissa muutoksissa.

Pro gradu tutkielmani käsitteellinen viitekehys rakentuu siis osallisuuden ja toimijuuden käsitteille, joiden näkökulmasta tarkastelen vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteita. Tutkimuksessani käytin valmista aineistoa ja käyttämäni aineisto on osa monitieteistä Children's Emotional Security in Multiple Family Relations (EMSE)- tutkimusprojektia Suomen Akatemian rahoittamassa lasten terveyden ja hyvinvoinnin SKIDI-KIDS – tutkimusohjelmassa. EMSE-hankkeessa tutkitaan lasten emotionaalista turvallisuutta moninaisissa perhesuhteissa. EMSE – tutkimusprojektissa aineistoa on kerätty useilla eri menetelmillä. Pro gradu työssä käyttämäni aineisto on luonteeltaan laadullista, koostuen pääosin lasten haastatteluista sekä lasten ihmissuhteita koskevan verkostokartan avulla kerätystä materiaalista. Tutkimuksessani käytin haastatteluaineiston analyysimenetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Tutkimus rakentuu siten, että ensin tarkastelen perhettä osana suomalaista yhteiskuntaa sekä vanhempien eroa lasten elämään vaikuttavana ilmiönä. Kolmannessa luvussa käsitelen ensin lasten oikeutta osallisuuteen omaa elämää koskevissa asioissa, jonka jälkeen avaan osallisuuden käsitettä suhteessa lapsiin ja heidän perhesuhteisiin. Kolmannen luvun lopuksi avaan toimijuuden käsitettä ja lapsen toimijuutta perheessä. Neljännessä luvussa kerron miten tutkimus on toteutettu ja esittelen tutkimuskysymykset. Tutkimuk-

sen viidennessä ja kuudennessa luvussa vastaan tutkimuskysymyksiin aineiston pohjalta. Viides luku keskittyy kuvaamaan tutkimukseen osallistuneiden lasten perhesuhteita ja kuudennessa luvussa käsitellään lasten osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksia perhesuhteissaan. Tutkimus on jäänyt valitettavasti keskeneräiseksi mikä näkyy siinä, että tutkimuslukuista, viisi ja kuusi, puuttuu keskustelu teorian ja kirjallisuuden kanssa. Lisäksi kuutosluvun viimeinen alaluku on keskeneräinen myös aineiston avaamisen osalta. Myös viimeinen pohdinta luku on puutteellinen ja keskeneräinen johtuen tutkimuslukujen keskeneräisyydestä. Viimeisessä, seitsemännessä luvussa, pohdin kuitenkin jossain määrin tutkimuksen tuloksia, sikäli kun niitä keskeneräisestä tutkimuksesta voi pohtia ja arvioin tutkimuksen onnistumista.

2 MUUTTUVA PERHE

2.1 Perhe hakee muotoaan nykyajan yhteiskunnassa

Tutkimukseni kohdentuu lasten perhesuhteisiin. Perhesuhteet ovat moninaistuneet ja perheet ovat monenlaisten muutosten keskiössä. Perinteisessä ajattelussa perheen on ajateltu perustuvan vanhempien parisuhteelle. Nykykeskusteluissa on esitetty, että parisuhde on muuttanut muotoaan ja merkitystään ihmisten elämässä (Kuronen 2003, 104), ja yhden ajattelutavan mukaan parisuhteen muuttuminen on johtanut myös perhesuhteiden muuttumiseen. Anthony Giddensin (1993, 89) mukaan parisuhde on muuttanut juridisten velvoitteiden ja yhteiskunnallisten traditioiden sääntelemästä suhteesta vapaaehtoiseen valintaan perustuvaksi suhteeksi, joka on jatkuvan arvioinnin alaisena ja kestää vain niin kauan, kun molemmat parisuhteen osapuolista ovat tyytyväisiä. Marjo Kurosen (2003, 106) mukaan parisuhteen muuttumisessa on kysymys siitä, että vanhemmuus ja parisuhde erkanevat toisistaan ja osin myös perheestä. Parisuhteen muuttuminen ja perhesuhteiden monimuotoistuminen vaikuttavat myös lasten perhesuhteisiin ja heidän mahdollisuuksiin osallistua ja hoitaa perhesuhteitaan.

Perinteinen vanhempien avioliittoon perustuva ydinperhe-malli on edelleen yleisin lapsiperhemalli, sillä hiukan yli puolet lapsiperheistä vielä edustavat sitä mallia. Perinteisen perhemallin rinnalla on koko ajan enenevässä määrin yhdenhuoltajan perheitä, avioliittoon perustuvia perheitä, samaa sukupuolta olevien aikuisten lapsiperheitä sekä uusperheitä. Myös muualla läntisessä maailmassa on käynnissä samansuuntainen perherakenteen muutos. Fiona Williams (2004, 18) kirjoittaa englantilaisesta viitekehyksestä muistuttaen, että ennenkin on ollut yhdenhuoltajan perheitä, työssäkäyviä äitejä ja samaa sukupuolta olevien suhteita, mutta ne eivät ole sopineet normatiiviseen kuvaan perheestä ja sen tähden niistä on vaiettu. Tänä päivänä tilanne on se, että aiemmin normatiivisena pidetystä ydinperheestä on tulossa vain yksi perhesuhteiden muoto muiden perhemallien joukossa.

Yhteiskunta antaa lakien ja politiikan tasolla lausumia siitä, minkälainen on normatiivinen ja toivottu perhemalli tai parisuhde. Niiden avulla voidaan jossain määrin muokata perheitä ja ihmissuhteita toivottuun suuntaan. (Ks. Williams 2004.) Aina on ollut olemassa samaa sukupuolta olevien parisuhteita, mutta niiden olemassa oloa on suljettu silmät, sillä lainsäädännössä ja perhepolitiikassa heidän olemassa oloaan ei ole aina tunnustettu. Suomessa samaa sukupuolta olevien parisuhteet on tunnustettu tarjoamalla

mahdollisuus virallistaa suhde parisuhteen rekisteröinnillä, mutta avioliiton solmiminen samaa sukupuolta olevien välillä ei vielä onnistu Suomessa. Parisuhteen rekisteröinti tarjoaa parille suhteen virallistamisen, mutta ei ole juridisten oikeuksien kannalta samaa tasoa avioliiton kanssa, eikä myöskään anna mahdollisuutta yhteiseen sukunimeen. Samaa sukupuolta olevien pariin mahdollisuutta muodostaa perhe säädellään edelleen lailla, sillä Suomessa samaa sukupuolta olevilla pareilla ei ole mahdollisuutta ulkopuoliseen lapsen adoptioon. Puolison lapsen adoptoinen eli niin sanottu sisäinen adoptio on kuitenkin tehty mahdolliseksi. Suomessa ulkopuolinen adoptio on mahdollinen vain aviopareille ja yksin eläville. Lainsäädäntö siis linjaa, että samaa sukupuolta olevat parit eivät ole sopivia vanhemmiksi, eikä samaa sukupuolta olevien parisuhde ole samanarvoinen heteroparisuhteiden kanssa.

Toisena esimerkkinä lainsäädännön ja politiikan vaikutuksesta perheisiin on, Suomessa jo pitkään tuettu, kahden elättäjän perhemalli. Yhteiskunta on mahdollistanut äitien työssäkäynnin tarjoamalla päivähoitoa, johon kaikilla on varaa ja mahdollisuus. Lasten päivähoitolain (19.1.1973/36) mukaan Suomessa alle kouluikäisillä lapsilla on subjektiivinen oikeus päivähoitoon, joka tarkoittaa sitä, että jokainen alle kouluikäinen lapsi on oikeutettu päivähoitoon ilman tarveharkintaa. Tämän päivän politiikassa halutaan vaikuttaa muun muassa vanhemmuuden vastuiden jakamiseen, ja erityisesti isiä patistetaan osallistumaan lasten hoitoon entistä enemmän. Isien osallistumiseen ja vanhemmuuden jakamiseen pyritään vaikuttamaan isyys- ja vanhempainvapaiden säätelyllä. Perhevapaista säädetään työsopimuslaissa (26.1.2001/55).

Jallinojan (2000, 193) mukaan perherakenteiden muutokset vaikuttavat perheiden elämän muuttumisen kautta myös perheen määrittelyyn, josta on muutosten myötä tullut vaikeaa ja haasteellista. Nykykäsityksen mukaan perheen ei tarvitse välttämättä asua saman katon alla, vaan perhe voi elää hajallaan useassa paikassa (Beck&Beck-Gernsheim 2002, 92). Perheen määrittely on hyvin yksilöllistä, sillä jokainen määrittelee perheen omalla tavallaan. On siis selvää, että perhettä ei voida määritellä millään yksiselitteisellä tavalla, sillä se määrittyy eri tavoin eri yksilöille, eri aikoina, erilaisissa tiloissa ja tilanteissa. (Ritala-Koskinen 2001, 44.)

Perheelle ei siis ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, mutta jokaisella on omat kriteerit siihen, minkälainen ihmisten yhteenliittymä voidaan lukea perheeksi ja keiden katsotaan kuuluvaksi omaan perheeseen. Ihmiset eivät suostu pitämään mitä tahansa yhteenliittymiä perheinä (Jallinoja 2000, 188), vaan näiden yhteenliittymien on täytettävä

vä joitakin kriteereitä, jotka vaihtelevat määrittelijästä riippuen. Jallinojan (2000, 188) mukaan perhettä määritellessään ihmiset ilmaisevat epäsuorasti omia perhearvostuksiaan. Punnitessaan erilaisten vaihtoehtojen perhekelpoisuutta he liikkuvat perheen ja ei-perheen rajamaastossa, jossa perhe lopulta myös määrittyy. (Jallinoja 2000, 188.)

Tavallisesti perheen vahvana määrittäjänä nähdään yhdessä asuminen, mutta erojen yleistyessä on selvää, että perhettä määritellään nykyään usein yhteisasumista laajemmasta näkökulmasta. Tolkki-Nikkonen (1992, 14–15) esittääkin, että perhe voidaan mieltää suhdekimpuksi, joka ei ole pysyvä muodostelma, vaan perheen rajat muotoutuvat eri elämänvaiheiden mukaan. Kokemukset perhemuutoksista vaikuttavat myös ihmisten tapaan määritellä perheensä, sillä ihmisten perhekäsitys laajenee, kun heillä on kokemuksia erilaisista perhemuodoista. Aino Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut lasten käsityksiä perheestä ja hänen mukaansa lapset määrittelevät perhettä usein laajan perhekäsityksen näkökulmasta, jolloin perheeseen kuuluvat ihmiset, joiden kanssa lapsi asuu, kuin myös mahdolliset muualla asuvat sisarukset, biologinen vanhempi ja hänen uusi puoliso, uuden puolison lapset sekä lemmikit.

Vanhempien erossa perheenjäsenten väliset suhteet muuttuvat, sillä yhteinen koti ja ruokakunta hajoavat, jolloin myös roolit perheessä muuttuvat (Arajärvi & Koski 1989, 76). Lapsen perhe ei siis sinällään häviä mihinkään vanhempien erotessa, mutta sen rakenne muuttuu (Smart & Neale 1999, 29), sillä eron jälkeen perhe määrittyy, yhdessä asumisen sijaan, jaettujen ihmissuhteiden kautta (Emery 1994, 19). Vanhempien eron jälkeen perheen rakenne ja perhesuhteet muuttuvat edelleen, jos jompikumpi vanhemmista löytää uuden kumppanin. Lapsen perhesuhteet siis säilyvät, mutta yhteisen kodin hajoaminen eri osoitteisiin ja mahdolliset myöhemmät muutokset uusien kumppanien muodossa vaikuttavat lapsen mahdollisuuksiin viettää aikaa perheenjäseniensä kanssa sekä mahdollisuuksiin hoitaa perhesuhteitaan.

Perheiden monimuotoistumisen ja uudenlaisten läheissuhteiden myötä perheen määrittely on entistä joustavampaa ja kirjavampaa. Tänä päivänä monet pitävät perheenä sellaisia yhteiselämän muotoja, joita ei aiemmin ole määritelty perheeksi. Yksimielisyys perheen määritelmistä onkin aiempaa vähäisempää. (Perheasioita 2002, 11.) Yhteiskunta antaa omat norminsa siihen, ketkä muodostavat perheen, mutta yhteiskunnan normatiiviset perhemääritelmät eivät välttämättä vastaa yksilöiden kokemuksia perheestä. Perheen määrittely on hyvin henkilökohtainen prosessi, sillä saman katon alla asuvan ”perheen” eri ihmiset voivat määritellä perheensä eri tavoin, eivätkä he välttämättä lue kaik-

kia samassa paikassa asuvia ihmisiä omaan perheeseen kuuluvaksi. Perheen määrittely on myös ajassa elävä prosessi, sillä perheiden kohdatessa muutoksia tai ihmisen kasvussa ja vanhetessa kokemus omasta perheestä ja siihen kuuluvista ihmisistä voi muuttua, mutta muutos ei tapahdu hetkessä yhtä aikaa reaaliajassa tapahtuvien muutosten kanssa vaan se vaatii aikaa, sillä kokemus perheestä on vahvasti sidottu tunteisiin.

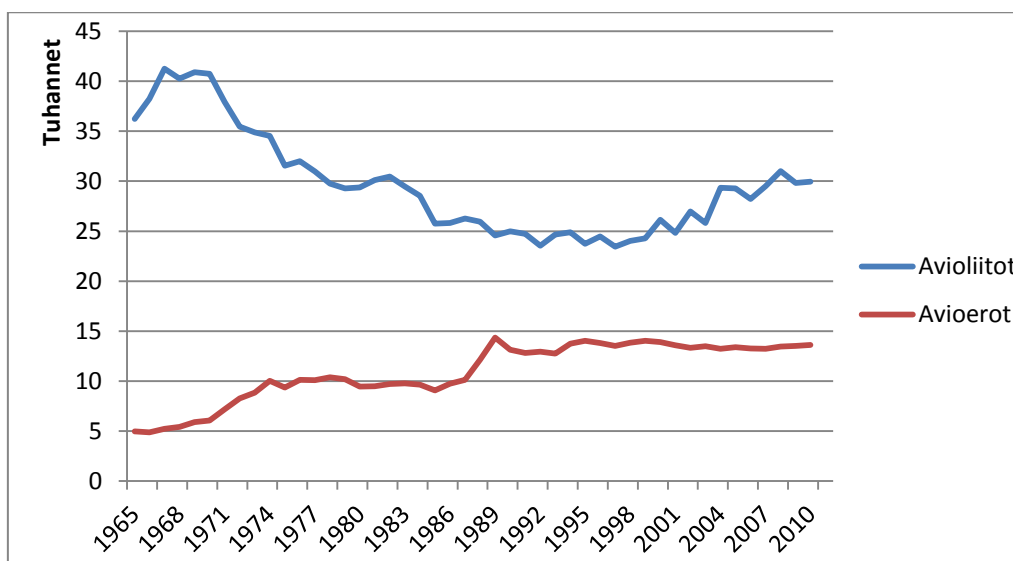
Tässä tutkimuksessa ymmärrän perheen koostuvan sellaisista ihmisistä, jotka ihminen itse mieltää omiksi perheenjäsenikseen. Tarkastelen perhettä kuitenkin myös normatiivisten perhekäsitysten kautta, ydinperheenä ja ruokakuntana eli yhteiseen asumiseen perustuvana perheenä. Tutkimuksen kohteena ovat vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteet, jonka vuoksi käsittelen perheenä tässä tutkimuksessa vain lapsiperheitä. Lasten perhesuhteita tutkittaessa perhesuhteisiin voi sisällyttää myös lähisukulaiset, kuten isovanhemmat, sedät ja tädit ynnä muut vastaavat, sillä joissakin perheissä lähisuvun kanssa ollaan tekemisissä lähes päivittäin tai viikoittain, jolloin on mahdollista, että lapsella syntyy merkittäviä ja tärkeitä perheenjäseniin verrattavia suhteita myös heihin. Jotta tutkimukseni kokonaisuus pysyy paremmin hallittavana rajaan kuitenkin kaikki lähisukulaiset tutkimuksen ulkopuolelle, lukuun ottamatta sellaisia, jotka lapsi itse on määritellyt perheeseen kuuluvaksi.

2.2 Suomalaiset lapsiperheet ja eroaminen tilastoissa

Tutkimukseni kohteena ovat vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteet, jonka vuoksi on tärkeä saada kokonaiskuva siitä minkälainen ja kuinka laaja ilmiö vanhempien eroaminen on. Kuten edellisessä luvussa totesin, perheet ovat monenlaisten muutosten keskiössä, johon vaikuttavat muun muassa parisuhteen ja vanhemmuuden muuttuminen. Sen lisäksi vanhempien erot vaikuttavat ja aiheuttavat perhesuhteiden moninaistumista. Pidän tutkimuksessani avio- ja avoeroja niin sanotusti samalla viivalla, sillä lasten kokemusmaailmasta käsin katsottuna, sillä ovatko vanhemmat olleet naimisissa vai eivät, ei ole merkitystä. Tilastokeskuksen tilastoiden avulla voidaan hahmottaa perhemuotojen muutosta Suomessa ja tämän luvun tarkoituksena on havainnollistaa perhemuotojen muutosta sekä vanhempien erojen yleistymisen tendenssiä suomalaisia lapsiperheitä koskevien tilastotietojen avulla.

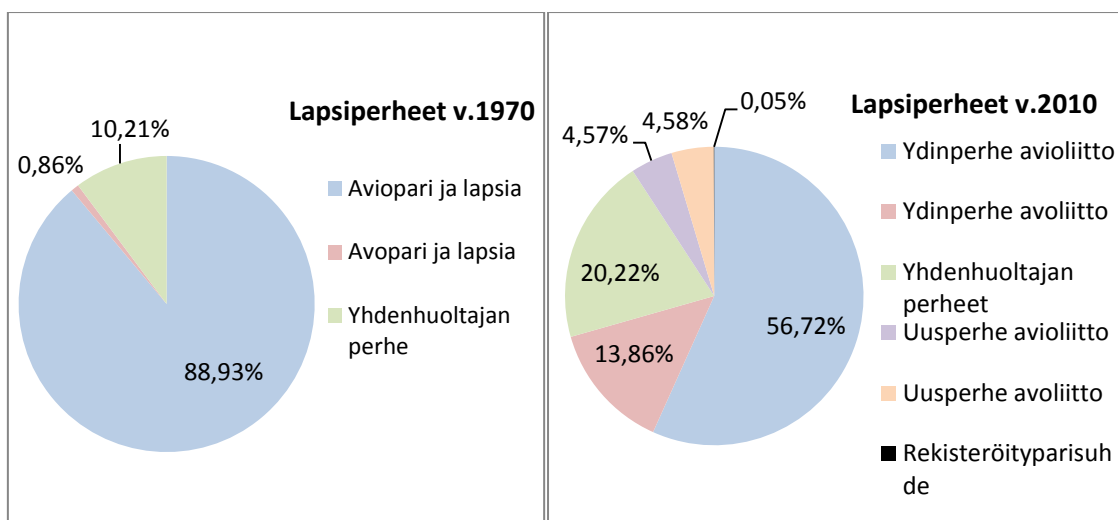
Suomessa solmitaan vuosittain noin 30 000 avioliittoa ja vuosittain puretaan lähemmäs 14 000 avioliittoa. Kuten alla olevasta kuvioista (Kuvio 1.) voi nähdä, solmittujen avio-

liittojen määrä vuotta kohden on ollut hienoisessa laskussa 70-luvun alusta 90-luvun loppuun asti, jonka jälkeen solmittujen avioliittojen määrä vuotta kohden on ollut nousujohteinen. 70-luvun puolesta välistä 80-luvun loppupuolelle asti avioerojen vuosittainen määrä pysytteli 10 000 tuntumassa, jonka jälkeen 80- ja 90-luvun taitteessa erojen määrä nousi 14 000 eron tuntumaan vuodessa, ja siellä pysyttelee edelleen. (Tilastokeskus, Väestö 2010a.) Valitettavasti avioliittojen solmimisista tai purkautumisista ei ole kerätty tilastotietoja.

Kuvio 1: Suomessa solmitut avioliitot sekä avioeroon päätyneet liitot vuosina 1965-2010.

Kun katsotaan lapsiperheitä tilastotietojen valossa, voidaan huomata lapsiperheiden vähentyneen lähes sadalla tuhannella perheellä vuosien 1970 ja 2010 välillä. Avioliitton perustuvien lapsiperheiden kuin myös yhdenhuoltajan lapsiperheiden osuus kaikista lapsiperheistä on 70-luvulta lähtien ollut kasvussa. (Tilastokeskus, Väestö 2010c.) Alla oleva kuvio antaa hyvin havainnollisen kuvan perhemuotojen moninaistumisesta kuluneen neljänkymmenen vuoden aikana (Kuvio 2).

Kuvio 2: Lapsiperheet Suomessa vuonna 1970 ja vuonna 2010 (Tilastokeskus, Väestö 2010c; Tilastokeskus, Väestö 2010b).

Avoliittoon perustuvien lapsiperheiden osuus oli 70-luvun alussa alle prosentin kaikista lapsiperheistä ja noin kymmenesosa lapsiperheistä oli yhdenhuoltajan perheitä. Suurin osa eli lähes 9/10 lapsiperheistä perustui vanhempien avioliitolle. (Tilastokeskus, Väestö 2010c.) Nykyään lapsiperheet ovat paljon monimuotoisempia ja kirjavampia. Tämän päivän lapsiperhe voi olla muodoltaan ydinperheen avio- tai avoliitto, yhdenhuoltajan perhe, uusperheen avio- tai avoliitto tai se voi perustua rekisteröityyn parisuhteeseen. Enää noin 3/5 osa lapsiperheistä perustuu avioliittoon, kun taas jo lähes viidennes lapsiperheistä perustuu avoliittoon. Yhdenhuoltajan perheiden osuus lapsiperheistä on kasvanut kymmenesosasta viidesosaan. (Tilastokeskus, Väestö 2010c.) Noin kymmenesosa lapsiperheistä on nykyään uusperheitä (Tilastokeskus, Väestö 2010b).

On kuitenkin tärkeä huomata, että myös vuonna 1970 osa lapsiperheistä oli uusperheitä. Käsittääkseni uusperheitä on aina ollut olemassa, mutta niistä on alettu kerätä erillisiä tilastotietoja Suomessa vasta vuodesta 1990. Tuolloin uusperheiden osuus lapsiperheistä oli 6,9 % (Tilastokeskus, Väestö 2010b). Toisin sanoen uusperheet eivät sinänsä ole mikään uusi ilmiö, mutta niiden yleistyessä niihin on alettu kiinnittämään huomiota ja keräämään niistä systemaattisesti tietoa.

Uusperheiden lisääntyminen ja perheiden monimuotoistuminen tarkoittaa myös sitä, että yhä useammat joutuvat kokemaan perheen hajoamisen ja siitä seuraavat muutokset perhesuhteissa. Suomessa noin 31 000 lasta kokee vuosittain vanhempiensa eron (Kartovaara 2007, 93). Vuonna 2009 Suomen alle 18-vuotiaista lapsista melkein kolmannes oli kokenut vanhempien eron jossain vaiheessa elämäänsä (Tilastokeskus, Väestö 2009; Tilastokeskus, Väestö 2010b). Nykypäivänä vanhempien eroaminen voidaan nähdä melko tavallisena osana elämäkokemusta, eikä vanhempien ero tee lapsesta epänor-

maalia muiden lasten silmissä (ks. Flowerdew & Neale 2003, 158). Erilaiset muutokset ovat osa kaikkien ihmisten elämää. Muutoksen tavallisuus tai epätavallisuus riippuu kontekstista eli siitä mistä aikakaudesta, kulttuurista ja paikasta on kysymys.

Lapsen riski kokea vanhempien ero riippuu tutkimusten mukaan perhetyypistä (Litmala 2002, 16). Avoliittoon perustuvan perheen lasten riski kokea vanhempiensa ero on lähes kolme kertaa todennäköisempi kuin avioliittoon perustuvien perheiden hajoamisen riski (Kartovaara 2007, 93). Jos avoliittoon perustuvassa perheessä asuu puolisoitten yhteisiä sekä entisistä liitoista syntyneitä lapsia on perheen hajoamisen riski jo nelinkertainen. Riski erota nousee noin yhdeksänkertaiseksi, jos avoparin perheessä on vain ei-yhteisiä lapsia. (Litmala 2002, 17.) Avoliittoihin ja uusperheisiin perustuvat lapsiperheet hajoavat siis herkemmin kuin avioliittoon perustuvat perheet, joka on jossain määrin huolestuttavaa, sillä avoliittoihin perustuvien perheiden ja uusperheiden osuus lapsiperheistä kasvaa koko ajan, kun taas tutkimuksissa kestävämmäksi perhemuodoksi todetun avioliiton osuus lapsiperheissä pienenee.

Tilastotietojen valossa voin todeta, että vanhempien eron täytyy olla melko tavallinen ilmiö tämän päivän lasten maailmassa. Todennäköisyyksien perusteella vanhempien erot tulevat mahdollisesti lisääntymään, sillä avoliittoihin perustuvat lapsiperheet ovat koko ajan lisääntyneet ja riski avoliiton päättymiseen on suurempi kuin avioliiton. Erojen lisääntyminen laittaa yhä useamman lapsen sukkuloimaan moninaistuneiden perhesuhteiden verkostossa. Yhtäältä on tärkeä pyrkiä tukemaan ja vahvistamaan vanhempien liittoja, mutta toisaalta lisääntyvässä määrin on tärkeä etsiä ja panostaa keinoihin, joilla tuetaan perheitä ja lapsia saamaan haltuun eron jälkeinen muuttunut perhe ja elämäntilanne.

2.3 Vanhempien ero lasten elämään vaikuttavana ilmiönä

Vanhempien ero on osa tutkimukseni viitekehystä. Vanhempien ero muuttaa ja vaikuttaa lapsen perhesuhteisiin sekä tuo mukanaan sellaisia osallisuuden ja toimijuuden tarpeita, joita lapsilla tavallisessa ydinperheissä ei ole. Sen vuoksi on tärkeää ymmärtää ja saada kokonaiskuva vanhempien erosta lapsen elämään vaikuttavana ilmiönä.

Vanhempien ero on lapsen elämässä muutos ja menetys (ks. esim. Karttunen 2010), toisaalta se voi olla myös mahdollisuus. Muutoksessa täytyy luopua vanhasta ja kyetä

ottamaan uusi vastaan. Vanhempien ero on lapselle myös menetys, sillä hän menettää toisen vanhemman läsnäolon jokapäiväisestä arjestaan, eikä vanhempi ole saatavilla ja tavoitettavissa silloin kuin haluaisi ja tarvitsisi (Hetherington 2003, 224; McLanahan & Sandefur 1994, 26–27). Vanhempien ero voi olla myös mahdollisuus parempiin ja rauhallisempiin perhesuhteisiin, jos perheen arki ennen eroa on ollut yhtä riitelyä tai perheessä on ollut esimerkiksi väkivaltaa.

Elämänmuutos ja menetys molemmat vaativat luopumaan ja sopeutumaan, ja ne tuovat surun lapsen elämään. Martti Lindqvistin (2003,10) mukaan surun tehtävänä on mahdollistaa elämän jatkuminen muuttuneissa olosuhteissa. Menetys voi muuttua ymmärrykseksi ja voimavaraksi, kun siihen liittyvä suru on käyty läpi. Tämä tarkoittaa mielestäni sitä, että vanhempien ero voi olla kokemus, joka onnistuneen läpikäymisen jälkeen muuttuu lapsen voimavaraksi.

Muutokset ovat osa kaikkien lasten elämää, ei vain vanhempien eron kokeneiden lasten elämää, eikä muutoksen läpi käyminen ole luonnostaan hyvä tai paha asia. Tämä seikka unohtetaan yleensä, kun puhutaan vanhempien eron kokeneista lapsista. (Flowerdew & Neale 2003, 157.) Muutos voi siis tuoda mukanaan hyviäkin asioita ja kohdatut vaikeudet voivat kääntyä voitoksi. Flowerdewin ja Nealen (2003, 158) mukaan vanhempien ero ei ole enää epätavallinen asia nykypäivän nuorille, vaan nuoret mieltävät sen tavanomaiseksi jokapäiväiseen elämään kuuluvaksi ongelmaksi.

Vanhempien eroon liittyvän tutkimuksen perustavanlaatuinen kysymys on, että vahingoittaako se lapsia? Kysymykseen on saatu monenlaisia vastauksia. Hetherington (2003) on todennut tutkimuksissaan, että noin 75–80% lapsista selviää vanhempien erosta kutakuinkin vahingoittumattomana, kun taas Wallersteinin ym. (2000) tutkimusten mukaan vanhempien ero jättää aina arvet. Osa tutkimuksista puhuu sen puolesta, että ero ei itse asiassa aiheuta lyhytaikaista sopeutumisturbulenssia kummempaa vahinkoa, vaan varsinaista vahinkoa lapselle on aiheuttanut onnettomassa ja riitaisassa perheessä eläminen (mm. Schaffer 1998; Jekielek 1998; Winkelmann 2005; Moxnes 2003). Toiset tutkimukset puolestaan puhuvat sen puolesta, että eläminen ehjässä, vaikkakin onnettomassa ja riitaisassa perheessä, on useimmiten aina parempi vaihtoehto kuin eläminen rikkinäisessä perheessä, sillä heidän tutkimusten mukaan vanhempien erolla on negatiiviset ja kauaskantoiset vaikutukset (mm. Wallerstein 2000; Storksen 2005).

Helen Cheng, Judy Dunn, Thomas O'Connor ja Jean Golding (2006, 239–240) ovat huomanneet, että verrattaessa eroperheiden lasten sekä ei eronneiden perheiden lasten

hyvinvointia, erehdytään helposti korostamaan vanhempien eron negatiivista vaikutusta lasten hyvinvointiin. Useiden tutkimusten mukaan eroperheiden lapsilla on ollut sopeutumisongelmia jo ennen vanhempien eroa. Tämä tarkoittaa siis sitä, että vanhempien parisuhteen laatu ennen eroa määrittää osin eron vaikutuksia lapseen, eivätkä tutkimuksissa raportoidut negatiiviset vaikutukset aina välttämättä johdu erosta, vaan osaltaan jo eroa ennen perheen arkea sävyttäneistä riidoista ja vaikeuksista.

Susan Jekielekin (1998, 928–929) tutkimuksen mukaan erittäin riitaisen liiton päättäminen parantaa lasten emotionaalista hyvinvointia. Rudolph Schaffer on tullut samankaltaisiin tuloksiin kuin Jekielek. Schafferin (1998, 165) mukaan vanhempien suhteen riitaisuudella on kokonaisvaltaisempi ja tuhoavampi vaikutus lapseen kuin vanhempien erolla. Myös Cheng ym. (2006, 240) ovat päätyneet samansuuntaisiin tuloksiin. Heidän mukaan lapsilla, joiden perheessä ristiriidat olivat olleet vähäisiä ennen eroa, useat hyvinvoinnin indikaattorit osoittivat hyvinvoinnin laskua eron jälkeen. Kun taas lapsilla, jotka olivat perheistä, joissa oli ollut paljon ristiriitoja ennen eroa, hyvinvoinnin indikaattorit osoittivat hyvinvoinnin parantuneen eron jälkeisenä aikana.

Vanhempien eron kokeneiden lasten keskimääräistä huonompi hyvinvointi ei välttämättä johdukaan vanhempien erosta, vaan huonompaa hyvinvointia voivat selittää muut tekijät, kuten esimerkiksi edellä esitetty vanhempien parisuhteen riitaisuus. Mari Broberg (2010, 50) esittää, että eron kokeneiden lasten keskimääräistä huonompi hyvinvointi voi johtua jo alun perin perheen huonommasta taloudellisesta tilanteesta, sillä tilastojen mukaan eroja tapahtuu enemmän alemmissa sosiaaliluokissa ja tulotasoilla. Tami Videon (2005, 127) toteaaakin, että avioero voi olla huonovointisuuden indikaattori, mutta ei sen syy.

Osa eron negatiivisista vaikutuksista lapseen voi selittyä sillä, että erossa vanhemmuus joutuu koetukselle ja kyky toimia vanhempana saattaa heikentyä. Jay Belskyn (1984) vanhemmuuden mallin mukaan puolisolta saadulla tuella on yhteys vanhemmuuteen. Vanhempien erotessa puolison tukea vanhemmuudelle ei enää ole tai ainakin se vähenee, joten vanhemmuuden laadun voidaan ajatella heikkenevän (Pryor & Rodgers 2001, 43–50). Yksi vanhempi ei kykene samalla tavoin hoitamaan vanhempien tehtäviä arjessa ja olemaan läsnä kuin mihin kaksi vanhempaa kykenevät. Vanhempien ero on mielletty riskiksi lapsen hyvinvoinnille myös siitä näkökulmasta, että eronneet vanhemmat ajautuvat todennäköisemmin vanhempien välisiin konflikteihin ja ovat vähemmän to-

dennäköisesti kompetentteja vanhemmuudessaan kuin naimisissa olevat vanhemmat. (Waldman-Rich ym. 2007, 164).

Sara McLanahanin ja Gary Sandefurin (1994) mukaan varsinainen riski lasten hyvinvoinnille vanhempien erossa on muuttuva perherakenne (mt., 135–137) eli muuttuvat perhesuhteet. Heidän mukaan vahingollisinta vanhempien erossa lapselle on se, että lapsi ei enää asu yhtä aikaa molempien vanhempien kanssa. Heidän mielestään muuttuva perherakenne on riski siitäkin huolimatta, vaikka vanhempien yhteistyö toimisi hyvin. Tässä kohtaa on mielestäni tärkeä huomioida se, että riski ei ole jotain, joka toteutuu kaikkien kohdalla. On siis olemassa mahdollisuus, että vanhempien eron myötä muuttunut perherakenne vaikuttaa lapsen hyvinvointiin negatiivisesti, mutta samalla tavalla on mahdollisuus, että vanhempien eron myötä muuttunut perherakenne tuo lapsen elämään jotain uutta ja parempaa. Ero on myös mahdollisuus uusiin lapsen hyvinvointia tukeviin ihmissuhteisiin.

McLanahanin ja Sandefurin kanssa samansuuntaisia ajatuksia on norjalaisella tutkijalla, Kari Moxnesilla (2003, 131), joka on vakuuttunut siitä, että lasten kannalta kaikkein tärkeintä on se, että lapset saavat eron jälkeen edelleen pitää perheensä. Perheen on kyettävä muuttumaan eroa edeltävästä ydinperheestä eron jälkeiseksi kahden ytimen perheeksi (*binuclear family*). Olen samaa mieltä Moxnesin kanssa ja mielestäni oleellisinta on, että vanhemmat yhteistuumin tukevat lapsen suhdetta molempiin vanhempiin sekä muihin perheenjäseniin ja ymmärtävät perhesuhteiden merkityksen lapsen elämässä. Vanhemmilla on iso rooli siinä minkälaisiksi ja laatuiseksi lapsen perhesuhteet eron jälkeen muodostuvat.

Vanhempien ero voi vaikuttaa myös lapsen ja vanhemman välisten suhteiden laatuun, sillä useiden tutkimusten mukaan vanhempien ero vahingoittaa lapsen ja vanhemman välistä suhdetta (esim. Hetherington 1992; Butler ym. 2003). Useimmiten suhteet parantuvat eron jälkeen ajan myötä, erityisesti lähivanhempaan (Hetherington 1992; Butler ym. 2003). Butlerin ym. (2003, 95–96; 83) tutkimuksen mukaan lapset kokivat suhteet vanhempiin erityisen vaikeina silloin, jos vanhemmat eivät tulleet toimeen keskenään. Jos lapset olivat kokeneet suhteensa vanhempiin hyviksi ennen eroa, ne useimmiten selvisivät loppujen lopuksi hyvinä eron tuomista haasteista huolimatta.

Vanhempien eron on nähty vaikuttavan myös lapsen elintasoon. Eron myötä perheiden taloudellinen tilanne usein tiukkenee ja sen myötä lapsen elintaso heikkenee. Taloudelliset menetykset erossa tulevat selvemmin näkyviin maissa, joissa perheille suunnatut

tuet ovat vähäisiä. Robert Emeryn (1999) mukaan elintason putoamisella voi olla välillisiä vaikutuksia lapsen hyvinvointiin, kuten esimerkiksi perhe voi joutua muuttamaan eron jälkeen edullisempaan asuntoon, jota ei välttämättä löydy samalta asuinalueelta. Asuinpaikan vaihtuminen voi johtaa lapsella ystävyysuhteiden menettämiseen ja koulun vaihtamiseen. (Mt., 8-9.) Elintason putoaminen voi siis välillisesti heikentää lapsen sosiaalista pääomaa.

Vanhempien eron yhdeksi mahdolliseksi vaikutukseksi on nähty myös lapsen sosiaalisen pääoman kaventuminen. Lea Pulkkinen (2002, 44) kirjoittaa lapsen sosiaalisesta alkupääomasta, joka koostuu kolmesta lapsen kasvuympäristöön vaikuttavasta tekijästä: arvot ja normit, yhteisön tuki sekä luottamus. Hänen tulkintansa mukaan vanhempien ero verottaa lapsen sosiaalista alkupääomaa sitä enemmän, mitä pahemmin se rikkoo ihmissuhteita, kuten suhdetta toiseen vanhempaan tai isovanhempiin. Vanhempien ero ei mielestäni automaattisesti tarkoita lapsen sosiaalisen pääoman kaventumista, mutta vanhempien ero voi riskeerata lapsen sosiaalisen pääoman, jos vanhemmat eivät pidä huolta siitä, että lapsen suhteet hänelle tärkeisiin ihmisiin säilyvät ennallaan myös eron jälkeen.

Suurin osa vanhempien eron kokeneista lapsista selviää siitä hyvin ja osa jopa hyötyy muuttuneesta elämäntilanteesta (Hetheringtonin 2003, 224). Moxnesin (2003, 144) mukaan lapset eivät koe vanhempien eron mukana tuomia muutoksia suurimmaksi murheeksi erossa, vaan suurimmaksi ongelmaksi he mieltävät ymmärryksen sekä avun ja tuen puutteen vanhemmilta. Lapset pitävät tärkeänä, että vanhemmat ovat yhteistyöhaluisia ja käyttäytyvät ystävällisesti tai ainakin sivistyneesti toisiaan kohtaan (Butler ym. 2003, 137).

Eron jälkeiset muuttuneet perhesuhteet liittyvät monin tavoin lasten kokemaan hyvinvointiin. Lapsen ja vanhemman suhteen muutokseen vaikuttaa esimerkiksi se, kuka on lapsen huoltaja, kumpaa lapsi tapaa sekä vanhempien keskinäiset muuttuneet suhteet ja uudet suhteet (Arajärvi & Koski 1989, 76). Lapset pyrkivät säilyttämään suhteensa molempiin vanhempiin vakaina ja normaaleina vanhempien eron jälkeenkin, mutta suhteiden säilyttäminen normaaleina kohtaa monia haasteita. (Butler ym. 2003, 135.)

Lapsen ajan jakautuminen kahden kodin välille saattaa aiheuttaa hämmennystä sekä herättää tunteita, jotka järkyttävät lapsen ja vanhemman suhteen välistä tasapainoa. (Butler ym. 2003, 136-137.) Jos vanhempien keskinäiset välit ovat riitaiset asettaa se lapsen suhteet vanhempiin koetukselle ja suhteiden säilyttäminen hyvänä molempiin

vanhempiin vaarantuu vakavasti (Amato & Afifi 2006, 223). Lasten pyrkimys tasapainoiseen ja vakaiseen suhteisiin on vaikeinta saavuttaa silloin, jos heidät on vedetty mukaan vanhempien selvittämättömiin ristiriitoihin (Butler ym. 2003,143). Tutkimusten mukaan lapset kokevat, että heillä on enemmän resursseja selvitä muutoksista, kun heidän vanhempiensa keskinäiset välit ovat toimivat (Thompson & Amato 1999; Pryor & Rodgers 2001). Vanhempien toimivat välit antavat tilaa lasten toimijuudelle sekä mahdollisuuden tuoda julki omia mielipiteitä ja ajatuksia asioiden järjestämisestä sekä perhesuhteiden ylläpitämisestä.

Vanhempien toimiva yhteistyö ja hyvät keskinäiset suhteet tukevat lasten sopeutumista eron tuomiin muutoksiin (Moxnes 2003, 145). Vanhempien on lapsen hyvinvoinnin takia luotava välilleen sopuisa yhteistyö sekä asiallinen suhde. Samat asiat ovat edelleen tärkeitä vanhemmuudessa kuin ennen eroakin, eli vanhempien on pyrittävä vetämään yhtä köyttä ja siten osoitettava lapselle, että he ovat samoilla linjoilla niin kasvatuksellisissa kysymyksissä kuin myös lapsen elämää koskevien asioiden järjestämisessä. Vanhemmuuden yhteinen linja tuo lapsen elämään turvalliset rajat sekä antaa lapselle mahdollisuuden olla aivan tavallinen lapsi vanhempien erosta huolimatta.

Vanhempien yhteistyön laajuus ja laatu määrittää sen, kuinka vaikea kokemus vanhempien erosta lapsille tulee ja mitkä eron vaikutukset lapsiin loppujen lopuksi ovat (Moxnes 2003, 145–146). Eron negatiivisia vaikutuksia voi pyrkiä vähentämään. Tärkein ja merkityksellisin tekijä lasten selviytymisessä eron jälkeen on se minkälaiset kasvuolosuhteet ja puitteet vanhemmat pystyvät tarjoamaan lapsilleen eron jälkeen. Yhteyden säilyminen molempiin vanhempiin on todettu tutkimuksissa tärkeäksi (esim. Storksen 2005; Butler ym. 2003; Moxnes 2003; McLanahan & Sandefur 1994), joten on tärkeää vanhemmat huolehtivat siitä, että lapsi saa pitää molemmat vanhempansa, eli lapsella on säännöllinen yhteys myös etävanhempaan.

Vanhempien eron ollessa tuore on hyvä pyrkiä säilyttämään lapsen olosuhteet mahdollisimman stabiilina eli eron lisäksi tehdään niin vähän muutoksia lapsen elämään liittyen kuin mahdollista. Pyritään säilyttämään sama asuinpaikka tai ainakin sama asuinalue, jotta lapsen ystävyyssuhteet säilyvät ennallaan. Samoin on hyvä toimia koulun tai päiväkodin sekä muiden lapsen toimintaympäristöjen kanssa. Olosuhteiden pysyvyyden lisäksi on tärkeä tukea lasten perhesuhteiden sekä sukulaissuhteiden säilymistä niin äidin että isän puolen sukuun. (ks. Pulkkinen 2002.)

2.4 Sosiaalityö perheiden tukena

Useilla sosiaalityön alueilla kohdataan vanhempien eron kokeneita perheitä, vanhempia ja lapsia. Kattavimmin eroperheitä kohdataan lastenvalvojien vastaanotolla, jossa vanhemmat käyvät tekemässä lasten huoltajuus- ja tapaamissopimukset sekä sopivat lapsen asumisesta. Lastenvalvojat tapaavat pääsääntöisesti vain eroavat vanhemmat, mutta toisinaan, ainakin hankalimmissa eroissa, he tapaavat ja kuulevat myös lapsia vanhempien eroon liittyen, jos vanhemmat näin toivovat. Lastenvalvojilla on työssään hyvä mahdollisuus varmistaa, että perheen lapset tulevat riittävässä määrin kuulluksi vanhempien eroon liittyvissä asioissa. He voivat myös kertoa perheille ja ohjata vanhempia ja lapsia erilaisten eroperheille tarkoitettujen tukipalveluiden pariin. Lastenvalvojista osa on myös itse kouluttautunut eroperheiden tukemiseen. Eroperheiden tukemiseen käytettyjä menetelmiä ovat muun muassa eroneuvo-, taikuri- ja vetskari vertaisryhmät.

Ero koettelee perheenjäseniä ja aina perhe ei selviä omin voimavaroin vaan etsii tukea muutoksen läpi viemiseen. Perheneuvolassa vanhempia voidaan tukea heidän omassa eroprosessissaan tai auttaa vanhempia tukemaan lapsiaan tai perhettä voidaan tukea kokonaisuutena kiinnittäen huomiota perheen sisäisiin suhteisiin, vuorovaikutukseen ja uuden perherakenteen haltuun ottamiseen. Perheneuvolassa on hyvät valmiudet tukea eron kokeneita perheitä niin yksilö- kuin perhetasolla. Perheneuvolat järjestävät usein myös erilaisia vertaistukiryhmiä eron kokeineille. Perheneuvolatyö toteutetaan useimmiten psykologin ja sosiaalityöntekijän työparityöskentelynä. Jos vanhempien on vaikea päästä sopimukseen lasten huolto- ja tapaamisasioissa voivat he saada siihen apua perheneuvolan perheasioiden sovittelusta. Osa vanhemmista ei perheasioiden sovittelusta huolimatta pääse sopuun, jolloin huolto- ja tapaamisasiat käsitellään käräjäoikeudessa. Tuomioistuimissa pyytää asian ratkaisemisen tueksi perheen olosuhdeselvityksen, jonka tekemisestä vastaavat sosiaalityöntekijät. Olosuhdeselvitys on lakiin (LHL 16§) perustuva prosessi, jossa tuomioistuimissa pyytää lapsen kotikunnan sosiaalilautakunnalta selvitystä vanhempien ja lapsen tilanteesta. Olosuhdeselvitys tehdään useimmiten sosiaalityöntekijöiden toimesta työparityöskentelynä. Eri kuntien käytännöt olosuhdeselvityksen tekemisessä vaihtelevat.

Vanhempien erotessa saattaa, lasten oikeus esittää näkemyksiään ja tulla otetuksi huomioon ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevassa päätöksenteossa (YK:n lapsen oikeuksien sopimus 12 artikla), joutua koetukselle. Vanhempien yhteispeli ja kyky ymmärtää lasten tilanne ovat lasten näkökulmasta keskeisiä vanhempien erotessa

(Moxnes 2003, 145). Lastenvalvojan ja perheneuvolan sosiaalityöntekijän yhtenä tehtävänä onkin tuoda esille lasten näkökulmaa sekä auttaa vanhempia ymmärtämään yhteistyön tärkeys nimenomaan lasten kannalta. Vanhempien voi olla vaikea löytää yhteistä säveltä tai halua yhteistyöhön eron jälkeen, mutta yhteisen sävelen löytyminen helpottuu, jos heidät saadaan ymmärtämään, että keskinäinen sopu ja yhteistyö ovat tärkeimpiä lapsen sopeutumista tukevia tekijöitä.

Eroperheitä sekä eron kokeneita vanhempia ja lapsia kohdataan myös perhesosiaalityössä, lastensuojelussa sekä koulukuraattorien työssä. Kaikilla sosiaalityön alueilla, joilla kohdataan vanhempien eron kokeneita perheitä tai yksittäisiä perheenjäseniä, on tärkeä kykyä hahmottamaan kokonaisvaltaisesti eron vaikutuksia perhesuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen. Lasten selviytymistä vanhempien erossa ja sopeutumista muuttuneeseen elämäntilanteeseen tukee lasten mahdollisuudet olla osallisina ja aktiivisina toimijoina niin eron liittyvissä-, omissa kuin perheen asioissa. Sosiaalityö on jollain tavalla mukana jokaisen perheen eroprosessissa ja siten sosiaalityöllä on oiva mahdollisuus lisätä perheiden tietoisuutta ja ymmärrystä lasten osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksien tärkeydestä osana perhesuhteita.

3 LAPSEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS PERHEESSÄ

3.1 Oikeus osallisuuteen

Laajasti ymmärrettynä osallisuus pitää sisällään yhteisöön liittymisen, kuulumisen ja siihen vaikuttamisen. Sen lisäksi lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta olennaista on, että lapsi voi tulla kuulluksi omissa lähiyhteisöissään sekä itseään että yhteisöään koskevissa asioissa ja että hän voi kokea olevansa hyväksytty yhteisön jäsen omine ajatuksineen, tarpeineen ja toiveineen. Lasten osallisuutta käsittelevään keskusteluun liittyy olennaisena myös lasten suhde aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. Mitä enemmän lapset voivat vaikuttaa käsillä olevaan asiaan, sitä enemmän heidän ajatellaan olevan osallisina toiminnassa. (Oranen 2008, 9.)

Lakiin tai säädöksiin ei ole suoranaisesti kirjoitettu sitä, että lapsella on oikeus olla osallisena vanhempien erossa. Lapsi ei siis ole vanhempien erossa virallinen osapuoli, mutta perhesuhteiden ja -rakenteen muutoksessa kuitenkin asianosainen mitä suurimmissa määrin (Karttunen 2010, 77). Vanhempien erossa lapsen osallisuus perhesuhteiden muutokseen tarkoittaa sitä, että lapsella on perheeseen kuulumisen lisäksi mahdollisuus vaikuttaa sen piirissä oleviin asioihin. Osallisuuden toteutumisen kannalta on muun muassa tärkeää, että lapsi tulee kuulluksi perheessään itseään tai perhettä koskevissa asioissa ja, että lapsi kokee voivansa vapaasti ilmaista tarpeitaan ja toiveitaan.

Lapsen oikeutta osallisuuteen itseään ja omaa elämää koskevissa asioissa puoltavat YK:n lasten oikeuksien sopimus, Suomen perustuslaki, laki lapsen huollosta ja tapausoikeudesta, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, lastensuojelulaki sekä itseisarvona osallisuuden kautta saavutettavat tunteet itsestä osaavana, kyvykkäänä ja arvokkaana sekä muille merkityksellisenä ja tärkeänä ihmisenä.

Lasten oikeudet heitä itseään koskevissa asioissa ovat alkaneet näkyä lainsäädännössä ja käytännöissä lasten oikeuksien sopimuksen (LOS 1989) hyväksymisen jälkeen (Kurki-Suonio 1999, 85). Aito osallisuus ei kuitenkaan toteudu ilman, että säädöksissä ja asiakirjoissa kirjatut asiat viedään aidosti käytännöntasolle. Lasten osallisuuden rakentuminen on ylhäältä alaspäin rakentuvaa. Näin voi päätellä siitä, että lasten osallistumisen on nähty kehittyneen merkittävästi Suomen Kuntaliiton laatiman lapsipoliittisen ohjelman (2000) lanseerauksen jälkeen. Lasten osallisuuden kehittymistä perustellaan sillä, että lapsipoliittisen ohjelman laatineissa kunnissa on tarjolla enemmän osallistumismahdol-

lisuuksia lapsille (Kiili 2006, 21–22.) Osallisuuden mahdollistavat rakenteet luovat ainakin periaatteellisen tilan lasten osallisuudelle.

Useissa laeissa edellytetään lasten osallisuuden toteutumista. Suomen perustuslaissa todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. Lisäksi perustuslaki velvoittaa aikuisia luomaan järjestelyjä, joiden kautta lapset voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Perustuslaki 731/1999, 6§.)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lähtee siitä, että vanhemmat ovat sopimuksia tehtäessä tietoisia ja selvittäneet lasten mielipiteet ja toivomukset asian suhteen (LHL 361/83). Sopimusten valmistelun yhteydessä myös sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus tavata lasta ja selvittää lapsen mielipide, käytännössä lapsen mielipidettä ei useimmiten kuitenkaan selvitetä (Karttunen 2010, 22). Myös sosiaalihuollon asiakaslaissa säädetään, että alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, 10§).

Lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa valtiota ja kuntia sekä vanhempia ja muita aikuisia (Bardy 2009, 30). Lapsen oikeuksien sopimuksen tärkeimmät asiat on kiteytetty kolmeen sanaan; *protection* (huolenpito ja suojeleminen), *participation* (osallistuminen ja osallisuus) ja *provision* (osuus yhteiskunnallisista voimavaroista). Sopimusvaltiot sitoutuvat siis turvaamaan kaikkien näiden oikeuksien toteutumisen lapsilla. (Bardy 2009, 35.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen kolme kovaa P:tä edellyttävät, että lapsella on oikeus hoivaan ja huolenpitoon, osallisuuteen sekä osuuteen yhteiskunnan voimavaroista. Oikeus hoivaan ja huolenpitoon pitää sisällään lasten suojelemisen näkökulman, joka on tärkeä ottaa huomioon mietittäessä lasten osallisuutta vanhempien erossa ja sitä seuraavissa perhesuhteiden muutoksissa. Vanhempien erossa ja perhesuhteiden toteuttamisessa on asioita, joilta lasta on suojeltava. Lasten ei tarvitse tietää kaikkea vanhempien erosta eikä lasten osallisuus perhesuhteissaan saa johtaa siihen, että lapset laitetaan päättämään asioista. Lapsia on siis suojeltava liialta vastuuttamiselta. Toisaalta liiallinen suojeleminen voi johtaa siihen, että lasten osallisuus perhesuhteissaan ei toteudu. Marjatta Bardyn (2009, 35) mukaan lasten oikeus osallisuuteen koskee kaikkia elämän toimintakenttiä ja myös vaikeissa oloissa eläville lapsille kuuluvat samat osallisuuden oikeudet

kuin muillekin. Suojelu ei ole osallisuuden vaihtoehto eikä osallisuus ole suojelun vaihtoehto.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa säädetään, että lapsella on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä itseään koskevissa asioissa sekä mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa tai hallinnollisissa toimituksissa. Ylipäätään lapsella on sopimuksen mukaan oikeus ilmaista mielipiteensä. Lapset on tunnustettu toimijoiksi itseään koskevissa oikeuksissa. (Bardy 2009, 34.) Lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksessa sanotaan, että lapsen oikeuksia ylläpitää henkilökohtaisia suhteita kumpaankin vanhempaan tulee kunnioittaa ja, että kaikkia asianosaisia - siis myös lasta - on kuultava, jos lasta ollaan erottamassa toisesta vanhemmasta (Bardy 2009, 31).

Lapsiasiavaltuutettu Maria-Kaisa Aula (2009) on kirjoittanut kolumnissaan lasten osallisuuden hyödyistä. Aulan mukaan osallisuus kasvattaa lapsia yhteisöllisyyteen ja aikuisetkin voivat oppia lasten erilaisista näkökulmista ja tehdä siten parempia päätöksiä, kun lasten ja nuorten tieto ja kokemukset on huomioitu. Nivala (2009) puolestaan muistuttaa YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvän oikeuden osallistua tarkoittavan lapsen perustavanlaatuisia oikeutta osallistua elämän eri muotoihin omassa toimintaympäristössään ja aikuisen tehtävä on antaa tähän mahdollisuus.

Osallisuus ja asioiden käsittelyssä mukana oleminen itselle merkityksellisissä yhteisöissä on tärkeää ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. Osallisuus perheen ja muiden elämänpiiriin kuuluvien yhteisöjen elämään ja toimintaan antaa lapselle mahdollisuuden rakentaa ymmärrystä siitä, kuka minä olen, mihin minä kuulun ja miten minä elän. Osallisuus on tärkeä osa kasvun ja kehityksen perusedellytyksiä. (Bardy 2009, 117.)

Lasten osallisuus omien asioiden hoidossa voi antaa kokemuksia siitä, että heidän mielipiteet ja ajatukset ovat arvokkaita sekä kokemuksen siitä, että asioihin voi ylipäätään vaikuttaa. Erilaiset osallisuuden muodot antavat oppimisen mahdollisuuksia, sillä sosiaalisten taitojen ja itse ilmaisun harjoittelua saa lähes kaikissa yhteyksissä, joissa osallisuutta toteutetaan. Osallisuuden kautta opitaan elämään ja olemaan yhdessä. (Oranen 2008, 15–16.)

Lasten osallisuudelle oman elämänsä toimintakentillä on esitetty hyvin selkeät ja vahvat perusteet. Laki ja lasten oikeuksien sopimus puhuvat kiistatta sen puolesta, että meidän aikuisten on toimittava lasten osallisuutta vahvistavasti. Lapsilla pitää olla mahdollisuus olla osallisena perhesuhteissaan ja perhesuhteiden muutoksessa, joka vanhempien eroa

seuraa, ei vain siksi, että heillä on siihen oikeus vaan myös sen tähden, että osallisuus tukee lasten selviytymistä muuttuvassa elämäntilanteessa.

3.2 Mitä osallisuus on?

Lasten osallisuutta tulee tarkastella osana lapsia ja lapsuutta koskevia käsityksiä, sillä osallisuus pitää sisällään käsityksen lapsesta yksilönä, yhteiskunnan ja yhteisöjen jäsenenä ja toimijana (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 130). Käsitteenä osallisuus kuuluu keskeisiin yhteiskuntatieteellisiin käsitteisiin ja sen ympärille kytkeytyy monenlaisia tutkimuksia. Useimmat tutkimukset liittyvät osallisuuden erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin. Lasten osallisuuden oikeutta ja muotoja käsitellään muun muassa liitettynä ympäristösuunnitteluun, lastensuojelun prosesseihin, kouluun tai kansalaisuuden käsitteeseen (esim. Bardy 2009; Hyvönen & Kangas 2010; Vesikansa 2002; Oranen 2008, Neale 2004). Tutkimuksissa mainitaan usein oikeus osallisuuteen lähiyhteisöissä, kuten perheessä, mutta minulle ei tullut vastaan tutkimusta, joka olisi keskittynyt käsittelemään lapsen osallisuutta perheessä. Se, etten löytänyt tällaista tutkimusta, ei tarkoita ettei niitä ole tehty.

Osallisuuden käsitettä määritellään monin tavoin. Minua ihastuttaa Harry Shierin (2001) tapa määritellä lasten osallisuutta. Shier näkee lapsen osallisuuden toteutumisessa viisi tasoa, jotka ovat; 1) lapsia kuunnellaan, 2) lapsia tuetaan ilmaisemaan heidän mielipiteensä, 3) lasten näkemykset otetaan huomioon, 4) lapset otetaan mukaan päätöksentekoon, 5) lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta. (Shier 2001, 110.) Shier on rakentanut oivan mallin myös osallisuuden arviointiin. Mallissa tarkastellaan viittä edellä esitettyä tasoa valmiuksien, mahdollisuuksien sekä velvoitteiden kautta. Vanhempien eroon liittyen näkisin tärkeäksi, että lasten osallisuus toteutuu pääosin kolmen ensimmäisen kohdan mukaan ja muutoin perhesuhteissaan lasten osallisuus voi toteutua arjen pienemmissä asioissa laajasti koskien myös kahta viimeistä osallisuuden tasoa. Isommassa asiassa, kuten esimerkiksi mietittäessä kumman vanhemman luona lapsi eron jälkeen asuu, lasta on kuitenkin suojattava liialta vastuulta ja lapsen osallisuutta on rajattava siinä kohdin koskemaan vain kolmea ensimmäistä osallisuuden tasoa.

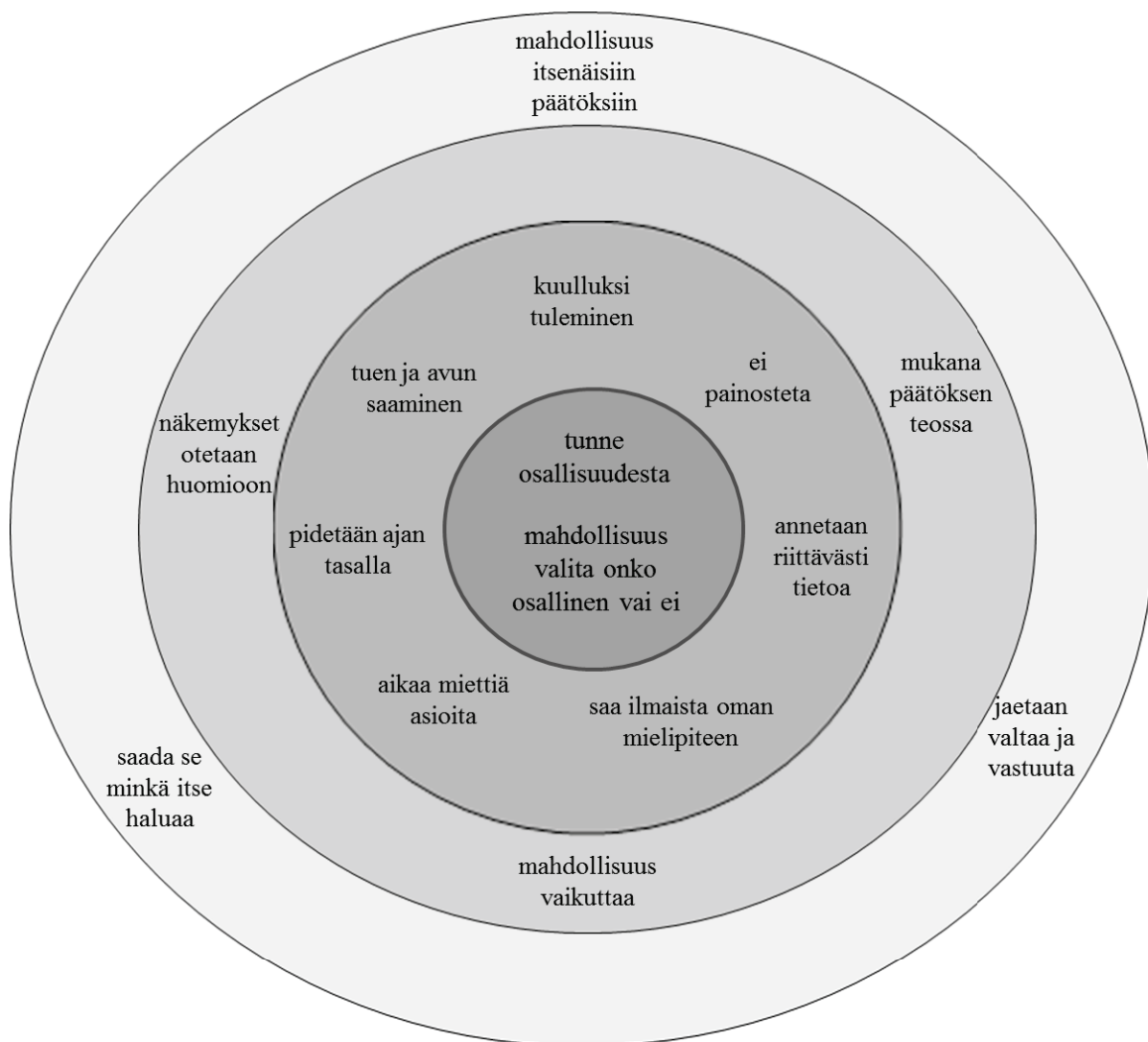
Nigel Thomas (2000) on tehnyt Englannissa tutkimuksen lastensuojelun lapsiasiakkaiden osallisuudesta, tutkimukseen osallistuneet lapset olivat iältään 8-12 -vuotiaita. Tutkimuksessa hän selvitti muun muassa lasten subjektiivisia kokemuksia osallisuudesta.

Thomasin (2000, 115) mukaan lapsilla on nähtävissä selkeää halua osallistua heitä koskeviin asioihin 7-8 vuoden iässä ja siitä eteenpäin tarve osallistua vain vahvistuu.

Thomas (2000) laati tutkimuksessaan kuvion siitä miten tärkeinä lapset pitävät erilaisia osallisuuteen liittyviä faktoreita. Kuviossa on viisi eri tasoa, joista ensimmäisellä tasolla lasten tärkeimmäksi mieltämä asia ja viidennellä tasolla lasten mielestä vähiten tärkeä asia. Tasot pitävät sisällään seuraavat asiat: 1) kuulluksi tuleminen, 2) mielipiteen sanominen ja tuen saaminen, 3) pidetään ajan tasalla asioista, annetaan vaihtoehtoja ja annetaan aikaa miettiä asioita, 4) etteivät aikuiset painosta ja, että aikuiset tekevät hyviä päätöksiä, 5) saada sen minkä itse haluaa. Lapsia ei siis ohjaa halu päättää asioista itse, vaan lapset pitävät ennen kaikkea tärkeänä sitä, että he saavat mahdollisuuden tulla kuulluksi sekä keskustella asioista aikuisten kanssa. (Mt., 152.)

Thomasin mielestä osallisuutta ei pidä nähdä yksiulotteisena sitä joko on tai ei ole tyypisenä jaotteluna, vaan hänen mielestään osallisuus muotoutuu yksilöllisesti jokaisen lapsen kohdalla. Tärkeä osallisuutta rakentava tekijä on lapsen mahdollisuus valita osallistuuko hän johonkin prosessiin vai ei. Osallisuudesta kieltäytyminen on siis yksi osallisuuden muoto. Osallisuuden ulottuvuudet Thomasin mukaan muodostuvat seuraavista; mahdollisuus valita, - saada tietoa, - vaikuttaa prosessiin, - ilmaista itseään, - saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen, ja - itsenäisiin päätöksiin. (Thomas 2000, 174–176.) Thomasin esittämät osallisuuden ulottuvuudet ovat kaikki sellaisia, jotka voivat toteutua lasten osalta koskien vanhempien eroa sekä muutoin perhesuhteissaan. Kaikki ulottuvuudet eivät voi luonnollisestikaan koskea kaikkia eroon ja perhesuhteisiin liittyviä asioita, kuten esimerkiksi mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin voi koskea vain pienemmän mittakaavan asioita, jotta lasta ei vastuuteta liikaa ja lapsen oikeus suojeluun ei vaarannu.

Gretschelin (2002) ja Fjöltin (2000) mukaan osallisuuden toteutumiseen liittyy olennaisesti ihmisen oma tunne osallisuudesta. Gretschelin mukaan osallisuuden tunteesta kertoo kokemus itsestä merkittävänä ja pätevänä. Osallisuuden tunne lisää itsevarmuutta ja sen myötä ihminen uskaltaa tuoda esiin pyrkimyksensä ja toiveensa. (Gretschel 2002, 90 - 91.) Fjöltin (2000, 20) mukaan osallisuus tapahtuu ihmisen tunnetasolla ja se tulee näkyväksi ihmisen tunteista, tiedoista sekä keskusteluista. Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on siis tärkeää, että lapsi tuntee itsensä osalliseksi ja uskaltaa tuoda esiin omia toiveitaan.

Kuvio 3 Lapsen osallisuuden ulottuvuudet perhesuhteissaan (Yhdistellen ja mukailen Shier 2001; Thomas 2000; Gretschel 2002; Fjölt 2000.)

Edellä esittämäni kuvio havainnollistaa näkemystäni lapsen osallisuuden ulottuvuuksista vanhempien erossa sekä perhesuhteissaan. Kuvion tarkoitus on havainnollistaa myös eri ulottuvuuksien tärkeyttä ja oleellisuutta sekä osallisuuden laajuutta. Osallisuus lähtee rakentumaan kuvion ytimestä kohti uloimpia kehä. Kaksi sisintä kehää pitää sisällään osallisuuden tärkeimmät ja oleellimmat ulottuvuudet. Kaksi ulointa kehää sisältää osallisuuden ulottuvuuksia, joiden toteutuminen perhesuhteisiin ja vanhempien eroon liittyen lasten osalta ei ole kaikkein olennaisinta, sillä uloimman kehän osallisuuden muodot ovat sellaisia, joiden toteuttaminen edellyttää aikuisilta erityistä ja tarkkaa harkintaa, jotta lapsia ei vastuuteta liikaa eikä lasten oikeus suojeluun ja erityiseen huolenpitoon vaarannu.

Gretschel (2000) ja Fjölt (2002) mieltävät henkilökohtaisen tunteen osallisuudesta tärkeäksi osallisuuden kriteeriksi. Tunne osallisuudesta on minustakin erittäin tärkeä ja keskeinen kriteeri silloin, kun puhutaan perhesuhteista yleensä, mutta vanhempien

eroon liittyen en pidä sitä tärkeänä kriteerinä, koska vanhempien ero voi olla kokemukseksi lapselle hyvin haastava ja rankka, ja se on tapahtuma, jonka toteutumiseen tai toteutumatta jäämiseen lapset eivät voi vaikuttaa. Osallisuuden toteutumiselle vanhempien eroon liittyvissä asioissa näen ratkaisevaksi kriteeriksi sen, että lapselle annetaan aito mahdollisuus osallisuuteen sekä mahdollisuus valita onko osallisena jossain eroon liittyvässä asiassa vai ei. Thomasin tavoin näen, että osallisuudesta kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto, koska silloin yksilöllä on ollut aito mahdollisuus osallisuuteen, ja hän on käyttänyt osallisuuden ulottuvuuksista mahdollisuutta valita ja hän on valinnut olla osallistumatta käsillä olevaan prosessiin tai tapahtumaan.

Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta niin perhesuhteissa yleensä kuin vanhempien eroon liittyvissä asioissa on tärkeää, että lapselle annetaan mahdollisuus eri osallisuuden ulottuvuuksiin. Osallisuus perhesuhteissa ja vanhempien erossa on jotain, mikä on aikuisten lapselle annettava, sillä lapsi ei voi ilman aikuisten myötävaikutusta saavuttaa osallisuutta millään ulottuvuudella. Kaikki osallisuuden ulottuvuudet lukuun ottamatta osallisuuden tunnetta ovat sellaisia, jotka vaativat aikuisen myötävaikutusta mahdollistuaakseen.

3.3 Lapsen osallisuuden rakentuminen

Lapsia ei helposti mielletä oman elämän aktiivisiksi toimijoiksi, joka johtuu usein siitä, että lasten mielletään olevan erityisesti aikuisten huolenpidon ja suojelun kohteena, ja näin ollen heidät katsotaan tietyssä mielessä ”vajaavaltaisiksi”. Lasten oikeuksien sopimuksessa sanotaan kuitenkin, että osallistumisoikeus ja oikeus suojeluun eivät sulje toisiaan pois. Anttosen (2011, 145) mukaan yksilö onkin aina potentiaalisesti myös haavoittuva ja heikko subjekti. Hoivaa tarvitseva subjekti on yhtäkaikki oikeutettu niin autonomiseen ja itsenäiseen elämään kuin mahdollista. Autonomia ja itsenäisyys saattavat kuitenkin edellyttää toisen ihmisen apua ja läsnäoloa, toiselta ihmiseltä saatetaan tarvita apua myös asioiden ajattelussa ja päätöksenteossa. Anneli Anttonen kirjoittaa vanhuuden viitekehityksessä, mutta mielestäni Anttosen ajatukset ovat liitettävissä myös lapsia ja lapsuutta koskevaan keskusteluun.

Lasten kykyä aktiiviseen osallisuuteen perheen yhteisissä asioissa puoltaa Ritala-Koskisen (2001, 211) tutkimus uusperheen lapsista, jossa lapset osoittautuivat hyvin joustaviksi ja kykeneviksi sosiaalisissa suhteissaan, tosin sillä edellytyksellä, että aikuis-

set ottavat huomioon ja kunnioittavat lasten näkökulmaa. Tutkijoiden mukaan eroperheen lapsen hyvinvoinnin rakentumisen kannalta on merkittävää lapsen vuorovaikutussuhteiden laatu ja lapsen oma osallisuus. Mitä enemmän vuorovaikutusta vanhemmilla ja lapsilla on, sitä myönteisemmin lapset suhtautuvat perheeseen ja sitä parempi on perheenjäsenten hyvinvointi. (Rönkä ym. 2002, 64.) Hyvä vuorovaikutussuhde vanhempiin edesauttaa lapsen osallisuuden mahdollistumista ja antaa tilaa monille osallisuuden ulottuvuuksille.

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi toimintaympäristö vaikuttaa osallisuuden rakentumiseen. Ymmärrän tässä toimintaympäristön Suvi Ronkaisen (1999, 54–55) esittämän määritelmän mukaisesti. Ihmiset osallistuvat useisiin erilaisiin toimintaympäristöihin ja jokaisessa toimintaympäristössä vallitsee omanlaisensa toimintakulttuuri, sillä ne sisältävät omanlaisensa puhutavat, arvostukset, tavoitteet sekä julkilausutut että lausumattomat toimintakäytännöt. Kunkin toimintakulttuurin sisälle muodostuu niille ominaiset tavat määrittää ihmisten välisiä suhteita. Toisin sanoen joka perheessä on omanlaisensa, yksilöllinen toimintakulttuuri, joka vaikuttaa lapsen mahdollisuuksiin olla osallisena perhesuhteissaan.

Butlerin ym. (2003, 49–50, 57) tutkimuksen mukaan lapsille on tärkeää, että heille kerrotaan mitä on tapahtumassa ja selitetään miksi muutokset ovat tapahtumassa ja tarpeellisia. Kertomatta jättäminen oli tutkimuksen mukaan lapsille melkein sama asia kuin heidät olisi jätetty kokonaan tapahtumien ulkopuolelle. Riittävän tiedon saaminen on siis varsin oleellinen osa lasten osallisuuden rakentumista vanhempien erossa ja yleensä perhesuhteissa. Tutkimuksen lapset kokivat tärkeäksi myös sen, että asioista kerrotaan ennen kuin niitä koskevat muutokset toteutuvat (Mt.50). Osa osallisuuden rakentumista on, että lapsilla on aikaa miettiä asioita (Thomas 2000, 152). Pitää olla aikaa sisäistää asioita, jotta niistä voi muodostaa oman mielipiteensä ja on mahdollisuus kysyä asioista, jotka ovat vielä epäselviä.

Moxnesin (2003, 139) tutkimuksen mukaan lapset, joiden perheissä keskusteltiin sujuvasti tapaamisaikatauluista ja joissa lapset pystyivät luontevasti esittämään omia toiveita tapaamisten määrään liittyen, eivät kokeneet toisen vanhemman menetystä arjestaan niin ongelmalliseksi. Keskustelujen kautta lapset kokivat saavansa riittävästi tietoa tapaamisaikataulujen taustalla vaikuttavista syistä. Lapset, joiden vanhemmat eivät oikein kyenneet sopimaan tapaamisaikatauluista ja joissa lapsilla ei ollut mahdollisuutta esittää omia toiveita tapaamisiin liittyen, kokivat toisen vanhemman menetyksen arjestaan ras-

kaammin ja heidän oli vaikea ymmärtää tapahtumien syitä. Toisinsanoin selviytyminen muuttuneessa elämäntilanteessa on helpompaa lapsille, jotka ovat osallisina muutosta koskevista keskusteluista ja saavat itse jossain määrin vaikuttaa asioiden järjestymiseen.

Lapset arvostavat sitä, että vanhemmat kysyvät heidän mielipidettään tapaamis- ja asuminjärjestelyihin liittyen. Lapsille on tärkeää, että he tulevat kuulluksi ja saavat vaikuttaa tapaamisjärjestelyihin, sen lisäksi he arvostavat sitä, että vanhemmat kuitenkin tekevät asiaan liittyen lopullisen päätöksen. Lapset kokevat tärkeäksi sen, että heillä on mahdollisuus sanoa mielipiteensä, mutta myös mahdollisuus olla sanomatta, niin halutessaan. (Butler ym. 2003, 122–125.) Vaikeissakin tapaamis- ja huoltoriidoissa lapset haluavat tietää asioiden kulusta, mutta pelkäävät kovasti sitä, että heidät laitetaan valitsemään (Karttunen 2010, 153). Osallisuus ja mahdollisuus vaikuttaa itseä koskeviin asioihin ovat lapsille tärkeitä, mutta he eivät halua tehdä itse liian isoja päätöksiä. Tässäkin kohtaa näkee hyvin osallisuuden ja suojelemisen välisen veteen piirretyn viivan kuin myös osallisuuden rakentumisen ytimen oleellisuuden eli mahdollisuuden päättää itse osallisuudestaan.

Moxnesin (2003, 138) tutkimuksessa havaittiin merkittäviä eroja lasten välillä koskien lasten sopeutumista muuttuneeseen asuinpaikkaan eron jälkeen. Lapset, jotka olivat osallisina perheen muuttoa koskevista neuvotteluista, joissa keskusteltiin muun muassa siitä minne ja milloin muutetaan, kokivat, että he saivat riittävästi tietoa muuttoon liittyen ja olivat hyvin valmistautuneita muuttoon. Monet heistä olivat sopineet toisen tai molempien vanhempien kanssa, että vanhemmat tukevat yhteydenpitoa vanhoihin ystäviin. He selviytyivät muutosta hyvin. Lapset, jotka eivät olleet osallisina muuttoa koskevista neuvotteluista, kokivat muuton hyvin vaikeaksi ja haasteelliseksi. Heillä oli myös vaikeuksia solmia uusia ystävyysuhteita ja he kokivat itsensä ulkopuolisiksi.

Moxnesin tutkimuksen lapset, jotka saivat olla osallisina uutta asuinpaikkaa koskevista neuvotteluista, pääsivät osaksi useammasta osallisuuden ulottuvuudesta. Voisi ajatella, että neuvottelussa on ollut mahdollisuus kuulluksi tulemiseen, riittävään tiedon saantiin, aikaa miettiä asioita, näkemysten huomioon ottamiseen, oman mielipiteen ilmaisuun sekä ajan tasalla pitämiseen.

Butlerin ym. (2003) tutkimuksen mukaan lapset joutuivat toisinaan vanhempien erossa osallisiksi asioista, joissa he eivät olisi halunneet olla osallisia. Kun vanhempien keskinäiset suhteet ovat tulehtuneet ja heidän kommunikaationsa ei toimi, laittavat he toisi-

naan lapset toimimaan viestinviejinä heidän välillään. Lapset toimivat viestinviejinä mielellään silloin, jos toimitettavat viestit ovat asiallisia ja lapset kokevat näin auttavansa asioiden järjestymistä. Silloin kun viestit ovat ikäviä ja vanhemmat laittavat lapset välittämään ”pahoja viestejä”, lapset kokevat joutuvansa mukaan sellaiseen missä he eivät haluaisi olla mukana. Toinen asia, johon lapset usein joutuvat osallisiksi tahtomattaan on vanhempien keskinäiset riidat. Kolmas asia, jonka lapset kokivat vaikeaksi ja eivät mielellään olisi halunneet olla osallisina, olivat salaisuudet. Vanhemmat saattoivat kertoa lapsilleen asioita, jotka pysyivät sen jälkeen salaamaan toiselta vanhemmalta. Lapset kokivat tällaiset tilanteet vaikeina. (mt., 139–142.)

Vanhempien erossa on siis selvästi asioita, joissa lapset eivät halua olla osallisia. Tällaiset asiat ovat usein sellaisia, joilta lapsia pitää pyrkiä suojelemaan. On tärkeää, että vanhemmat muistavat suojella lapsia tietyiltä asioilta ja, että lapsilla on aito mahdollisuus myös valita onko osallisena tietyissä asioissa vai ei.

Asioita, joihin Butlerin ym. (2003) tutkimuksen lapset toivoivat voivansa vaikuttaa enemmän, olivat muun muassa etävanhemman luona vietettävän ajan pituus sekä tapaamisten ajankohdat. Lapset kokivat, että heidän omia menojaan eli harrastuksia ja ystävyysuhteiden ylläpitoa ei huomioitu riittävästi. Lapset toivoivat myös, että heidän ajatuksiaan ja näkemyksiään kuultaisiin myös vanhempien uusien kumppanien esittelyyn ja kanssa vietettävään aikaan liittyen. (mt., 94–96, 143–144.)

Lapsilla on kykyä ja halua olla osallisena perhesuhteissaan ja vanhempien erossa, kuitenkin tietyin rajoituksin. Lapset eivät halua joutua päättämään asioista, eivätkä sekaantua vanhempien keskinäisiin asioihin. Lapsella pitää olla mahdollisuus vaikuttaa omaan osallisuuden laajuuteen ja halutessaan valita ettei ole osallinen joissakin asioissa. Usein lapset tarvitsevat tukea ja apua osallisuutensa toteuttamiseen ja aikuisten tehtävänä on keskustella asioista lapsen kanssa sekä annettava lapselle tilaa muodostaa oma mielipiteensä ja tarvittaessa auttaa lapsia ilmaisemaan mielipiteensä ja ajatuksensa. Useimmat lapset haluavat saada tietoa ja pysyä ajan tasalla tapahtumien kulussa. He toivovat, että he saavat keskustella asioista vanhempien kanssa ja heille kerrotaan tapahtumassa olevista muutoksista ajoissa, jotta he saavat aikaa miettiä asioita. He haluavat, että myös heidän menonsa perheen arjen keskellä otetaan huomioon. Jokaisella on oikeus olla osallinen oman elämän tapahtumissa.

3.4 Toimijuus ja sen reunaehdot

Lasten osallisuuden lisäksi minua kiinnostaa lasten toimijuus heidän perhesuhteissaan. Erityisesti olen kiinnostunut vanhempien eron kokeneiden lasten toimijuudesta perhesuhteissaan, sillä vanhempien ero muuttaa lasten perhesuhteiden arkea ilman, että heillä on siihen mahdollisuutta vaikuttaa. Yksilön omat toimimisen ja toimijuuden mahdollisuudet ovat osaltaan rakentamassa mielekästä, hyvinvointia tukevaa sekä aidosti omanlaista arkea, jonka vuoksi olen kiinnostunut siitä, minkälaisia toimijuuden mahdollisuuksia lapsilla on omissa arjen perhesuhteissaan. Tässä luvussa tarkastelen toimijuuden käsitettä aiempien tutkimusten ja kirjallisuuden kautta sekä rakennan niiden pohjalta omaa näkemystäni siitä, mitä lasten toimijuus perhesuhteissa on.

Toimijuuden käsite on yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen peruskäsitteitä. Kun lasten asemaa tarkastellaan toimijuuden ja osallisuuden kautta, ajatellaan, että lapsilla on sosiaalisia, moraalisia sekä poliittisia valmiuksia. Yhteiskuntatieteellinen toimijuutta korostava näkökulma tarkastelee lapsia ja lapsuutta lasten oikeuksien, aseman sekä sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen olosuhteiden kautta. Tällöin lapset nähdään ensisijaisesti yhteiskunnallisina toimijoina ja lapsuuden tulkitaan rakentuvan olosuhteiden tuloksena sekä lasten itsensä merkityksellistämänä ja rakentamana. (Kiili 2006, 24.)

Suvi Ronkainen (1999) näkee ihmisen toimintamahdollisuuksien määrittävän ihmisen positioista eli asemasta käsin yhteiskunnallisissa suhteiden kokonaisuudessa. Ihmisen toiminta on mahdollisuusluonteista ja subjektiivisesti vapaata. Merkityksellistä ihmisen toimintamahdollisuuksien kannalta on se minkälaisiksi ihminen itse mieltää omat toimintamahdollisuudet. Ihminen kokee oman elämäntilanteensa omanaan ja määrittelee siitä käsin oman ymmärryksensä siitä mihin hän voi vaikuttaa ja mihin ei. Mahdollisuudet erilaisiin tapoihin toteuttaa omaa toimijuuttaan voivat sinänsä olla olemassa, mutta niitä ei ole, mikäli ne eivät näyttäyty ihmisen omassa kokemusmaailmassa mahdollisina ja todellisina. (mt., 51.)

Lasten positio yhteiskunnassa ei lähtökohtaisesti mahdollista kovin suuria toimintamahdollisuuksia, sillä lapset ovat ensisijaisesti vanhempien vastuulla ja toissijaisesti muiden aikuisten vastuulla. Lapsen toimintamahdollisuuksia rajaavat hänen itsensä lisäksi hänestä vastuussa olevat aikuiset. Aikuiset asettavat kuitenkin lasten toiminnalle vain tietynlaiset raamit, joiden sisällä lapsen toimintamahdollisuudet muodostuvat sen kautta minkälaisiksi lapsi itse ymmärtää omat mahdollisuudet toimia ja vaikuttaa näihin omiin

mahdollisuuksiin. Lapsen toimijuus omissa perhesuhteissaan riippuu siis osin siitä minkälaiset raamit lapsen ympärillä olevat aikuiset lapsen toiminnalle tarjoavat, mutta myös siitä minkälaisiksi lapsi itse mieltää omat toiminnan mahdollisuudet.

Toimijuus määrittyy eri tavoin eri toimintaympäristöissä, eli esimerkiksi koulussa ja kotona lapsen toimijuus ja sen mahdollisuudet voivat olla hyvin erilaisia. Ymmärrän tässä toimintaympäristön Suvin Ronkaisen (1999, 54–55) esittämän määritelmän mukaisesti. Sen mukaan ihmiset osallistuvat useisiin erilaisiin toimintaympäristöihin ja jokaisessa toimintaympäristössä vallitsee omanlaisensa toimintakulttuuri, sillä ne sisältävät omanlaisensa puhutavat, arvostukset, tavoitteet sekä julkilausutut että lausumattomat toimintakäytännöt. Kunkin toimintakulttuurin sisälle muodostuu niille ominaiset tavat määrittää ihmisten välisiä suhteita. Ymmärryksen mukaan lapsen toimijuus perheessä määrittyy aikuisten lapsuus- ja lapsikäsitteiden, lapsen omien toiminta- ja vaikutusmahdollisuus kokemusten sekä kunkin perheen yksilöllisen toimintakulttuurin kautta.

Toimijuus on erilaista eri toimintaympäristöissä, sillä Marjo Romakkaniemen (2010, 143) mukaan ihmisen kyvykkyys on aina suhteessa ympäristöön, joka tarkoittaa sitä, että ihminen voi olla kyvykäs yhdessä ympäristössä ja toisessa hän ei välttämättä kykene toimimaan ollenkaan. Romakkaniemi erottaa toisistaan osaamisen ja kykenemisen käsitteet siten, että osaaminen on hankittu ominaisuus, kun taas kyky viittaa tilannekohtaiseen kyvykkyYTEEN. Ajattelen, että lasten kohdalla toimijuutta voidaan rakentaa myös opettelemalla yhdessä uusia taitoja ja siten osaamista. Tilanteesta riippuen lapsi joko kykenee toimijuuteen ja siten hyödyntämään osaamistaan ja tiettyä taitoaan tai sitten hän tarvitsee tukea kyttäkseen toimimaan tilanteen vaatimalla tavalla. Aikuisen tukeamana lapsi saavuttaa onnistumisen kokemuksen ja pikku hiljaa luottamusta itseensä sekä omiin kykyihinsä ja sen myötä saavuttaa jossain vaiheessa kyvyn itsenäiseen toimijuuteen. Lapsilla toimintakyvyn puute voi joskus myös johtua spesifistä osaamattomuudesta eli taitojen puuttumisesta, jolloin lapsi tarvitsee aikuisen apua opetellakseen tarvittavia taitoja ja kyttäkseen myöhemmin itsenäiseen toimintaan. Romakkaniemen (2010) mukaan kykenemisen kannalta on kysymys myös ympäristön joustoista sekä saadusta tuesta. Ymmärrän tämän tarkoittavan sitä, että ympäristön ollessa joustava se sallii ja hyväksyy monenlaista toimijuutta. Erityisesti lapset ovat toimijoita, jotka voivat tarvita aikuisten ja muiden toimijoiden tukea toimijuudessaan päättäkseen mielekkäseen ja aiottuun lopputulokseen.

Lapsen toimijuutta raamittavat toimintaympäristön lisäksi niiden toimintakäytännöt. Jyrki Jyrkämä (2003, 97) on ikääntymiseen liittyen hahmotellut toimijuuteen olennaisesti liittyviä toimintakäytäntöjä. Hänen ikääntyviä koskevat ajatukset toimikyvystä sekä – käytännöistä ovat sovellettavissa myös lasten toimijuutta koskevaan keskusteluun. Jyrkämän mukaan toimintakäytännöt koostuvat säännöistä, resursseista, toimijoista, toiminnasta sekä toiminnan seurauksista. Säännöt pitävät sisällään normit ja tavat, ja resurssit käsittävät toimijoilla olevat tiedot, taidot sekä vallan. Nämä tekijät ovat rakentamassa ja rajaamassa toiminnanmahdollisuuksia. Toimijat itse soveltavat sääntöjä käytäntöön sekä käyttävät resursseja ja antavat merkityksiä toiminnalleen. Toiminnassa itsessään on merkityksellistä sen tavoitteellisuus, tekeminen, toistuvuus ja rutinoituminen. Toiminnalla on aina seurauksia ja usein toiminnalla pyritään joko muuttamaan vallitsevaa tilannetta tai pitämään se muuttumattomana. Toiminnan seuraukset voivat olla joko aiottuja tai ei-aiottuja ja seuraukset voivat konkretisoitua ”sisäisinä” tai ”ulkoisina”. (mt., 97–98.) Jokaisessa toimintakontekstissa on siis omat sääntönsä ja omanlaisensa tavat toimia, kuten jokaisella perheellä on omanlaisensa säännöt koskien lasten arjen käytäntöjä ja vastuita. Kunkin perheen yksilölliset resurssit muodostuvat sen jäsenten tiedoista, taidoista sekä tavoista jakaa ja käyttää valtaa.

Lapsen toimijuuteen perheessä liittyy kiinteästi lapsen ja aikuisen välinen valtasuhde. Kun halutaan tutkia lapsen toimijuutta perhesuhteissa, on tärkeää, että valtasuhde tehdään näkyväksi ja erityistä huomiota kiinnitetään lasten käsityksiin ja kokemuksiin sekä siihen miten heidät perhesuhteissa ja arjessa huomioidaan ja otetaan mukaan arjen asioihin. Tällainen lähestymistapa avaa näkökulmia lapsen omaan aktiivisuuteen ja mahdollisuuksiin. (vrt. Kivikangas 2002, 41–42.) Valta on hyvin keskeinen elementti, sillä perhesuhteissa aikuiset pitkälti määrittävät toimintakäytännöt ja päättävät missä määrin lapsilla on mahdollisuus toteuttaa omaa toimijuuttaan.

Anneli Anttosen (2011, 144) mukaan länsimainen ihanteellinen ajatus toimijuudesta sisältää ajatuksen itsenäisestä, riippumattomasta sekä autonomisesta yksilöstä, joka kykenee tekemään päätöksiä ja vastaamaan teoistaan kaikissa olosuhteissa. Itsemäärääminen on nykypäivän länsimaisissa yhteiskunnissa keskeinen arvo. Itsemäärääminen kytkeytyy olennaisesti sosiaaliseen toimintaan ja sen kunnioittaminen on yksi tärkeimmistä sosiaalista toimintaa määrittävistä normeista. Kun olemme tekemisissä toisten ihmisten kanssa, meidän täytyy kohdella heitä itsemääräämiseen kykenevinä toimijoina, joilla on oma näkemys ja tahto, joita ei voi sivuuttaa. Itsemäärääminen voidaan liittää toimijuuteen niinkin tiukasti, että vain itsemääräämiseen kykenevä henkilö voi olla toimija siinä

mielessä, että häntä voidaan pitää toimintansa alullepanijana ja vastuullisena. (Niemi 2011, 169–170.)

Lapsia ei helposti mielletä oman elämän aktiivisiksi toimijoiksi, joka johtuu usein siitä, että lasten mielletään olevan erityisesti aikuisten huolenpidon ja suojelun kohteena, ja näin ollen heidät katsotaan tietyssä mielessä ”vajaavaltaisiksi”. Lasten mahdollisuus itsemääräämiseen on siis rajattua. Anttosen (2011, 145) mukaan yksilö onkin aina potentiaalisesti myös haavoittuva ja heikko subjekti. Hoivaa tarvitseva subjekti on yhtä kaikki oikeutettu niin autonomiseen ja itsenäiseen elämään kuin mahdollista. Autonomia ja itsenäisyys saattavat kuitenkin edellyttää toisen ihmisen apua ja läsnäoloa, toiselta ihmiseltä saatetaan tarvita apua myös asioiden ajattelussa ja päätöksenteossa. Anttonen kirjoittaa toimijuudesta vanhuuden viitekehyksessä, mutta mielestäni Anttosen ajatukset ovat liitettävissä myös toimijuuteen lapsuudessa.

Lapset tarvitsevat aikuisten luvan, tuen ja avun monelle toiminnalleen, mutta lasten kasvaessa myös lapsen itsemääräämisen ja itsenäisen toimimisen mahdollisuudet kasvavat ja tuen tarve muuttuu ja vähenee. Lasten kykyä toimijuuteen perhesuhteissaan puoltaa Ritala-Koskisen (2001, 211) tutkimus uusperheen lapsista, jossa lapset osoittautuivat hyvin joustaviksi ja kykeneviksi toimijoiksi sosiaalisissa suhteissaan, tosin sillä edellytyksellä, että aikuiset ottavat huomioon ja kunnioittavat lasten näkökulmaa. Toisin sanoen ympäristön joustavuus on tärkeä edellytys (Romakkaniemi 2010, 143-144) lapsen toimijuuden mahdollistumiselle ja onnistumiselle. Kyse on myös ympäristön asenteista ja siitä minkälaisia toimijapositioneja (mt., 150) lapselle annetaan.

Hyvässä vuorovaikutussuhteessa mahdollistuu lapsen oma toimijuus ja osallisuus monella tasolla. Hyvä vuorovaikutus on luonteeltaan avointa, luottamuksellista, hyväksyvää, rehellistä, tunneyhteyttä ylläpitävää, herkästi havaitsevaa, kiinnostunutta, aktiivista ja ymmärtävää (Kauppila 2011, 51). Hyvä vuorovaikutussuhde antaa tilaa monille tärkeille toimijuuden muodoille. Se mahdollistaa kuulluksi tulemisen, sen että lapsi saa sanoa sanottavansa ja osallistua aktiivisesti arjen neuvotteluihin, tarjoaa tukea lapselle arjen tilanteissa sekä valinnan mahdollisuuksia.

Hyvä vuorovaikutussuhde vanhempiin vaikuttaa olevan edellytys lapsen osallisuuden ja toimijuuden mahdollistumiseen perheen arjessa ja perhesuhteissa. Hyvä vuorovaikutussuhde on merkittävä myös lapsen hyvinvoinnin kannalta, sillä tutkijoiden (Rönkä ym. 2002, 64) mukaan eroperheen lapsen hyvinvoinnin rakentumisen kannalta on merkittävää lapsen vuorovaikutussuhteiden laatu ja lapsen oma osallistuminen. Mitä enemmän

vuorovaikutusta vanhemmilla ja lapsilla on, sitä myönteisemmin lapset suhtautuvat perheeseen ja sitä parempi on perheenjäsenten hyvinvointi. Näin ollen lapsen osallisuuden ja toimijuuden voidaan ajatella rakentavan jossain määrin myös koko perheen hyvinvointia. Toimijuus rakentuu yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa (Romakkaniemi 2010, 139).

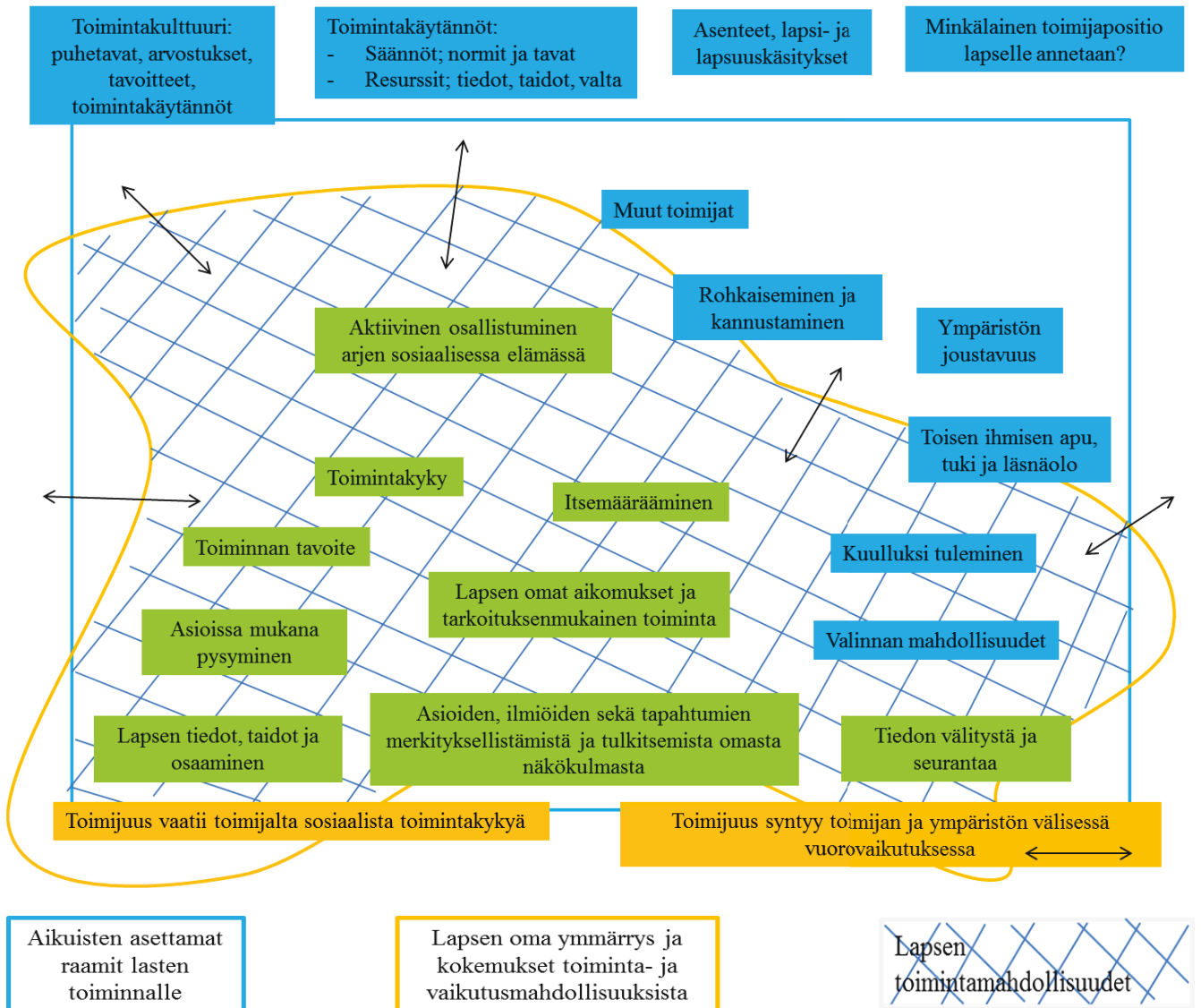
Eläminen arjessa on suurelta osin ihmisten välistä vuorovaikutusta, joka ilmenee sosiaalisena toimintana. Lasten toimijuus kuvaa lasten aktiivista osallistumista arkipäivän sosiaalisessa elämässä (Lehtinen 2009, 90). Toiminta vaatii kykyä toimia eli toimintakykyä. Sosiaalisena ilmiönä toimintakyky tarkoittaa kykyä olla osallisena erilaisissa sosiaalisissa todellisuuksissa. Sosiaalinen maailma on yksittäiselle ihmiselle erinäisiä tapahtumia, fyysistä ja kognitiivista osallistumista, tiedonvälitystä ja seuranta, asioissa mukana pysymistä. Se on myös asioiden, ilmiöiden ja tapahtumien merkityksellistämistä ja tulkitsemista omasta näkökulmasta. (Jyrkämä 2001, 299-300.) Toimijuus perhesuhteissa vaatii lapselta siis ennen kaikkea sosiaalista toimintakykyä.

Anja-Riitta Lehtinen (2009) on tehnyt tutkimuksen lasten toimijuudesta päiväkodissa ja hänen mukaansa olennaista toimijuudessa ovat toimijan mahdollisuudet ja pätevyys toimia itsenäisesti ulkoisesta ohjauksesta riippumatta. Toimijuuden toteutumiselle on olennaista, että toimijalla on valinnan mahdollisuuksia ja toimija tulee kuulluksi. Lasten omilla aikomuksilla on keskeinen merkitys lasten toimijuuden rakentumiselle, koska on tärkeää, että lapsi onnistuu tarkoituksenmukaisesti toimimaan oman ja kanssatoimijoiden toiminnan ja toimintaympäristön aktiivisena rakentajana, ylläpitäjänä ja muokkaajana. (Mt.92-93.) Onnistumisen ja vaikuttamisen kokemukset rakentavat kompetenssia ja tukevat lapsen käsitystä itsestä kyvykkäänä ja merkityksellisenä toimijana.

Perhesuhteissa ja niiden muutoksessa lasten toimijuuden mahdollisuuksiin vaikuttavat erityisesti lasten ja vanhemman väliset suhteet, vanhemmat ja muut tilanteeseen liittyvät aikuiset, heidän keskinäiset suhteet ja valmiudet tukea lasten toimijuutta perheen arjessa. Lasten toimijuuden mahdollistuminen vaatii vanhempia osin jakamaan valtaansa lapsille, niinpä lasten toimijuuden rakentuminen perhesuhteissa vanhempien erotessa on problemaattista, koska se ajoittuu hyvin haastavaan ajanjaksoon perheessä. Vanhemmat ovat erotessaan jaksamisensa äärirajoilla ja usein vanhemmat tuntevat mahdollisuuksien vaikuttavaan omaan elämäänsä heikkenevän. Erotessaan vanhemmat joutuvat konkreettisesti jakamaan valtaa myös toisen vanhemman kanssa. Tällöin heidän mahdollisuutensa sekä mahdollisesti myös halunsa tukea lastensa toimijuutta ovat melko rajalliset.

Eron jälkeinen kuormittava aika kuitenkin ajan myötä tasaantuu, jolloin voidaan ajatella myös vanhempien mahdollisuuksien ja halun tukea lasten toimijuutta paranevan.

Alle olen rakentanut kuvion kuvaamaan lapsen toimijuutta, sen rakentumista ja raameja. Kuvio on tiivistelmä, yhteenveto tässä luvussa esitetyistä toimijuuteen liittyvistä käsitteistä.

Kuvio 4. Lapsen toimijuuden toimintaympäristö. (Mukaillen ja yhdistellen; Anttonen 2011; Niemi 2011; Ronkainen 1999; Lehtinen 2009; Jyrkämä 2001; Romakkaniemi 2010.)

Kuvion siniset laatikot kuvaavat toimintaympäristön sekä muiden toimijoiden osuutta lapsen toimijuuden rakentumisessa, kun taas vihreät laatikot kuvaavat elementtejä, joissa lapsen omalla toiminnalla on laajempi merkitys ja osuus toimijuuden rakentumisessa. Se minkälainen toimijuus lapselle kussakin toimintaympäristössä muodostuu riippuu siitä minkälaiset raamit aikuiset asettavat lasten toiminnalle. Lapsen toimintamahdollisuuksiin vaikuttavat myös lapsen aiemmat kokemukset omista toiminta- ja vaikutus-

mahdollisuuksista sekä lapsen nykyhetken ymmärrys näistä mahdollisuuksista. Lapsen toimintamahdollisuudet ovat yhteydessä toimintaympäristön toimintakulttuuriin ja –käytäntöihin. Lapsen toimijuuden mahdollisuuksia kussakin toimintakontekstissa määrittävät myös ympäristön asenteet sekä lapsi- ja lapsuuskäsitykset. Olennainen osa lapsen toimijuutta on se, minkälaisia merkityksiä lapsi antaa eri asioille ja tapahtumille sekä miten hän tulkitsee asioita, ilmiöitä ja tapahtumia omasta näkökulmastaan. Toimijuuden rakentumiselle on tärkeää se miten hyvin lapsen toiminta onnistuu ja vastaa lapsen omia aikomuksia ja toiminnan tavoitteita. Onnistunut toiminta vahvistaa lapsen näkemystä itsestä kykenevänä toimijana ja siten myös hänen toimintakykyään.

Lapsi itse rakentaa toimijuuttaan osallistumalla aktiivisesti arjen sosiaalisissa tilanteissa, toteuttamalla lapselle mahdollisissa rajoissa itsemäääämistä, käyttämällä valinnan mahdollisuuksiaan, välittämällä ja seuraamalla tiedonkulkua sekä miettimällä ja tuomalla julki omia aikomuksiaan. Toimijuuden toteutumiseen on tärkeää myös, että lapsi tulee toimintaympäristössään kuulluksi ja pysyy mukana asioissa. Lapsen toimijuuden rakentumiseen vaikuttavat myös lapsen osaaminen, toimintakyky sekä lapsella olevat tiedot ja taidot. Ympäristön joustavuus tukee lapsen toimijuutta ja muut toimijat voivat edesauttaa lapsen toimijuutta olemalla läsnä, rohkaisemalla, kannustamalla, auttamalla ja tukemalla. Toisaalta muut toimijat voivat myös estää ja rajoittaa lapsen toimijuutta. Toimijuus syntyy toimijan ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa ja se vaatii toimijalta sosiaalista toimintakykyä. Kaikkien näiden elementtien kautta muodostuu lapsen toimintamahdollisuuksien kenttä, jolla lapsi voi toteuttaa toimijuuttaan.

Toimijuudella on tärkeä rooli kulttuuristen merkitysten ja symbolien oppimisessa. Suvi Ronkaisen (1999, 56;61) mukaan ihmiset oppivat ja ottavat haltuun kulttuurin symbolisia merkityksiä toiminnallisuuden kautta. Merkitykset ja symbolit eivät ole olemassa itsenäisinä vaan ne syntyvät erilaisissa toimintayhteyksissä toiminnan kautta. Toimija tulkitsee, tuottaa ja tekee symbolisista merkityksistä todellisuutta toimimalla niiden mukaisesti, joka tarkoittaa sitä, että ilman toimintaa symbolimerkitykset ja niihin liittyvät sosiaaliset suhteet eivät uusiinnu ja todellistu. Ymmärrän tämän tarkoittavan lasten kohdalla sitä, että lapset hahmottavat oman toimijuuden ja toimintamahdollisuuksien kautta lapsiin ja lapsuuteen liitettyjä arvoasetelmia sekä omaa merkityksellisyyttään suhteessa muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan.

Ihmiset tuottavat siis omalla toiminnallaan merkityksiä ja arvostuksia lapsista ja lapsuudesta. Lasten toimijuuden mahdollistamisessa on kyse lapsilähtöisestä toiminnasta, -

kasvatuksesta ja – ajattelusta. Annetaan tilaa lasten äänelle ja mahdollisuus kertoa omat näkemyksensä asioista sekä annetaan heille tilaa toimia ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään ja lapsuuteen. Toimijuuden kautta saavutetaan kompetenssia. Kompetenssin kehittyminen tuo mukanaan iloa ja nautintoa, jonka osaaminen antaa (Ronkainen 1999, 67).

Toimijuuden kautta ihmiset kiinnittyvät ympäristöönsä ja siihen sosiaaliseen todellisuuteen, jossa he elävät. Toimijuutta tarkasteltaessa on hyvä pitää mielessä, että toiminta on aina yksilön toimintaa, eikä lapsia voida toimijoina pitää yhtenä homogeenisenä ryhmänä. Toimijuus on yksilöllistä myös siten, että toiminnan lähde on yksilöllisissä merkityksen annoissa, eikä toiminta ole silloin aina ulkoisesti havaittavaa. (Salonen 2011, 161-162.)

Lapset voivat toimijuuden kautta saada Lehtisen (2009) mukaan tunteen voimaantumisen. Voimaantuminen tulee onnistuneesta omien resurssien hyödyntämisestä toiminnassa sekä vaikuttamisesta omaan ja kanssatoimijoiden toimimiseen ja toiminnan sisältöön. Voimaantuminen on toiminnassa syntyvä tulos ja saavutus, johon liittyy aktiivista ja vaikuttavaa kapasiteettiä. (mt.,107–108.) Johanna Kuivakankaan (2002, 35) mukaan ihminen voi vaikuttaa elämänlaatuun omalla aktiivisuudellaan, toimimalla ja kokemalla. Elämänlaadun käsite liitetään harvoin lapsiin, koska lapset mielletään useimmiten enemminkin hyvinvoinnin vastaanottajiksi kuin aktiivisiksi rakentajiksi. Edellä esittämani lasten osallisuutta ja toimijuutta käsittelevän keskustelun perusteella väitän, että lapsilla on potentiaalia aikuisten myötävaikutuksella aktiivisesti rakentaa omaa hyvinvointiaan. Kuivakankaan (2002, 37) mukaan lasten onnellisuus kokemukset jäljittelevät aikuisten kokemaa ja tulevat oman itsenäisyyden ja riippumattomuuden tavoittelusta. Lapset kokevat onnellisuuden ja tyytyväisyyden tunteita myös silloin, kun he voivat vaikuttaa päätöksentekoon.

Lasten toimijuuden tukemisella ja mahdollistamisella on kiistatta monia hyötyjä, mutta lasten toimijuutta on perusteltua myös rajata lasten turvallisuuden ja lasten oikeuksien mukaisen suojelun periaatteen mukaisesti. Vapaiden käsien antaminen lapsille ilman minkäänlaisia sääntöjä ja raameja on edesvastuutonta ja aiheuttaa lapsille turvattomuutta, äärimmäisissä tapauksissa voidaan puhua myös lasten heitteillejätöstä. Aikuisten tehtävä on huolehtia siitä, että lasten toimijuus tapahtuu turvallisissa rajoissa ja riittävän seurannan alla. Kaikkien edun mukaista on kuitenkin se, että pyrimme mahdollistamaan

lapsille niin laajan toimijuuden kuin se on turvallisuuden ja suojelun vaarantumatta mahdollista.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Lapset ja lapsuuden tutkiminen

Lapsuustutkimuksen tehtävänä on tuottaa tietoa lasten elämästä ja toiminnasta, asemastaan ja osallisuudestaan yhteiskuntaan, nimenomaan lapseudesta lapsille määrittyvänä asemana ja lapsuuden kokemisesta lapsista käsin. (Alanen 2001, 162.) Lapsia koskevis-
sa tutkimuksissa on otettava kantaa lapsuuden -käsitteeseen, sillä käsitys lapsesta, lapsuudesta ja lapsen paikasta vaihtelevat (Karlsson 2012, 21). Ei ole olemassa yhtä universaalista lapsuutta, sillä lapsuus on sosiaalinen konstruktio eli aikaan ja paikkaan sekä kulttuuriin ja yhteiskuntaan sidottu ilmiö (James & James 2008, 1; Forsberg, Ritala-koskinen & Törrönen 2006, 11). Lapset elävät hyvin erilaista lapsuutta saman yhteiskunnan sisälläkin, sillä lasten keskinäiset elintaso- ja elämäntapaerot, sukupuoli ja asuinpaikka erottelevat lapsuuksia toisistaan (Forsberg, Ritala-koskinen & Törrönen 2006, 11). Tämä tarkoittaa sitä, että myös oman tutkimukseni tulokset ja päätelmät koskevat periaatteessa vain tutkimukseeni osallistuneita lapsia kertoen heidän lapsuudestaan omassa perheessään.

Lapsia koskeva tutkimus ottaa kantaa lapsikäsitteeseen ja lapsuuteen. Samantha Punchin (2002) mukaan tutkimukset voidaan jaotella kolmeen eri ryhmään sen perusteella miten ne suhtautuvat lapseen osana tutkimusta. Osa tutkimuksista lähtee siitä oletuksesta, että lapset osana tutkimuksia eivät eroa aikuisista. Osassa tutkimuksista lasten nähdään olevan täysin erilaisia kuin aikuiset, kun taas kolmas tapa suhtautua lapseen, on näkökulma, jossa lapsia pidetään hyvin samanlaisina kuin aikuisia, mutta heidän nähdään omaavan erilaisia kompetensseja kuin aikuiset. (Mt., 322; ks. James ym. 1998) Oma lähtökohtani on, että lapset ovat tutkimuksellisesti melko samanlaisia kuin aikuiset, mutta lapset omaavat erilaisia kompetensseja kuin aikuiset, kehityksellisen vaiheen ja vähemmän elämäkokemuksen perusteella.

Aikuisten suhtautumista lapseen ohjaavat erilaiset lapsikäsitteet ja näkemys lapseudesta. Perinteisesti lapsuus mielletään haastavana, tärkeänä ja haavoittuvana inhimillisen kehityksen vaiheena (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 7-8). Samansuuntaisesti lapsuutta määrittelee Leena Alanen (2001), joka näkee lapsuuden, yksilön kasvun, kehityksen ja yhteiskuntaelämään oppimisen ajaksi. Tämän perusteella lapset ovat tänä aikana vanhempien, aikuisten ja yhteiskunnan kasvatuksen, suojelemisen ja kont-

rollin kohteena. (Mt., 164.) Nealen (2004, 7) mukaan edellä esitetynkaltaiset lapsuuskäsitykset näkevät lapset riippuvaisina, haavoittuvaisina sekä osaamattomina ja lasten nähdään tarvitsevan hoitoa, suojelua ja ohjausta. Tällaisen lapsikäsitteilyn vallitessa aikuiset hallitsevat lasten lapsuutta.

Lapsuustutkimus pyrkii tekemään lapset ja lasten toimijuuden näkyväksi sekä avartamaan lapsuuden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia, ja sen myötä moninaistamaan lapsuudenkäsitystä (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 8). Nealen (2004, 7) mukaan tältä pohjalta muodostuvan lapsikäsitteilyn painopisteenä on lasten mieltäminen itsessään arvokkaiksi ihmisiksi eikä vain tuleviksi aikuisiksi, näin ollen lasten vahvuuksien ja osaamisen osoittaminen nähdään tärkeänä. Tällöin tunnustetaan lasten tarve tulla havaituksi, kunnioitetuksi ja osalliseksi sekä ymmärretään, että lapsilla on oikeus vaikuttaa omaan lapsuuteensa.

En näe edellä esiteltyjä lapsikäsitteilyjä toisiaan poissulkevinä, vaan toisiaan täydentävinä, sillä molemmilla käsitteilyillä on oma tärkeä tehtävänsä. Tutkimusta tehtäessä on tärkeä tiedostaa, että lapset ovat ihmisinä haavoittuvaisia ja riippuvaisia muista ihmisistä. Lapset ovat vähemmän elämäkokemuksen ja erilaisen ymmärryksen vuoksi oikeutettuja erityiseen suojeluun ja ohjaukseen aikuisten taholta. Lasten ollessa osa tutkimusta tutkijan on kiinnitettävä erityistä huomiota tutkimuksen eettiseen toteutukseen. Lapsia ei kuitenkaan pidä nähdä pelkästään osaamattomina suojelun kohteina vaan on tärkeää tunnustaa lasten vahvuudet ja osaaminen sekä oikeus olla osallisena omaa elämää koskevissa asioissa. Tutkijana pitää erityisesti kunnioittaa myös lasten tietämystä ja tietoa sekä oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.

Tutkimukset ilmentävät aikansa näkökulmia lapsuuteen, lapsiin sekä tutkittavaan ilmiöön. Tutkimukset, joissa lasten tiedon sekä subjektiivisten kokemusten ja näkemysten arvostus läpäisevät koko tutkimusprosessia, vahvistavat lasten yhteiskunnallista ja yhteisöllistä asemaa. Näissä tutkimuksissa lapset nähdään Nealen (2004,7) esittämän lapsikäsitteilyn mukaisesti arvokkaina ihmisinä, joilla on oikeus tulla kuulluksi sekä oikeus vaikuttaa ja olla osallisena omaa elämää koskevissa asioissa.

Lapsuustutkimusta voidaan tehdä monesta eri näkökulmasta. Lapsuutta voidaan tutkia esimerkiksi parasta aikaa lapsuuttaan elävien lasten näkökulmasta, tai lapsuutta voidaan tutkia aikuisten näkökulmasta, jolloin tutkitaan esimerkiksi heidän lapsuusmuistojaan tai käsitteilyä lapsuudesta. Omassa tutkimuksessani näkökulmana on parasta aikaa lapsuuttaan elävien lasten näkökulma. Tutkimuskohteenani on lapsuuden perhe-elämä las-

ten näkökulmasta. Vielä tarkemmin määriteltynä miellän tutkimukseni lapsinäkökulmaiseksi lapsuustutkimukseksi, vaikka tutkimukseni ei täytäkään lapsinäkökulmaisen tutkimuksen tiukimpia määritelmiä. Olennaista lapsinäkökulmaiselle tutkimukselle kuitenkin on se, että lapset osallistuvat tiedon tuottamiseen ja lapset sekä lasten näkemykset tulevat todella kuulluiksi ja nähdyiksi (Karlsson 2012, 22–24). Lapsinäkökulmaisesa tutkimuksessa lapsi nähdään nimenomaan tutkimuksen subjektina eikä objektina (James & James 2008, 17).

Lapsitutkimuksen tekoon liittyy joitakin omia erityisiä haasteita. Muun muassa lasten tavoittaminen on mielletty toisinaan haasteelliseksi, sillä lasten tutkimiseen tarvitaan lupa muiltakin ihmisiltä, kuin vain tutkittavalta itseltään. Jotta päästään tutkimaan lapsia ja heidän mielipiteitään on ensin saatava tarvittavat luvat portinvartijoilta, joita voivat olla lapsen vanhemmat tai erilaiset viranomaiset (Mauthner 1997, 17; Punch 2002, 323). Joissakin tilanteissa lapset saattaisivat itse olla halukkaita osallistumaan tutkimukseen, mutta portinvartijat määrittelevät ja säätelevät lasten tavoitettavuutta, sillä he ensikädessä päättävät lasten osallistumisesta tutkimukseen. Tämä on ongelmallista tutkimusaiheissa, joissa tutkittava aihe koskettaa jollain tavalla myös portinvartijaa, jolloin portinvartijalla voi olla omat, varsinaisesti lapseen liittymättömät, syyt kieltää lapsen osallistuminen tutkimukseen. Esimerkiksi lapsen kokemukset vanhempien erosta tai perheväkivaltaan liittyvät tutkimusaiheet ovat aiheita, jotka voivat antaa portinvartijalle myös henkilökohtaisen syyn kieltää lasta osallistumasta tutkimukseen.

Lisäksi yksityisyyden turvaaminen kohtaa omia erityisiä haasteitaan lapsia koskevassa tutkimuksessa, sillä yksityisintilan neuvottelemisen tutkimusta varten esimerkiksi lapsen kotona voi olla hyvin sensitiivinen asia. Aikuiset eivät aina näe tarvetta lapsen yksityiselle haastattelemiselle, sillä he eivät välttämättä jaa tutkijan näkemystä lasten oikeuksista yksityisyyteen, luottamuksellisuuteen ja itsemääräämiseen, vaan lapsen ”suojelijoina” kokevat, että lapsella ei ole ollenkaan edellä esitetynkaltaisia oikeuksia. (Mauthner 1997, 18.)

Lapsitutkimuksen metodisten valinnat eroavat jossain määrin aikuistutkimuksen vastavista, sillä lapsitutkimuksen metodisia valintoja sävyttää usein pyrkimys valita tutkimusobjekteille mieluinen ja mahdollisimman tuttu menetelmä, kuten myös yritys tehdä tutkimuksesta mahdollisimman hauska, mielenkiinnon ja keskittymisen ylläpitämiseksi. (Punch 2002, 327-329.) Lapsiystävällisten tutkimusmenetelmien käyttämisen etuna lapsitutkimuksissa on, että se voi tehdä lapselle usein vieraasta tutkimustilanteesta muka-

vamman (Punch 2002, 330) ja ne antavat lapselle aikaa ajatella ja jäsentää ajatuksiaan (Helavirta 2007, 637). Lisäksi lapsiystävällisen menetelmän käyttäminen voi saada lapset osallistumaan tutkimukseen täysipainoisemmin, sillä Julie Tinsonin (2009) mukaan lapset osallistuvat täysipainoisemmin tutkimukseen, kun tutkimuksessa ei käytetä niin muodollisia tutkimusmenetelmiä. Useiden menetelmien käyttö aineistonkeruussa lisää myös lasten mahdollisuutta kontrolloida sitä, millä tavoin he itse haluavat osallistua ja antaa panoksensa tutkimukselle (Mt., 42-46).

Lapsia, kuten myös aikuisia, koskevissa tutkimuksissa tutkijan haasteena on luoda tila, jossa tutkittavat voivat vapaasti ilmaista näkemyksiään, ilman, että tutkijan omat näkemykset vaikuttavat tutkittavaan. Lasten erityisyys näkyy siinä, että aikuinen tutkija ei voi koskaan todella ymmärtää maailmaa lasten näkökulmasta, sillä aikuiset ovat jo unohtaneet lapsuuden kulttuurin ja katsovat sitä aikuisen näkökulmasta lapsuuteen ja lapsiin liitettyjen oletusten kautta. (Punch 2002, 324–325.) Edellä esitetyt seikat ilmentävät lasten marginalisoitunutta asemaa osana aikuisten määrittämää yhteiskuntaa kuin myös sitä, että lapset ovat erilaisia ja näkevät maailman eri tavoin kuin aikuiset. Lapsuustutkimuksen haasteena onkin kyetä tuomaan esille lasten näkemykset ilman, että niihin liikaa sekoittuu aikuisen tutkijan omat oletukset lapsuudesta.

4.2 Tutkimustehtävä

Pro graduni kuuluu sosiaalitieteellisen lapsuustutkimuksen kenttään. Toisaalta tutkimukseni voi katsoa kuuluvan perhetutkimuksen kenttään, sillä perhe-elämä on tutkimukseni konteksti. Katson tutkimukseni kuuluvan lapsuustutkimuksen kenttään, koska tutkimuksen näkökulma on lapsissa ja tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan lasten kokemukset. Minua kiinnostaa lapsuuttaan elävien vanhempien eron kokeneiden lasten kokemukset heidän osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksista perhesuhteistaan.

Ketkä ovat lapsuuttaan eläviä lapsia? Lapsen oikeuksien julistus (1989) kuin myös Suomen laki, määrittelevät lapseksi kaikki alle 18-vuotiaat. Määritelmä on erittäin katkava ja olen sen kanssa täysin samaa mieltä, erityisesti jos asiaa katsotaan vastuun näkökulmasta, sillä alle 18-vuotiaiden ei voi vielä olettaa kantavansa itsestään täyttä vastuuta, vaan he tarvitsevat vielä aikuisten tukea. Tutkimukseni ikähaarukka on melko laaja, sillä lapsuuttaan eläväksi lapseksi määrittyvät kaikki alle 18-vuotiaat lapset, vaikkakin

noin 13-ikävuodesta eteenpäin lasten voidaan katsoa toisaalta elävän jo nuoruusikää ja varsinaisen lapsuuden jo jääneen taakse. Tutkimusongelmani kannalta ei kuitenkaan ole tarpeen tehdä erottelua lapsuuden ja nuoruuden välille, sillä tutkimuskohteena on lapsen näkökulma lapsuuden perhe-elämään ja tässä on mielestäni sopivaa ymmärtää lapsuuden käsittävän ajan syntymästä aina 18-vuoden ikään asti.

Tutkimuksessani vanhempien eron osalta en erottele avo- ja avioeroa, sillä lapsen kannalta ei ole merkityksellistä eroavatko vanhemmat avo- vai avioliitosta. Pääasiallinen kriteeri on, että lapsi on elänyt yhdessä molempien vanhempien kanssa ja jossain vaiheessa kokenut vanhempiensa eron ja erilleen muuton.

Tällä tutkimuksella haluan osallistua keskusteluun lasten oikeuksista ja niiden toteutumisesta heidän lähiyhteisöissään. Erityisesti minua kiinnostaa lasten mahdollisuus vaikuttaa omaan perheyhteisöön ja sen piirissä oleviin asioihin. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus kansalaisina tai asiakkaina ovat olleet vahvemmin tutkimuksen kohteena, kuin lasten osallisuus ja toimijuus lähiyhteisöissään. Osallisuuden ja toimijuuden rakentuminen alkaa lähiyhteisöistä ja sieltä saatujen kokemusten kautta. Osallisuuden ja toimijuuden kokemukset lähiyhteisöissä vahvistavat lasten kompetenssia ja kykyä osallisuuteen ja toimijuuteen yhteiskunnan muilla areenoilla. Lasten osallisuutta ja toimijuutta käsittelevään keskusteluun liittyy olennaisena myös lasten suhde aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan (Oranen 2008, 9), sillä vanhemmat ja muut aikuiset säätelevät lasten mahdollisuutta osallisuuteen ja toimijuuteen eri toiminta-areenoilla. Mitä enemmän lapset voivat vaikuttaa käsillä olevaan asiaan, sitä enemmän heidän ajatellaan olevan osallisina toiminnassa. (Oranen 2008, 9).

Toinen kiinnostuksen kohteeni on vanhempien erosta seuraavat muutokset koskien lapsia ja heidän perhesuhteitaan. Vanhempien ero on ilmiö, joka koskettaa lapsia laajasti ympärimaailman. Vanhempien ero on tapahtuma, jonka toteutumiseen lapset eivät voi vaikuttaa ja samalla tapahtuma, joka vahvasti vaikuttaa lapseen, lapsen perhesuhteisiin ja arkeen. Tutkimukset (mm. Moxnes 2003; Butler ym. 2001; Karttunen 2010; Ritala-Koskinen 2001) ovat osoittaneet, että vanhempien eron kokeneilla lapsilla on halua ja kykyä osallistua omien perhesuhteiden järjestämiseen ja hoitamiseen. Tässä tutkimuksessa etsin lasten näkökulmaa eronneen perheen perhesuhteisiin ja haluan tutkia lasten vaikutusmahdollisuuksia omissa perhesuhteissaan.

Tutkimuskysymykset:

1. Mitä lapset kertovat vanhempiansa erosta ja omista perhesuhteistaan?
2. Millaisia osallisuuden mahdollisuuksia lapsilla on perhesuhteissaan?
3. Millaisia toimijuuden mahdollisuuksia lapsilla on perhesuhteissaan?

Tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta on myös tärkeä selvittää keiden lapset ko-
kevat kuuluvan omaan perheeseen. Luvussa viisi vastaan ensimmäiseen tutkimuskysy-
mykseen lasten perhesuhteista ja luvussa kuusi vastaan kahteen muuhun tutkimuskysy-
mykseen, lasten osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksista perhesuhteissaan.

4.3 Aineisto

Tutkimuksessani käyttämäni aineisto on osa monitieteistä Children's Emotional Securi-
ty in Multiple Family Relations (EMSE)– tutkimusprojektia Suomen Akatemian rahoit-
tamassa lasten terveyden ja hyvinvoinnin SKIDI-KIDS – tutkimusohjelmassa. EMSE-
hankkeessa tutkitaan lasten emotionaalista turvallisuutta moninaisissa perhesuhteissa.
Tutkimusprojektissa pyritään saamaan uutta teoreettista ja metodologista tietoa lasten
elämästä nyky-yhteiskunnassa, ja näin tukemaan myös lasten ja perheiden kanssa työs-
kenteleviä asiantuntijoita. Hankkeessa kehitetään myös päiväkirja-menetelmää, jonka
avulla lasten arkielämää ja hyvinvointia voidaan tutkia entistä paremmin. Tutkimusai-
neisto on kerätty erilaisissa perhemuodoissa ja perhesuhteissa eläviltä lapsilta: sijaisper-
heiden lapsilta, fyysistä tai henkistä väkivaltaa kokeneilta lapsilta sekä ero-perheiden
lapsilta. Tämän lisäksi kahden koululuokan lapsilta on kerätty vertailuaineisto.

EMSE – tutkimusprojektissa aineistoa on kerätty useilla eri menetelmillä. Perinteisen
haastattelumenetelmän ja sen ohessa tehdyn pienimuotoisen kyselyn lisäksi aineistoa on
kerätty elektronisella matkapuhelinpohjaisella päiväkirjamenetelmällä sekä verkosto-
kartta- ja aikajanamenetelmän avulla. Lapsia koskevien tutkimusten yhteydessä puhu-
taan usein niin sanotuista lapsiystävällisistä tutkimusmenetelmistä, joiden tarkoituksena
on tehdä tutkimuksesta lapsille helpommin lähestyttävä. Tutkimuksessa käytetty verkos-
tokartta- ja aikajanamenetelmä voidaan katsoa olevan edellä esitetyn mukaisesti lapsiys-
tävällisiä menetelmiä. Lapsiystävällisyys käsitteen käyttäminen on sinänsä harhaanjoh-
tavaa, koska lapsitutkimuksessa, kuten tutkimuksessa yleensäkin tutkimus pyritään to-
teuttamaan aina tutkimukseen osallistuvia ja heidän tietoaan kunnioittaen ja arvostaen.

Omassa tutkimuksessani käyttämäni aineisto on luonteeltaan laadullista, koostuen pääosin lasten haastatteluista sekä verkostokartan avulla kerätystä materiaalista. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 191 sivua (A4, fontti Times New Roman 12, riviväli 1,5) ja käytin sitä tutkimukseeni soveltuvien osien. Lasten haastattelujen yhteydessä aineistoa kerättiin myös verkostokartan, aikajanan ja pienen kyselylomakkeen avulla. Kyselylomakkeen avulla kerätyn aineiston sekä osan päiväkirjamenetelmällä kerätystä aineistosta (kysymykset 1-7, ks. Liite 2) jätin pois omasta tutkimuksestani, sillä ne eivät olleet oleellisia asettamani tutkimusongelman kannalta. Laajasta tutkimusaineistosta valitsin omaan tutkimukseeni ne lapset, jotka olivat kokeneet jossain vaiheessa elämänsä omien vanhempiensa avio- tai avoeron. Aineistosta löytyi yhteensä yksitoista lasta, jotka täyttivät tämän tutkimukseni aineistolle asettamani ehdon. Käyttämäni aineiston lapset ovat iältään 7-15-vuotiaita.

Tutkimushankkeen haastattelut toteutettiin osin kouluilla ja osin lasten kotona. Haastattelupaikka valikoitui pääasiassa käytännöllisten syiden perusteella. Suurin osa hankkeen haastatteluista toteutettiin kouluilla, sillä koulu puolsi paikkaansa haastattelupaikkana erityisesti käytännöllisten sekä eettisten näkökohtien vuoksi. Suuren lapsijoukon haastattelun toteuttaminen oli tehokkaampaa ja käytännöllisempää järjestää koulussa, ja siellä pystyttiin kätevästi varmistamaan myös haastattelutilanteen yksityisyys ja luottamuksellisuus. Kotona toteutettavien haastattelujen käytännönjärjestelyt vievät usein huomattavan määrän aikaa ja resursseja, lisäksi toisinaan kotona toteutettava haastattelun yksityisyyden ja luottamuksellisuuden turvaaminen on hankalaa, koska haastattelun toteuttamiseen ei välttämättä löydy tai nähdä tarpeelliseksi antaa omaa tilaa. Haastattelupaikasta riippumatta lapsille pyrittiin luomaan rauhallinen, suvaitsevainen ja luottamuksellinen ilmapiiri, jotta lapsi saattoi olla oma itsensä ja ilmaista mielipiteensä vapaasti.

4.4 Aineistonkeruumenetelmät

Lasten haastattelu

Tutkimushankkeen haastattelut on tehty teemahaastatteluina. Teemahaastattelu on luonteeltaan puolistrukturoitu haastattelu ja koostuu ennalta valituista teemoista, jossa haastattelun aihepiirit ja teema-alueet ovat rajattuja, mutta kysymyksiä ei ole tarkkaan rajattu. Teemahaastattelu sopii aiheisiin, joissa käsitellään emotionaalisesti arkoja aiheita. Menetelmä on laaja siinä mielessä, että haastateltavat voivat tuoda julki kaikki halua-

mansa näkökulmat kysytystä ilmiöstä tai asiasta. Teemahaastattelussa pyritään saamaan mahdollisimman tarkkoja vastauksia tutkittavasta ilmiöstä. Menetelmä on hyvä, kun pyritään selvittämään millaisia merkityksiä haastateltavat antavat tutkittavalle ilmiölle omien tunteiden, tiedon ja ymmärryksen kautta. (Hirsijärvi & Hurme 2008, 47–48; 146.)

Haastattelu tutkimusmenetelmänä lähtee oletuksesta, jonka mukaan sen avulla voidaan tutkia kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tuntemuksia (Hirsijärvi & Hurme 2008, 48). Haastattelun etu tiedonhankintamenetelmänä on sen joustavuudessa, sillä haastattelijalla on mahdollisuus esittää kysymyksiä uudelleen, oikaista väärinkäsityksiä, esittää tarkentavia kysymyksiä ja ylipäätään käydä dialogia haastateltavan kanssa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73). Lapsia koskevassa tutkimuksessa haastattelumenetelmän etu on eittämättä siinä, että se antaa tilan ja mahdollistaa yhteisenymmärryksen rakentumista tutkijan ja lapsen välille.

Haastattelu on hyvä menetelmä tuottaa tietoa lasten kanssa myös siksi, että se tarjoaa hyvän tilan lasten subjektiivisten kokemusten tavoittamiseen. Niiden tavoittaminen vaatii Mauthnerin (1997) mukaan kuitenkin tutkijalta joustavaa lähestymistapaa. Kun lapselle antaa vapaammat kädet keskustelun suuntaamisessa ja määrittelyssä, niin lapset todennäköisemmin tuottavat puhetta runsaammin ja samalla laajemmasta näkökulmasta. (Mt., 20–21.) Hänen mukaansa suorat kysymykset lasten kanssa tuottavat harvoin tulosta ja onkin toimivampaa pyytää lapsia kuvailemaan jotain tiettyä arkipäivän tapahtumaa tai rutiinia. Toinen hyvä tapa kysyä lapselta on pyytää lasta kertomaan johonkin asiaan liittyen esimerkiksi surullisin, iloisin tai hauskin kokemus. (Mt., 24.) Haastattelun onnistumiseen vaikuttaa siis kysymysten esittämistapa, muodot ja rytmi. Jokaisen lapsen kanssa on varmasti erikseen etsittävä ja löydettävä sopiva tahti ja tapa esittää kysymyksiä.

Tutkijoilla on erilaisia näkemyksiä siitä, minkä ikäisten lasten kanssa haastattelua voidaan tutkimusmenetelmänä käyttää. Mauthner (1997, 23) näkee haastattelun sopivan huonosti alle kuusivuotiaille lapsille, mutta kokee haastattelun toimivan hyvin yli kuusivuotiaiden lasten kanssa. Tinson (2009, 46) taas näkee, että yli 8-vuotiaita lapsia koskevissa tutkimuksissa haastattelu on sopiva menetelmä, mutta hän kehottaa silti käyttämään haastattelun rinnalla myös toiminnallisia menetelmiä aineiston rikastuttamiseksi. Jacqueline Scott (2000, 101–102) vuorostaan esittää haastattelun sopivan hyvin 7 ikävuodesta ylöspäin, mutta korostaa, että alle 11-vuotiaiden lasten kanssa haastattelun

ohessa käytettävät erilaiset visuaaliset menetelmät voivat tukea kysymysten prosessointia.

Tarkkaa ikävuotta haastattelun sopivuudelle lienee vaikea sanoa, koska haastattelun sopivuus riippuu varmasti myös lapsen persoonallisuudesta ja lapsen kognitiivisista valmiuksista, ja lisäksi jokainen lapsi kehittyy hiukan omassa tahdissaan. Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että useimmiten haastattelu sopii käytettäväksi 6-8-ikävuodesta alkaen, mutta erilaisten toiminnallisten ja visuaalisten menetelmien käyttö haastattelun lisäksi on suositeltavaa aineiston laadun rikastuttamiseksi. EMSE-tutkimusprojektissa haastattelun ohessa käytetyt verkostokartta ja aikajana voidaan lukea tällaisiksi visuaaliseksi menetelmiksi, jotka tukevat lasten tiedon tuottamista ja jäsentävät haastattelua.

Lapsia koskevassa tutkimuksessa haastattelulla on aineistonkeruumenetelmänä omat haasteensa ja ongelmakohtansa. Liisa Karlssonin (2012) mukaan haastattelun kyselytilanne voi nostaa lapsilla pintaan kokemuksia vastaavista tilanteista, joka toisinaan voi vaikuttaa tutkimuksen kannalta epäedullisesti lapsen tapaan vastata ja tuottaa tietoa (Mt., 44). Esimerkiksi jollekin lapselle haastattelutilanne saattaa tuoda mieleen koulun opetustilanteen, jolloin yleensä aikuinen kysyy ja lapsen on osattava vastata oikein. Oikein vastaamisen pyrkimys voi johtaa siihen, että lapsen todelliset mielipiteet ja kokemukset jäävät kertomatta ja kuulematta.

Lisäksi Karlsson (2012) pitää haastattelun tapaa lähestyä lasta kysymyksiin hiukan ongelmallisena, sillä tutkimusten mukaan ammattilaisten kysymyksiä pidetään usein epäaitoina, joka myös johtaa siihen, että niiden avulla ei saada selvitettyä mitä lapsi itse ajattelee. Kysymyksillä tarkastetaan enemminkin sitä mitä lapsi asioista muistaa. Lisäksi itse haastattelutilanteessa on hiukan ongelmallinen, sillä se harvemmin tukee lapsen omaa pohdintaa ja toisaalta perinteinen haastattelutilanne voi näyttäytyä lapsille vieraina, jolloin he eivät välttämättä osaa luontevasti toimia haastattelutilanteessa. Toisinaan tutkijan asettamat valmiit haastatteluteemojen rajaukset ja oletukset ohjaavat lasten vastauksia, ja näin tutkija saa sellaisia vastauksia, joita lapset olettavat aikuisen haluavan kuulla. (Mt., 44-45.)

Edellä esitettyjä haastattelun sudenkuoppia EMSE-projektin haastattelijat pyrkivät välttämään muun muassa siten, että he kertoivat heti haastattelun alussa lapsille, että juuri heidän tietonsa, mielipiteensä ja ajatuksensa kiinnostavat heitä.

H: Senkin mää vielä tässä sanon ettei oo olemassa oikeita eikä vääriä vastauksia että jotkut näistä kysymyksistä voi tuntua vähän semmosilta että osaankohan mää vastata ja mitenhän tähän on oikia. Mutta ei kannata semmosta ääntä kuunnella ku vastata vaan ku se sun oma mielipie on tosi tärkeä. Eli minä en tiä näihin niinku oikeita vastauksia, vaan mää siksi kyselen teiltä, että mää tiän mitä te ajattelite.

Lapset lähtevät helposti tuottamaan vastauksia pyrkimällä vastaamaan *oikein*, jolloin se, mitä lapsi todella sisimmässään asiasta ajattelee saattaa jäädä kuulematta. Siitä huolimatta, että haastattelun alussa lapsille kerrottiin, että kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan lapsen omat kokemukset, oli lasten oikein vastaamisen pyrkimys nähtävissä myös tässä tutkimuksessa. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että lapset kysymyksin varmistelivat sitä, että ovat vastaamassa kysymyksiin oikealla tavalla.

Lapsi21: Voihan siihen laittaa kaksikin?

H: Joo voi laittaa ihan niin monta kun sää ite haluat.

Lapsi21: hmm... Ja saa laittaa eläimiäkin?

H: Saa laittaa, kyllä. Sen mää unohdin tossa sanoa että nää kartat voi olla hyvinkin erinäköisiä. Näissä ei oo oikeaa eikä väärää vastausta vaan se sun oma kokemus on tärkeä, samaten näissä kaikissa kysymyksissäkin.

On tärkeää korostaa haastattelun alussa ja kuluessa sitä, että ei olla hakemassa, eikä ole olemassa, oikeaa vastausta, vaan tutkija on aidosti kiinnostunut siitä, mitä lapsi itse asiasta ajattelee ja miten lapsi itse asian kokee. Lisäksi asiaa voi auttaa se, jos tutkija ei tee liian tiukkaa tutkimusasetelmaa ja rajauksia etukäteen, vaan on valmis hiomaan ja kehittämään tutkimuskysymystään koko tutkimusprosessin ajan, jolloin tutkimus antaa enemmän tilaa ja painoarvoa lasten näkemyksille.

Scottin (2000) mukaan onnistuneen haastattelun kulmakivi on hyvä suhde ja yhteisymmärrys tutkijan ja lapsen välillä, sillä hyvä suhde rohkaisee lasta avoimpiin vastauksiin (Mt., 109). Hyvän suhteen turvin voidaan rakentaa parempaa yhteisymmärrystä käsiteltävästä asiasta, koska lapsi ilmaisee tällöin rohkeammin myös sen, jos ei ymmärrä jonkin kysymyksen sisältöä tai tarkoitusta. Hyvän suhteen lisäksi Scottin (2000, 106) mukaan haastattelun onnistumisen todennäköisyys kasvaa, kun noudattaa haastattelujen toteutuksessa seuraavanlaisia toimintatapoja. Hänen mukaansa lapsia haastatellessa on tärkeää, että lapsille antaa haastattelun alussa hyvin yksiselitteiset ja ymmärrettävät ohjeet, haastattelun kuluessa välttää johdattelevia kysymyksiä sekä avoimesti antaa lapsille luvan ”en tiedä”- vastauksiin, jotta välttyään epämääräisiltä arvausvastauksilta.

Haastattelutilanne, tutkija ja tutkittava vaikuttavat kaikki tilanteessa syntyvään tietoon, joten eri haastatteluista saatava tieto on harvoin keskenään yhteismitallista. Erityisesti

lapset asettavat tutkijoille haasteita, koska he eivät ole tottuneita haastateltavan rooliin, eivätkä sen tähden osaa toimia tilanteessa ”roolin” mukaisesti. (Helavirta 2007, 638.) Tutkijan haasteena onkin tasapainoilla erilaisten haastateltavien kanssa, etsien ja pyrki- en ymmärtämään lasten yksilöllisiä kokemuksia ja käsityksiä.

Päiväkirjamenetelmä

EMSE- hankkeessa on käytetty Jyväskylän Yliopiston perhetutkimuslaitoksen kehittä- mää (ks. Pilot ja Palette –hankkeet) kännykkäpohjaista päiväkirjamenetelmää. Päiväkir- jamenetelmän aineistonkeruu toteutettiin siten, että viikon ajan lapsille lähetettiin joka iltä samat kysymykset suoraan kännykkään tekstiviesteinä, joihin lapset myös vastasivat tekstiviesteillä. Osa käytetyistä kysymyksistä vaati vastaamista sanallisesti ja osaan ky- symyksistä vastattiin valitsemalla annetuista asteikosta omaa kokemusta parhaiten vas- taava arvo.

Päiväkirjamenetelmää pidetään yleensä melko työläänä ja sitovana (Rönkä, Kinnunen & Sallinen 2004) ja sen tähden haastavana menetelmänä lasten kanssa käytettäväksi (Tin- son, 2009, 335). Julie Tinson (2009) koki kuitenkin omassa tutkimuksessaan päiväkir- jamenetelmän sopivan hyvin tiedon tuottamiseen lasten kanssa ja hänen mukaansa myös lapset pitivät menetelmästä. Päiväkirjamenetelmällä saadaan tietoa arjesta ja jokapäiväi- sistä rutiineista lasten elämässä. (Mt., 335.) Päiväkirjamenetelmä vaatii lapselta kykyä ilmaista itseään kirjallisesti (Tinson 2009, 335), vaikka toisaalta päiväkirjanmenetelmän käyttö ei välttämättä edellytä kirjallisia taitoja, jos aikuinen avustaa lasta kirjaamalla ylös lapsen toivomat asiat tai yhtenä mahdollisuutena voi olla myös päiväkirjan toteut- taminen puhetta nauhoittamalla.

Päiväkirjamenetelmän toteuttaminen kännykän avulla ratkaisee ainakin osittain edellä mainitut työläys - ja sitovuus ongelman, sillä se ei sido vastausten antamista tiettyyn paikkaan ja vastaaminen on kaiken kaikkiaan melko näppärää. Hankkeessa menetelmän toteuttaminen vaikuttaa toimineen vähintään kohtalaisesti, sillä vastausprosentti on hy- vä. Röngän ym. (2010, 15) mukaan päiväkirjamenetelmän toteuttaminen kännykän avulla vähentää vastaus katoa, sillä vastaamisesta voidaan muistuttaa helposti hiukan ennen vastausaikaa.

Vastaukset, sanallista vastaamista vaatineisiin kysymyksiin, jäivät kuitenkin melko ly- hyiksi. Mietinkin, että liittyykö vastausten lyhyt pituus kännykän tekstiviestien totuttuun käyttötapaan eli vastataan lyhyesti ja ytimekkäästi vai lapsille toisinaan tavanomaiseen

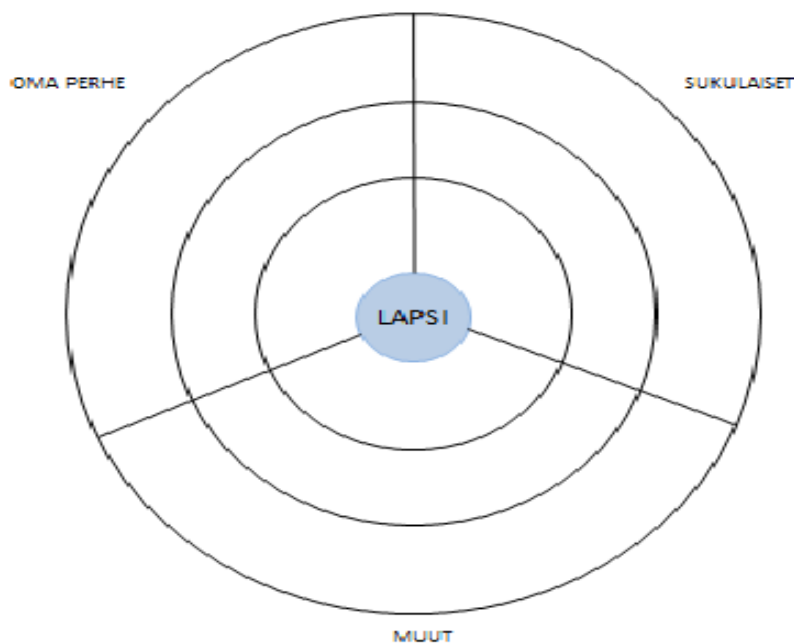
tapaan vastata kysymyksiin lyhyesti. Olisiko tavallisella paperisella päiväkirjamenetelmällä saatu runsaampia ja kuvailevampia vastauksia? Rönkä ym. (2010, 16) havaitsivat omassa tutkimuksessaan, että perinteisellä päiväkirjamenetelmällä ja kännykällä toteutetulla aineistonkeruulla saadut aineistot vastasivat toisiaan, jolloin voin jossain määrin olettaa, että kännykällä aineistonkerääminen ei vaikuta lasten vastauksien laajuuteen. Toisaalta Rönkä ym. pitivät itsekkin ongelmallisena sitä, että tekstiviestin laajuus rajoittuu 160 merkkiin (Mt., 17). Osa Rönkä ym. (2010,15) tutkimukseen osallistuvista nuorista kehuivat kännykällä toteutettua päiväkirjaa paljon mukavammaksi tavaksi kuin perinteistä paperille kirjoittamista, joka kertoo mielestäni siitä kuinka luonteva työkalu kännykkä voi olla hankittaessa tietoa lapsilta.

Verkostokartta ja aikajana

Lasten kanssa tehtävässä tutkimuksessa käytetään usein keskusteluun pohjautuvan haastattelumenetelmän lisäksi myös muita toiminnallisempia ja niin sanottuja lapsiystävällisiä menetelmiä.

Verkostokarttaa voidaan käyttää monin tavoin ja siitä on olemassa useita eri versioita. Yksi verkostokartta-malli on kehitetty Bronfenbrennerin teorian pohjalta, ja se verkostokartta kehitettiin yksilön ihmissuhdekokonaisuuden analysoimiseksi. Suomessa aiheesta on kirjoittanut muun muassa Jaakko Seikkula (1994). Tässä tutkimuksessa käytetty verkostokartta-malli poikkeaa edellä mainitusta, joka on tässä käytettyä mallia laajempi. Tässä tutkimuksessa verkostokartan tarkoituksena oli selvittää, ketkä lapsi mieltää kuuluvaksi perheeseensä, ketkä ovat lasten mielestä tärkeitä heidän elämässään ja millaisia kokemuksia heillä on läheisyydestä ja vuorovaikutuksesta näiden läheisten ihmisten kanssa.

Verkostokartan (kuvio 1.) avulla lapsi sai määrittellä suhteensa hänelle tärkeisiin ihmisiin omalla tavallaan, määrittelyn pohjautuessa verkostokartan kolmijakoon; oma perhe, sukulaiset ja muut läheiset. Verkostokartassa lapsi itse on keskellä ja edellä mainitut kolme verkostokartan sektoria jakautuvat vielä kolmeen kehään ja näihin kehiin lapsi sai merkitä hänelle tärkeät ihmiset sen mukaan miten läheiseksi hän nämä ihmiset itselleen kokee.

KUVIO 5. Verkostokartta

Verkostokarttaa käytetään muun muassa sosiaalityössä työmenetelmänä, esimerkiksi silloin kun halutaan saada kuva asiakkaan sosiaalistenverkostojen laajuudesta, sosiaalisen tuen lähteistä ja suhteiden laadusta. Lastensuojelutyössä verkostokarttaa voidaan käyttää lapsen kanssa selvittäessä lapselle tärkeitä ihmissuhteita ja niiden laatua (Sosweb 2012).

Toinen tässä tutkimuksessa käytetty visuaalinen tutkimusmenetelmä oli aikajana. Verkostokartan tavoin aikajana on sosiaalityössä käytettävä työmenetelmä. Aikajanaa voidaan käyttää avuksi eri tavoin ihmisen oman henkilökohtaisenhistoriankäsitteksen rakentamisessa. Aikajana mahdollistaa erilaisten tapahtumien ja riippuvuussuhteiden konkreettisen tarkastelun ja avaamisen. (Sosweb 2012.)

KUVIO 6. Aikajana

Tässä tutkimuksessa aikajanan tarkoituksena oli selvittää lapsen elämässä ja perheessä tapahtuneita mukavia ja ikäviä muutoksia (kuvio 2). Lasta pyydettiin merkitsemään janelle sellaisia asioita ja tapahtumia omasta elämästään, jotka hän itse oli kokenut mer-

kityksellisiksi ja tärkeiksi. Osalla lapsista aikajana täyttyi runsaista merkinnöistä, kun taas jotkut lapsista merkitsivät vain yhden tapahtuman aikajanelle.

4.5 Aineiston analyysi

Tutkimuskirjallisuudessa sanotaan usein, että laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysi alkaa jo aineistonkeruun aikana. Omalla kohdallani tilanne on hiukan toinen, sillä käytän tutkimuksessani valmista, muiden jo aiemmin keräämää aineistoa. En ole päässyt siis vaikuttamaan aineistonkeruun suunnitteluun enkä menetelmiin. Valmiin aineiston kanssa työskentely alkaa yleensä aineistoon tutustumisella.

Tutustuin aineistoon lukemalla ja kuuntelemalla aineiston kertaalleen läpi. Aineistoon tutustuessani tein samalla muistiinpanoja, kirjoitin ylös mielenkiintoisia ja jollain tavalla minua yllättäneitä asioita, erilaisia huomautuksia ja ajatuksia sekä aineiston herättämiä kysymyksiä. Luin ja kuuntelin aineiston läpi useita kertoja tehden jokaisella kerralla muistiinpanoja. Kirjoitin jokaisesta haastattelusta myös tiivistelmän teemahaastattelurungon jäsentelyä mukaillen.

Sen jälkeen kävin aineiston verkostokarttojen perheosiot lävitse, saadakseni kuvan siitä ketä lapset katsovat kuuluvan perheeseen. Laadin lasten verkostokarttojen perheosioista yhteenvetokuvion (ks. KUVIO 7, sivu 53), jossa on kaikkien yhdentoista lapsen kaikki perheeseen kuuluvaksi mielletyt läheiset. Kuvio on jaettu kolmeen osioon lapsen ja perheenjäsenten asumissuhteen mukaan, sillä lasten asumiseen liittyvät ratkaisut antavat raamit perhesuhteiden toteuttamiselle, ja näin myös vaikuttavat niihin. Yhteenveto toimi pohjana rakentaessani ymmärrystä ja kuvaa lasten perhesuhteista luvussa 5.

Tutkimuksessani käytin haastatteluaineiston analyysimenetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analyysi on edennyt teoriaohjaavalle sisällönanalyysille tyypillisellä tavalla eli tutkimuksen ajatteluprosessissa aineistolähtöisyys ja teorioista saatavat käsitteet ja valmiit mallit ovat vaihdelleet ja vuorotelleet. Teoria on toiminut apuna analyysin etenemisessä ja tutkimuksessa on selkeästi teoreettisia kytkentöjä, mutta analyysi ei kuitenkaan ole rakentunut valmiin teorian käsitteiden pohjalta. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 98-99.)

Analyysi voidaan toteuttaa lukemattomin erilaisin tavoin, mutta Timo Laine (2007) on esittänyt yhden yksinkertaistetun ja selkeän mallin laadullisen tutkimuksen analyysin

etenemisestä, jota käytin tutkimukseni analyysin suuntaviivoina. Laineen mukaan ensin päätetään se mikä käsillä olevassa aineistossa kiinnostaa. Toisessa vaiheessa aineisto koodataan eli käydään läpi, erotetaan ja merkitään asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseen. Sen jälkeen kaikki muu jätetään pois käsillä olevasta tutkimuksesta. Merkityt asiat kerätään yhteen ja erilleen muusta aineistosta. Kolmantena vaiheena on aineiston luokittelu, teemoittelu, tyypittely tai muu vastaava menettely, jonka jälkeen kirjoitetaan yhteenve-to. (mt., 28–42.)

Aineistossa minua kiinnostavat lasten kokemukset osallisuuteen ja toimijuuteen liittyen, joten aineistoon tutustumisen jälkeen kävin aineistoa läpi merkiten ja keräten siitä toimijuuteen ja osallisuuteen liittyviä asioita, jonka jälkeen otin ne erilleen muusta aineistosta. Kävin osallisuuteen ja toimijuuteen liittyvää aineistoa läpi useita kertoja, samalla pyrkien teemoittelemaan ja jaottelemaan aineistoa erilaisiin yhteenkuuluviin osioihin, palaten välillä lukemaan osallisuuteen ja toimijuuteen liittyvää kirjallisuutta, jonka jälkeen jälleen järjestelin ja tiivistin aineistoa yhteenkuuluviin osioihin. Osiot ovat pikkuhiljaa vähentyneet ja useiden kierrosten jälkeen sain aikaan viisi eri osiota (luku 6), jotka nekin ovat edelleen hiukan eläneet niitä auki kirjoittaessani.

Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (2010) esittävät samantyyppisen, mutta hieman tarkemman analyysirungon. Heidän mallissaan analyysin viimeinen vaihe koostuu aineiston ja kirjallisuuden teoreettisesta dialogista sekä ilmiön uudelleen- ja käytännön vaikutusten pohdinnasta ja jatkotutkimustarpeen hahmottamisesta. (Mt., 12.) Omassa tutkimuksessani aineiston ja teorian vuoropuhelu on valitettavasti jäänyt vaillinaiseksi ja keskeneräiseksi.

Tutkimuksessani en ole niinkään tavoitellut yleispätevää totuutta vaan juuri tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten näkökulmaa, ja sitä, miten tutkittava ilmiö, osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuudet perhesuhteissa, näyttäytyvät näiden lasten kokemusmaailmasta käsin.

4.6 Tutkimuksen eettisyys

Eettisyys lapsia koskevassa tutkimuksessa on monin tavoin samanlaista kuin eettisyys aikuisia koskevissa tutkimuksissa. Eettisyyden toteutumisen kannalta on tärkeää, että tutkittavilta saadaan tietoinen suostumus tutkimukseen, tutkimuksessa kiinnitetään erityistä huomiota luottamuksellisuuteen ja tutkittavien yksityisyyden suojan toteutuminen varmistetaan. Lisäksi on tärkeää, että tutkimusta tehtäessä suhtaudutaan sensitiivisesti

kulttuurisiin kysymyksiin ja tiedostetaan sekä huomioidaan tutkimuksen mahdolliset vaikutukset tutkittaviin (Tinson 2009, 16).

Eettisten kysymysten samankaltaisuudesta huolimatta, lapsitutkimusten eettiset kysymykset vaativat erityishuomiota. Estolan ym. (Estola, Kontio, Kyrönniemi-Kylämänen & Viljamaa 2010) mukaan perinteisen eettisen ohjeistuksen noudattaminen ei lapsitutkimuksessa riitä, vaan lapsia koskevissa tutkimuksissa on omat erityiset piirteet, jotka on otettava huomioon (Mt., 186), sillä vaikka lapset nähdäänkin kykenevinä ja kompetentteina toimijoina, niin heillä on edelleen oikeus erityiseen huolenpitoon ja suojeluun, ja tutkijan tehtävänä on varmistaa tutkimukseen osallistuvien lasten oikeuksien toteutuminen riittävällä tasolla (Tinson 2009, 16–17). Lapsia koskeva tutkimus edellyttää tutkijalta herkkätunteista vastuuta, sillä lasten ja aikuisten välillä on aina vallan epätasaisen jakautumisen kysymys (Gordon 2006, 242) ja lapset ovat erityisen alttiita yksityisintilan loukkauksille ja tutkijan toiminnalle (Tinson 2009, 15).

Eettisesti toimiva tutkija tunnustaa tutkittavan itsemääräämisoikeuden ja ymmärtää, että sen perusteella tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Vapaaehtoinen osallistuminen pitää sisällään myös oikeuden keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4-5.) Vapaaehtoinen osallistuminen tarkoittaa sitä, että tutkittavan on voitava vapaasti päättää osallistumisestaan ilman painostusta ja pakkoa. Vapaaehtoisuuden lisäksi tutkimukseen suostumisen on tehtävä tietoisesti. Tietoisien päätöksen tekeminen vaatii riittävästi tietoa tutkimuksesta, sen tarkoituksesta ja siitä, mitä tutkimukseen osallistuminen tutkittavalta vaatisi ja millaisia vaikutuksia tutkimukseen osallistumisella on (Gordon 2006, 243). Erityisesti lasten kohdalla on huomioitava, että tiedon riittävyyden lisäksi, tieto on annettava muodossa, jonka tutkittava ymmärtää. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 4) mukaan suostumus voi muodoltaan olla kirjallinen, suullinen tai tutkittavan käyttäytymisestä voi muulla tavoin tulkita hänen suostumuksensa tutkimukseen. EMSE -hankkeessa luvat tutkimuksen tekemiseen saatiin koulutoimenjohtajalta, rehtorilta ja vanhemmilta sekä suostumus lapsilta itseltään.

Julie Tinson (2009) muistuttaa, että suostumus ei ole yksittäinen tapahtuma, vaan läpi tutkimuksen kestävä prosessi (Mt., 20). Toisin sanoen tutkittavalla on oikeus missä tahansa tutkimuksen vaiheessa perua suostumuksensa. Lapsia koskevassa tutkimuksessa on erityisen tärkeää, että tutkittava on tietoinen mahdollisuudestaan keskeyttää tutkimus osaltaan. Tinsonin (2009, 20–21) mukaan tutkija mahdollistaa lapsen valtautumista ker-

tomalla lapselle avoimesti, että hänellä on mahdollisuus missä tahansa tutkimuksen vaiheessa perua osallistumisensa niin halutessaan. Lapset ovat usein miellyttämisen haluisia ja heidän voi olla vaikea ilmaista kieltäytymistään kesken kaiken. Tinson (2009, 21) esittääkin, että lapsille on hyvä tarjota pelkän puheen avulla ilmaistun kieltäytymisen lisäksi muita vaihtoehtoisia menetelmiä kieltäytymisen ilmoittamiseksi.

Omassa aineistossani lapsille ei tarjottu vaihtoehtoisia kieltäytymiskeinoja, mutta haastattelun alussa heille kerrottiin kuitenkin haastattelun vapaaehtoisuudesta ja siitä, että he voivat keskeyttää haastattelun missä vaiheessa tahansa niin halutessaan ja, että heidän ei tarvitse vastata sellaisiin kysymyksiin joihin he eivät halua vastata. Yhdelle haastateltavista lapsista haastattelu vaikutti olevan erityisen haastavatilanne. Haastateltava oli iältään 15 vuotta ja pitkin haastattelua haastateltavalla oli vaikeita hetkiä.

H: -- Onko sulla muuten... mä huomaan, ku sulla on vähän semmonen tai mä huomaan, että sulla on vähän surullinen olo, ni onko... tulleeke sulla niinko... mä nyt kysäsen vaikka sä saatat aatella, että äly nyt kysy, että päästä mut tästä äkkiä menemään, mutta, mutta tuota. Mä sitä, että jos sulla tullee, sää voit ihan heti lopettaa...

Lapsi56: Joo.

H: ...jos on semmonen olo, että nyt mä en enää halua vastata...

Lapsi56: Joo.

H: ...mihinkä. Sää saat sanoa sen, ja minä en siitä yhtään loukkaanu. Ja sitte, jos sulla on jostaki paha mieli, ni sää voit senki mulle sanoa.

Lapsi56: Joo.

H: Tai, että en missään nimessä halua, että tämä haastattelu tuo sulle semmoisia tunteita, tai tulee tosi ikävä olo...

Lapsi56: Joo, ei tuo... Siisku mulla vaan on joku mä... aina itken. Siis, vaikka mä en ois surullinen niin mä itken.

Jäin miettimään sitä, että olisiko tämän lapsen kohdalla haastattelu pitänyt keskeyttää lapsen vakuutteluista huolimatta? Sillä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) mukaan tutkijan vastuulla on tarkkailla tutkittavan kykyä osallistua tutkimukseen. Neuvottelukunta linjaa, että tutkittavan kiusaantuneisuus, vaivautuneisuus, pelokkuuden ilmaisu tai fyysinen väsymys voivat olla riittävä peruste olla jatkamatta tutkimusta tutkittavan osalta. Toisaalta neuvottelukunnan mukaan tutkimustilanteeseen saa sisältyä samantyyppisiä tunnekokemuksia kuin arkipäiväisissä tilanteissakin ihmiselämän eri puolia käsiteltäessä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7.) Lapsen surullisuus ja itkuisuus tuntuvat sijoittuvan normaalien tunnekokemusten piiriin, silti lasten voimakkaat tunteet haastattelun aikana koskettavat ja laittavat pohtimaan, mikä onkin tärkeä osa eettistä tutkimuksen toteutusta.

Luottamuksellisuuteen liittyvät asiat lapsia koskevissa tutkimuksissa ovat toisinaan monitulkintaisia ja hämmentäviä. Tutkija kohtaa toisinaan ristiriidan tutkimuksen luottamuksellisuuden ja tutkijan professionaalisten sekä moraalisten vaatimusten välillä. Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, jos lapsi kertoo, että häntä on vahingoitettu kotona tai koulussa. Tämänkaltaisessa tilanteessa tutkijan on kerrottava lapselle hienovaraisesti, että tutkijan vastuulla on kertoa tämänkaltaisista asioista tietyille tahoille. (Tinson 2009, 23.) Tämä on haastava tilanne ja vaatii punnintaa, minkälaisesta tapahtumasta on kysymys ja vaatiiko asia todella luottamuksen rikkomista. Luottamuksen rikkomisen kynnyksi ei saa olla liian matala, mutta siitä huolimatta on varmistettava, että lapsen oikeus riittävään suojeluun ja koskemattomuuteen ei vaarannu. Tinsonin (2009, 23) mukaan tämä on asia, joka pitää tiedostaa ja johon pitää varautua tarvittaessa ottamalla yhteyttä sopiviin asiantuntijoihin neuvojen saamiseksi jo ennen tutkimuksen toteuttamista.

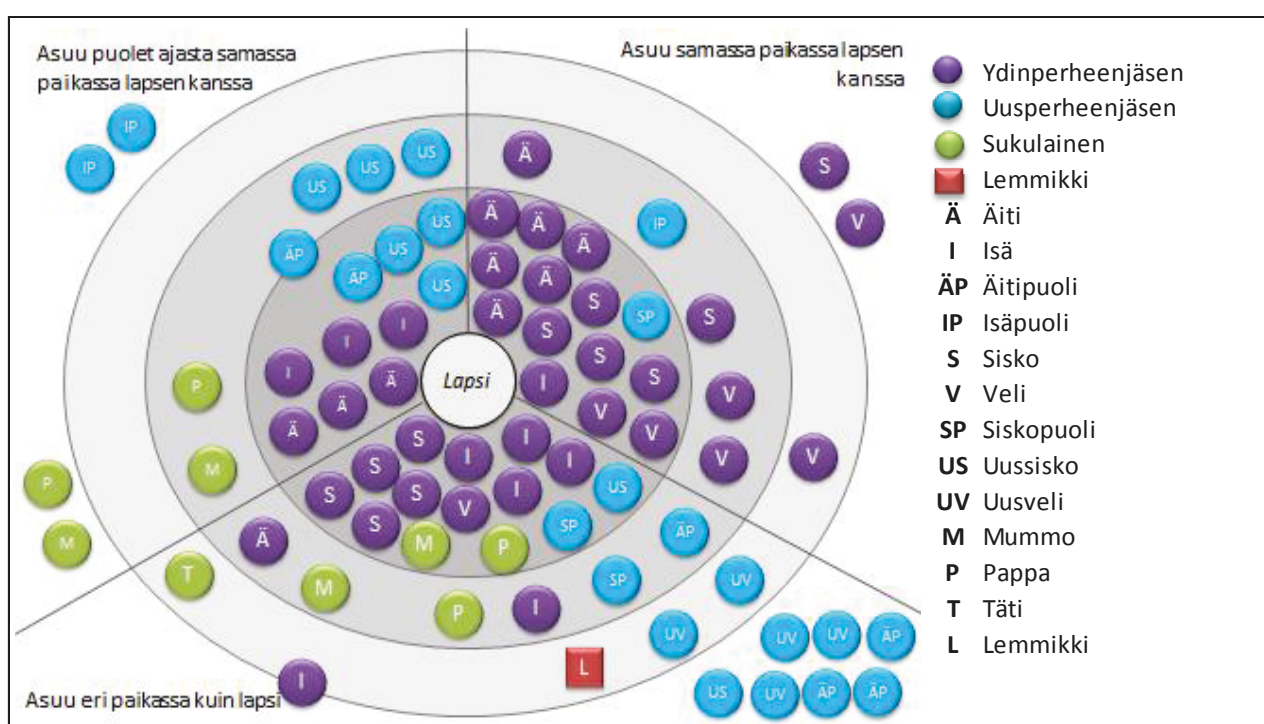
Toiseuden ymmärtäminen ja hyväksyminen ovat sekä tutkimuksenteon peruskysymyksiä että eettistä pohdintaa vaativia asioita, sillä tutkimustyö pitää sisällään tutkittavien kertoman kuvailua ja tulkintaa. Estolan ym. (2010) mukaan tutkimusta tehtäessä on tärkeä ymmärtää, että lapsen tai kenen tahansa muun ihmisen tapa olla maailmassa on erilainen kuin tutkijan oma. Toiseuden ymmärtämisen lähtökohta on ymmärtää, että toinen on erilainen kuin itse. Toisen ajattelua ja tapaa tulkita maailmaa ei voi koskaan täysin tavoittaa, parhaimmillaankin se on vain aavistus. Toisesta tavoittaa helpoiten sen, mikä jollain tavalla resonoi omien aiempien kokemusten kanssa. (Mt., 189-190.) Tutkijan on hyvä toteuttaa pitkäjänteistä reflektointia koko tutkimusprosessin ajan aineiston herättämien kysymysten ja ajatusten kanssa, jotta tutkittavien ääni ei huku tutkijan oman äänen alle.

EMSE -hankkeessa tutkimuksen aineistoa on käsitelty ehdottoman luottamuksellisesti kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Aineistonsäilytys on järjestetty huolellisesti siten, että aineisto on sivullisten ulottumattomissa. Aineistoa ei ole myöskään liikuteltu sähköisesti missään vaiheessa. Tutkittavien tunnistamisen mahdollistavat tiedot on hävitetty aineistosta jo litterointivaiheessa ja tutkimukseen osallistuneita henkilöitä ei voida tutkimusraportista tunnistaa. Omalta osaltani olen parhaan kykyni mukaan noudattanut hyvää tieteellistä käytäntöä tutkimusta tehdessäni, kaikissa tutkimuksen vaiheissa.

5 PERHESUHTEET

5.1 Perheenjäsenet verkostokartalla

Kaiken kaikkiaan aineiston perusteella lapset saattoivat lukea perheeseen kuuluvaksi vanhemmat, biologiset sisarukset, puolikkaat sisarukset, ei-biologiset uussisarukset, isovanhemmat, lemmikit, vanhemman uuden puolison tai vanhempien sisaruksia. Samalla, kun osa lapsista ei katsonut vanhemman uuden puolison, biologisten sisarusten, lemmikkien, isovanhempien, tätien tai ei-biologisten uussisarusten kuuluvan perheeseen.

KUVIO 7. Yhteenveto lasten verkostokarttojen perheosiosta.

Yllä on yhteenveto lasten verkostokarttojen perheosiosta (Kuvio 3). Yhteensä näillä lapsilla oli verkostokartoissaan 61 perheenjäseniksi koettua henkilöä. Näistä perheenjäsenistä yhteensä kolmekymmentäseitsemän on alkuperäisen ydinperheenjäseniä (61 %), kuusitoista uusperheenjäsentä (26 %) ja seitsemän perheenjäseneksi katsottua sukulaista (11 %) sekä yksi lemmikki (2 %). Kuvion pallot kuvaavat perheenjäseniä ja kirjaimet pallojen sisällä kertovat kyseisen perheenjäsenen roolin lapsen perheessä. Tarkemmat selitykset kirjaimille ja väreille on nähtävissä kuvion oikeassa laidassa.

Kuvio on jaettu kolmeen osaan sen perusteella millainen asumissuhde lapsella on kyseisten perheenjäsenten kanssa. Asumissuhteita oli aineistossa kolmenlaisia, lapsi asui

perheenjäsenen kanssa pääosan ajastaan, lapsi asui perheenjäsenen kanssa puolet ajastaan tai lapsi ei asunut perheenjäsenen kanssa samassa paikkaa. Näistä kuudestakymmenestä yhdestä perheenjäsenestä kaksikymmentä (33 %) oli sellaisia, joiden kanssa lapset asuivat samassa paikkaa. Lisäksi lapset katsoivat perheeseensä kuuluvaksi yhteensä kaksikymmentäviisi (41 %) sellaista perheenjäsentä, joiden kanssa he eivät asuneet yhdessä, ja kuusitoista (26 %) sellaista henkilöä, joiden kanssa he asuivat yhdessä noin puolet ajastaan. Kaiken kaikkiaan aineiston lapset olivat määrittäneet yhteensä kolmekymmentäkahdeksan (62%) perheenjäsentä verkostokartassa lähimmälle kehälle ja keskikehälle perheenjäsenistä oli sijoitettu yhteensä seitsemäntoista (28%) ja uloimmalle kehälle kuusi (10%) perheenjäsentä.

Lisäksi muusta aineistosta kävi ilmi, että lapset rajasivat perheen ulkopuolelle yhteensä kolmetoista potentiaalista perheenjäsentä (kuviossa 3. verkostokartan ulkopuolelle merkityt pallot kuvaavat näitä potentiaalisia perheenjäseniä). Potentiaalisella perheenjäsenellä tarkoitan tässä sellaista henkilöä, joka roolinsa perusteella olisi voitu lukea perheenjäseneksi, eli toisin sanoen joku muu aineiston lapsi tai lapsen sisarus oli lukenut kyseisen roolin omaavan henkilön perheenjäseneksi, mutta toinen lapsi ei ollut omalla kohdallaan kokenut asiaa samalla tavoin. Esimerkiksi osa lapsista merkitsi vanhemman uuden puolison (uudeksi puolisoiksi katsoin vain vanhempien seurustelukumppanit, joiden kanssa he asuivat yhdessä), perheenjäseneksi, mutta osa lapsista ei kokenut vanhemman uuden puolison kuuluvan omaan perheeseen.

Hämmentävää oli, että yksi aineiston lapsista rajasi biologiset sisarukset perheen ulkopuolelle, eikä merkinnyt heitä ollenkaan verkostokarttaan. Haastattelussa lapsi puhui paljon sisaruksistaan ja suhteet heihin vaikuttivat aivan tavallisilta, joten sieltäkään ei löytynyt asiaa selittävää tekijää. Yksi mahdollisuus on, että hän ymmärsi verkostokarttaan liittyvän tehtävänannon jotenkin eri tavalla. On valitettavaa että haastatteliija ei huomannut tarttua tähän asiaan ja kysyä lapselta tarkempia perusteluja verkostokartan valintoja koskien.

Perheen ulkopuolelle aineiston lapset rajasivat yhteensä kolme ”äitipuolta”. Näistä lapsista kaksi eivät merkinneet isän kanssa asuvaa äitipuolta ollenkaan verkostokarttaan. Yksi lapsista merkitsi äitipuolen verkostokartan sukulaiset osioon lähimmälle kehälle. Kaksi lasta, jotka asuivat puolet ajastaan samassa paikkaa isäpuolensa kanssa, eivät merkinneet häntä verkostokarttaan ollenkaan. Yksi lapsista asuu puolet ajastaan samassa talossa isovanhempiensa kanssa, mutta ei kuitenkaan merkinnyt heitä verkostokartassa

perheenjäseniksi, vaan katsoi heidän olevan sukulaisiaan, kun taas hänen sisaruksensa katsoi isovanhemmat perheeseen kuuluvaksi. Yksi lapsi ei lukenut uussisaruksia perheenjäsenikseen, eikä merkinnyt heitä ollenkaan verkostokarttaan.

Biologiset alkuperäisperheet olivat vahvoilla perheen määrittelyssä. Kaikki aineiston lapset määrittivät molemmat vanhemmat perheeseen kuuluvaksi. Muualla asuvat vanhemmat kuuluivat perheeseen ja myös vanhemmat, joihin suhde koettiin huonoksi tai yhteys vähäiseksi, luettiin kuuluvan perheeseen. Yhtä lasta lukuun ottamatta kaikki lapset katsoivat biologisten sisarusten kuuluvan perheeseen suhteen laadusta tai asuinpaikasta huolimatta. Biologinen alkuperäisperhe ei sinällään riitä selittämään sitä, miten lapset perhettään määrittivät, sillä lapsista viisi luki perheeseen kuuluvaksi myös muita jäseniä.

Yhdessä asuminen oli myös vahva määre perheen määrittelyssä, sillä lähes kaikki, jotka asuivat lasten kanssa samassa paikassa, luettiin perheeseen kuuluvaksi. Toisaalta lähes kaikki lapset lukivat perheeseen kuuluvaksi myös henkilöitä, jotka eivät asuneet heidän kanssaan samassa paikassa, joten yhdessä asuminen ei sinällään ole ratkaiseva tekijä perhettä määriteltäessä. Kaksi lasta (keskenään sisarukset) eivät katsoneet puolet ajasta samassa paikassa asuvaa isäpuolta perheeseen kuuluvaksi, vaikka päiväkirja-aineiston mukaan lapset olivat lähes päivittäin tekemisissä isäpuolen kanssa. Yksistään yhdessä asuminen ei siis riitä määrittämään lasten perhettä.

Biologinen alkuperäisperhe ja yhdessä asuminen eivät vielä yhdessäkään riitä perhettä määrittäviksi tekijöiksi, sillä perheenjäseneksi luettiin myös muita, jotka eivät täyttäneet kumpaakaan edellä esitettyä määrettä. Edellisten määreiden mukaisten perheenjäsenten lisäksi perheeseen kuuluvaksi saatettiin katsoa vanhemman uuden kumppanin lapset, joiden kanssa lapsi ei asunut yhdessä, perheen lemmikki, siskopuolia, uussisaruksia, isovanhemmat tai täti. Toisin sanoen perheenjäseneksi voi lukeutua monin perustein, tärkeää ilmeisesti on, että lapsi itse kokee suhteen riittävän merkittäväksi. Toisaalta jotkut lapsista vaikuttivat sisällyttävän joitakin henkilöitä perheenjäseneksi, koska ajattelivat, että heidät kuuluu katsoa perheeseen kuuluvaksi.

Aineistosta seitsemän lapsen jommallakummalla vanhemmalla tai kummallakin saattoi olla uusi puoliso tai seurustelukumppani ja heillä lapsia, mutta vain osa näistä vanhempien uusien parisuhteiden kautta rakentuvista suhteista olivat lapsille niin merkityksellisiä, että lapset katsoivat heidän kuuluvan perheeseen. Yhdessä asuminen on oleellinen peruste vanhempien uusien puolisoitten määrittymiselle osaksi lapsen perhettä, mutta ei

yksistään riittävä, sillä kahden lapsen kohdalla puolet ajasta heidän kanssaan asuva isäpuoli ei määrittynyt perheeseen kuuluvaksi. Aineiston perusteella vanhemman uuden kumppanin määrittymisen osaksi perhettä näyttää tapahtuvan vain, jos vanhemman uusi kumppani asuu vähintään puolet ajasta samassa paikassa lapsen kanssa ja lisäksi lapsen suhde vanhemman uuteen kumppaniin on lapselle jollain tavalla merkityksellinen.

Perhekuvauksissa lasten sisaruksilla, niin täysi-ikäisillä kuin nuoremmilla, sekä muilla lapsilla oli oma erityinen merkityksensä riippumatta asuinpaikasta tai sukulaisuussuhteesta. Osa lapsista luki sisaruksensa läheisemmiksi kuin vanhempansa. Lisäksi myös vanhempien uusien puolisoitten lapset saatettiin lukea perheeseen kuuluvaksi, vaikka vanhemman uutta puolisoa ei välttämättä katsottu perheeseen kuuluvaksi.

H: No niin, eli alotetaan ihan sun perheestä. Eli ketä sun perheeseen kuuluu?

Lapsi36: No mää asun mun äitin kanssa ja isä asuu [paikassa x], ja sitten mulla on kaks puolisiskoa ja kaks niinku, mää sanon niitä ihan velipuoliksi, mutta ne ei oo kuitenkaan veljiä millään tavalla.

...

H: Joo, selvä. Minkäslainen sun isäs perhe on, asuuko hän yksin vai?

Lapsi36: Öö se asuu sen tyttöystävän kanssa ja niillä on kaks poikaa siellä. Se on aika semmonen normaali.

Lapsi katsoi, että isän luona asuvat isän tyttöystävän lapset kuuluivat hänen perheeseensä, mutta isän tyttöystävää hän ei merkinnyt verkostokarttaan tai puhunut hänestä muutenkaan haastattelussa, toisin kuin hänen lapsistaan. Yksi lapsista ei merkinnyt ketään isän uudesta perheestä verkostokarttaan, ja näin ollen hän ei katsonut heidän kuuluvan perheeseen.

H: ...Mutta tuota voitais alottaa tosiaan sun perheestä, eli sää voit samalla kertoa mulle, keitä sun perheeseen kuuluu ja sitte laittaa heitä sinne kehille.

Lapsi58: No, ööm. Mulla on siis äiti, ja mull on tota veli ja sisko.

H: Mmm.

Lapsi58: Ja sitte isä, ja sillä on tuota uus vaimo ja sillä on lapsia.

...

Lapsi58: Kirjotanko mä nyt... en varmaa.

H: Joo... tai jos sää koet, että sää saat nyt ikkään ku ite päättää, et jos sää koet että ne kuuluu sun perheeseen, sää voit laittaa. Ja mut jos koet, että ei ni sit ei tarvi laittaa.

Lapsi58: Joo.

Edellisessä lainauksessa on selvästi nähtävissä lapsen epärointi sen välillä, että pitäkö hänen lukea isän uuden perheen jäsenet omaan perheeseen kuuluvaksi vai ei. Saatuaan vahvistuksen sille, että hän tekee itse ratkaisun oman kokemuksensa perusteella, lapsi jätti heidät merkitsemättä verkostokarttaansa.

Neljän lapsen jommallakummalla vanhemmalla oli uusi kumppani, joilla oli ennestään lapsia, ja kolme lapsista luki nämä uuden kumppanin lapset perheeseen kuuluvaksi. Aineiston perusteella vaikuttaa, että perheenjäseniksi hyväksytään helpommin vanhempien uusien suhteiden kautta lapsia kuin aikuisia. Uusiin aikuisiin suhtaudutaan varauksellisemmin ja lapset toivat esiin eron omien vanhempien ja äiti- tai isäpuolien välillä.

H: ...Nyt kun katotaan tätä sun verkostokarttaa niin , niin siellä on sua lähimpänä äiti, isä ja sit kaks sisarusta ja sitten tämä sisarpuoli. Äitipuoli ja isäpuoli onkin sitten siellä toiseksi...

Lapsi6: Ei niin lähellä siellä.

H: Joo. Mmm. Sää voisit vielä, tai kerrotko vielä syyn miksi he on täällä. Mää niinkö ite ymmärrän sen ja...

Lapsi6: Niinkö joskus on sellasia hyviä aikoja ja joskus on huonoja aikoja, että... niin niin joskus on riitaa ja joskus ollaan parhaan kaverit ja se vähän on sellasta ristiriitasta niin... emmä oikein laittanu niitä lähelle sitten, koska ei ne oo kummiskaan niin lähellä ku äiti ja isä esimerkiksi.

H: Joo.

Lapsi6: Niin, niin... Ne on sen takia siellä.

Monilla aineiston lapsilla oli lemmikkieläimiä, mutta vain yksi lapsista luki lemmikin perheenjäseneksi siitäkkin huolimatta, että koira ei asunut lapsen kanssa samassa paikassa. Lemmikki oli kuitenkin kaikille sellaisen omaaville hyvin merkityksellinen ja tärkeä, ja useimmat lapset puhuivat runsaasti lemmikeistään. Yhdellä lapsella vasta tuloillaan oleva lemmikki oli jo merkityksellinen ja kovasti odotettu. Myös tulevaisuuden perhe-toiveita pohtiessaan kaksi lapsista toivoi, että aikuisena heidän perheeseen kuuluisi lemmikkejä.

Aineiston lapset määrittelevät perhettä osin yksilöllisesti lukien perheeseen kuuluvaksi henkilöitä, joita ei perinteisesti lueta perheeseen kuuluvaksi, mutta pitkälti lapset määrittivät perheen hyvin tavanomaisesti, jolloin osaksi perhettä määrittyivät biologiset vanhemmat, kuin myös henkilöt, joiden kanssa asutaan yhdessä. Vanhemmat määrittivät itsestään selvästi osaksi perhettä, vaikka suhde vanhempaan on huono tai lapsi ei suoranaisesti koe jäsenen kuuluvan perheeseen.

H: joo, alotetaan semmosella kysymyksellä ihan sun perheestä, et ketä sun perheeseen kuuluu?

Lapsi61: mun perheeseen kuulu äiti, ja sitten kolll...ja kolme siskoa

H: aaa

Lapsi61: jaa yks veli. ja sit isä mutta. no joo, kuuluu seki perheeseen.

...

Lapsi61: Ja isän mä pistin tonne, koska se ei...niinku, oo tavallaan mun perheessä.

Yhden lapsen näkemyksen mukaan hänellä oli toisaalta kaksi perhettä, yksi perhe äidin luona ja toinen perhe isän luona.

H: Ja tuota... alotetaan ihan sinun perheestäsi.

Lapsi6: Mmm.

H: Eli keitä siihen kuuluu?

Lapsi6: Aaa... No mä asun nytten äitin luona täällä [paikassa x], niin siihen perheeseen, tavallaan niinku kuuluu äiti, sitten mun kaks pikkusisko ja sitten mun isäpuoli ja minä.

H: Joo.

Lapsi6: Sitten kun mei, mun isä asuu [paikassa y], niin sitten kun me ollaan siellä niin se on minä, mun isä, mun sisko, sitten on isän vaimo ja sen vaimon lapsi.

Viisi lasta määrittä perheen muodostuvan perinteisen ydinperhemallin mukaisesta ja toiset viisi lasta määrittä perheen perinteistä ydinperhettä laajemmaksi. Yksi lapsista ei ollut merkinnyt samassa paikassa asuvia biologisia sisaruksia perheeseen, mutta oli merkinnyt isovanhemmat perheeseen kuuluvaksi.

5.2 Vanhemmat

Vanhemmat määrittyivät automaattisesti osaksi perhettä. Ei ole väliä asuuko vanhempi samassa paikkaa lapsen kanssa, vanhemman lapsen välisen suhteen ei tarvitse olla hyvä ja lapsi voi tavata vanhempaa hyvin harvoin, ja silti vanhemmat määrittyvät osaksi perhettä. Siinä, miten läheiseksi lapset verkostokartan perusteella kokevat vanhemmat, ei ole juurikaan eroa äitien ja isien välillä, sillä vain kaksi isää ja kaksi äitiä on sijoitettu kartassa muualle kuin lähimmälle kehälle. Näistä yksi äiti asuu lapsen kanssa samassa paikkaa ja kolme keskimmaiselle kehälle sijoitettua vanhempaa ei asu lapsen kanssa samassa paikkaa. Yhteen veto verkostokartoista osoittaa, että nämä lapset määrittävät äitien ja isien olevan heille yhtä läheisiä. Itse asiassa vain yksi aineiston lapsista määrittä äidin olevan hänelle selkeästi läheisempi, sillä hän oli sijoittanut äidin verkostokartassa lähimmälle kehälle ja isän verkostokartan uloimmalle kehälle. Kaikki muut lapset merkitsivät molemmat vanhempansa samalle kehälle. Tässä on nähtävissä lasten lojaalisuus molempia vanhempia kohtaan ja pyrkimys tasapuolisuuteen suhteessa vanhempiinsa.

Yhtä lasta lukuun ottamatta lapset merkitsivät äidin ja isän yhtä läheisiksi verkostokartassaan ja haastattelu aineiston kuvaukset lasten vanhempisuhteista ovat pääosin linjassa verkostokartasta saadun käsityksen kanssa lukuun ottamatta yhtä lasta.

H: Mmm. Joo, no tuota minkälaisia asioita sää teet sitten sun perheen kanssa, esimerkiksi äitin kanssa. Onko teillä joku yhteinen juttu, mitä te teette yhdessä?
Lapsi58: No, me paljo luetaan ja tälle. Ja sitte nii paljo niinku eläimistä tykätään ja molemmat käy ratsastamassa.
H: Mmm. Joo.
Lapsi58: Ja äiti on niinku sillee, että kyllä me paljon, mää juttelen sille ja että niinku. Ei mul oo sen kaa mittään semmosta.
H: Sää pystyt äitin kanssa paljon...
Lapsi58: Mm.
H: ...juttelee kaikista asioista. Mmm.
 ...
H: Tuota, no entäs sitten isä. Minkälaisia juttuja? Onko teillä isän kanssa jotaki yhteisiä?
Lapsi58: No, mä oon silleen. Kyllä me niinku puhutaan ja tolleen, mutta emmää oo sen kaa niin läheinen, ku äitin ku mä oon sen kaa vaan niinku joka toinen viikonloppu.
H: Mm.
Lapsi58: Ja silleen.
H: Mm. Niin se äiti tuntuu, sillai ymmärrettävästiki, lähheisemmältä, ku...
Lapsi58: Joo.
H: ...viittää arkea. Mmm.

Yllä esitetyssä otteessa lapsen näkemyksen mukaan vanhempisuhteiden läheisyyden erilaisuus johtuu siitä, että hän näkee muualla asuvaa isäänsä harvemmin kuin äitiään, jonka kanssa hän asuu, ja siksi suhde äitiin on läheisempi. Verkostokartassa lapsi siis merkitsi vanhemmat kuitenkin samalle kehälle.

Lasten suhde isään

Suurin osa lapsista (N=7) merkitsi isän verkostokartassa läheisimmälle kehälle. Kaksi lasta merkitsi isän keskimmaiselle kehälle, yksi uloimmalle ja yksi ei ollut merkinnyt isää verkostokarttaan, koska isä oli kuollut, mutta pois mennyt isä oli selvästi ollut lapselle läheinen.

Yhteinen piirre sellaisissa isä-lapsi-suhteissa, joissa lapsi oli merkinnyt isän verkostokartan lähimmälle kehälle, oli se, että isät touhusivat yhdessä lastensa kanssa. Yhden lapsen kohdalla tämä yhteinen touhuaminen ei pitänyt paikkaansa ja lapsi tähdensikin, että kokee isän olevan vähän ulompana, vaikka hän merkitsi isän verkostokartan lähimmälle kehälle.

H: Tuota, no entäs sitten isä. Minkälaisia juttuja? Onko teillä isän kanssa jotaki yhteisiä?
Lapsi58: No, mä oon silleen. Kyllä me niinku puhutaan ja tolleen, mutta emmää oo sen kaa niin läheinen, ku äitin ku mä oon sen kaa vaan niinku joka toinen viikonloppu.
 ...

H: No, entäs, mitkä asiat on sitten perheessä niitä sun perheessä niitä semmosia kurjempia juttuja?

Lapsi58: No, mullon niinku esim. mun isään niinku sillee aika huonot välit, jos mieltii että. Se ei niinku tiä hirveesti ja sillee. Mä pistin sen kyl tänne, vähän tälle ulommas tollee.

Kokonaisuudessaan haastattelussa tulee ilmi, että lapsi koki suhteensa isään hiukan ongelmalliseksi ja toivoi, että välit isään paranisivat. Pääosin lapset, jotka kokivat isän läheiseksi, puhuivat isästään lämpimästi. Isän kanssa käydään reissuilla, harrastetaan, korjataan mopoa tai autoa, kyläillään tai syödään ulkona, käydään elokuvissa, katsotaan yhdessä tv:tä ja elokuvia, pelataan pelikoneilla sekä puuhastellaan muutenkin elektroniikan parissa.

Lapsi 54: No yleensä me käyään viikonloppuna kalastamassa.

H: Mmm.

Lapsi 54: Ja sitten vähän niinku aina siellä koulussa ko on talvi nii, talvi nii silloin käyään niin tuolla, silloin talvella saahan ehkä vapaata viikoksi ja läksyt matkaan Leville ja sitten siellä Levillä tehään niitä läksyjä.

H: Mmm. Joo. No entäs sitte isän kanssa?

Lapsi57: No, käyään jossaki sukulaisten luona tai just jossaki elokuvissa tai

Lapsi6: Öö ja isän kanssa sitten, me oikeastaan tiistaisin käydään uimassa ja sitten vietetään muuten aikaa isän luona, sit aletaan kavereita, ja isä sitte on kotona, ja sitten ko me tullaan kotiin niin silloin katotaan kans lauaintaina vedetään hatusta ja mitä sieltä nyt ikinä tulleeki. Mmm.

Lapset, jotka eivät kokeneet isää aivan niin läheiseksi, olivat laittaneet isän verkostokartassa keskimmaiselle kehälle. Näissä isä-lapsi-suhteissa elettiin sopuisasti rinnakkain, mutta yhteisiä touhuja oli harvoin.

H: No mitä te touhuatte isän kanssa?

Lapsi21: Ei mitään. Mää oon omassa huoneessa koneella ja se kattoo telkkaria. Alan mää silloin kavereita ku mää oon isällä mutta ei me yhdessä kovin tehä mitään.

H: Joo, no entäs sitten kun sää meet sun isäs luo, niin mitäs te silloin viikonloppuna teette?

Lapsi36: No harvemmin me mennään, mutta joskus mennään keilaamaan ja joskus käydään syömässä ja sitten niinku muuten, mää yleensä nökötän (epäselvä) siellä omassa huoneessa ja oon koneella.

Yksi lapsista koki suhteensa isään etäiseksi ja hän sijoitti isän verkostokartassaan aivan uloimman kehän ulkolaidalle. Suhteen etäisyyttä kuvaa hyvin se, että lapsi ei koe isän kuuluvan kunnolla perheeseen, eikä ole aivan varma siitä missä isä asuu.

Lapsi61: Ja isän mä pistin tonne [verkostokartan uloimpaan reunaan], koska se ei...niinku, oo tavallaan mun perheessä.

Haast: Joo. Onko sun vanhemmat eronneet?

Lapsi61: on.

...

Haast: Joo. Ootteko te sun isän kanssa tekemisissä?

Lapsi61: Mmm. Joko jouluna, kesälomalla tai sitte syyslomalla.

...

Haast: Asuuko sun isä jossain kauempana?

Lapsi61: ööö, no se asuu [paikassa X].

Haast: Niijust. Joo.

Lapsi61: Tai no, mä en oo iha varma missä se asuu. Se asuu vähän joka paikassa.

...

Lapsi61: -- ja sitte isän kanssa, jos me tehään jotain ni mä istun autossa ja iskä puhuu puhelimee, tekstailee, ajaa, tai sitte on tietokoneella. Ja mä niinku istun ja oon tekemättä mitää. Et se on vähän semmosta sillei...ni.

Lisäksi lapsen kertoman mukaan hän ja isä eivät tee asioita yhdessä, vaan isä puuhastelee omiaan ja lapsi keksii itse omat tekemiset. Suhde toiseen ihmiseen rakentuu kuitenkin yhdessä olemisen ja yhdessä tekemisen kautta.

Lasten suhde äitiin

Lapset kokivat suhteen äitiin läheiseksi ja suurin osa lapsista (N=9) merkitsi äidin verkostokartassaan lähimmälle kehälle. Kaksi lasta merkitsi äidin verkostokartassaan keskimmaiselle kehälle. Toinen äidin keskimmaiselle kehälle laittanut lapsi kuvaili suhdettaan äitiin aivan samoin kuin lapset, jotka olivat laittaneet äidin lähimmälle kehälle. Toinen äidin keskimmaiselle kehälle sijoittaneista lapsista erosi vastauksissa kuitenkin jossain määrin muista lapsista, sillä hän kertoi heidän riitelevän usein äidin kanssa ja, että heillä on harvoin mitään yhteistä tekemistä.

Lapsi36: -- sitten ehkä kun minä ja äiti riidellään aika paljon.

H: Ahaa. Tota, mistä asioista teille tulee riitaa?

Lapsi36: No se nyt on vähän sillai niinku et aika kaikesta. Ei niinku ihan jokaisesta mutta aamuisin tulee riitaa ja joskus illalla.

...

H: No tota, mitä sä teet äitis kanssa yleensä?

Lapsi36: Katotaan telkkaria, tai ku ei me mitenkään erityisesti mitään erikseen tehdä.

...

H: Kuinka usein te syötte yhdessä? Kerkiättekö te syödä?

Lapsi36: Kun oon mää vähäsen, ku äitillä tulee niin äkkiä nälkä niin se saattaa syödä sillon jo kun mä oon koulussa, ei me muutenkaan, mä yleensä syön mun omassa huoneessa.

Lapsi kuitenkin kertoi viettävänsä paljon aikaa äidin kanssa ja hänestä oli mukava asua äidin kanssa kahdestaan. Muutkin aineiston lapset kertoivat riidoista äidin kanssa, mutta

tämä lapsi kiinnitti huomion erityisesti ehkä sen vuoksi, että riitelyn lisäksi yhteiset asiat ja tekeminen tuntuivat olevan vähissä.

Lapset kuvailivat äitiä positiivisesti sanoilla kiva, kiltti, iloinen ja lepsu. He kuvailivat äitejään paljon myös äidin tekemisten kautta. Äidit olivat lasten kuvauksissa tekeviä ja puuhakkaita.

H: Nii justiisa joo. Mm. Joo. No tuota, millä tavalla sä kuvailisit teidän äitiä? Minkälainen äiti sulla on?

Lapsi58: No, se on aika semmonen lepsu ja semmonen kiva, kiltti.

H: Mmm.

Lapsi58: Tosi kiltti. Ja semmone.

H: -- No, millä tavalla sä kuvailisit äitiä?

Lapsi52: No, äiti käy paljon lenkillä, että se ei oo ainakaa laiska. Ja, no se tekkee paljon asioita koko ajan ja sitte no se osaa rentoutuakki että välillä se vaan makkaa sängyllä ja kattelee ympärilleen, mutta...

H: -- No miten sä kuvailisit omaa äitiä? Minkälainen hän on?

Lapsi32: Mmm, en osaa oikein kuvailla mutta ainakin niinku silleen että se yleensä aina tekee minun ja [veljen] kanssa jotain. Eli niinku... En mä okei osaa se-littää sitä!

H: Eli viettää aikaa teidän kanssa.

Lapsi32: Että ei oo yksistään vaan puhelimessa tai silleen.

Lapset kokivat äidin kuvailemisen myös vaikeana ja kaikki lapset eivät välttämättä osanneet vastata, kun pyydettiin kuvailemaan äitiä, mutta muusta aineistosta pystyi siten rakentamaan kuvaa siitä minkälaisena he äitinsä näkevät. Lapset, ja erityisesti nuoremmat lapset ymmärtävät asiat toisinaan hyvin konkreettisesti ja yksi lapsista, 9-vuotias, kuvasikin äitiä konkreettisesti, sitä miltä äiti näyttää.

H: Mmm. Joo. No tuota miten sä kuvailisit ko mä kysyisin näin, että minkälainen äiti sulla on? Niin millä tavalla sä kuvailisit teidän äitiä?

Lapsi 54: Noo-o... sillä on ainakin pitkät jalat. Sitten sellainen hyvä tukka, semmonen hyvä tukka ja muutenkin, ei mittään, muuta.

H: Osaaks sanoa minkälainen on hyvä tukka?

Lapsi 54: Sitä että se on hyvin laitettu.

Äidit näyttäytyivät lasten puheessa myös huolehtivina ja välittävinä sekä emotionaalisen tuen lähteinä.

Lapsi52: Ja sitte, äitille mä voin niinku kaikesta puhua ni. Ja äiti aina korostaa sitä, että pittää kaikesta puhua sen kanssa.

H: Mmm. Joo, se onki tärkeää, että pystyy, pystyy puhumaan.

H: No millä tavalla teidän perheessä näytetään se tykkääminen? Minkälaisista asioista sä tiedät että?

Lapsi21: No äiti pussailee koko ajan ja sit se halailee ja tällai mutta ei kai se muuta.

Lapsi58: Ja äiti on niinku sillee, että kyllä me paljon, mää juttelen sille ja että niinku. Ei mul oo sen kaa mittään semmosta.

H: Sää pystyt äitin kanssa paljon...

Lapsi58: Mm.

H: ...juttelee kaikista asioista. Mmm.

H: Ööö, millä tavalla se äiti lohduttaa?

Lapsi6: No se tulee, no se, mää, jos mää oon surullinen, niin mää meen oikeastaan mun omaan huoneeseen ja äiti tulee sinne ja sitten se sanoo, että ei oo mitään hätää tai jotain tämmöstä esimerkiksi.

H: Rauhottelee ja...

Kuten isienkin kanssa, niin myös äitien kanssa lapset touhuavat kaikenlaisia arjen asioita. Äitien kanssa laitetaan ruokaa, harrastetaan yhdessä, jutellaan, katsellaan televisiota ja kunhan vain ollaan kotona ja rentoudutaan.

H: Mmm. Joo, no tuota minkälaisia asioita sää teet sitten sun perheen kanssa, esimerkiks äitin kanssa. Onko teillä joku yhteinen juttu, mitä te teette yhdessä?

Lapsi58: No, me paljo luetaan ja tällee. Ja sitte nii paljo niinku eläimistä tykätään ja molemmat käy ratsastamassa.

H: Mmm, joo. No tuota mitäs sää touhuat äitin kanssa?

Lapsi32: No me yleensä äitin kanssa, ku meillä on wii, niin saadaan pelata kahdestaan niin pelataan pelejä ja käydään esim kaupungilla yhdessä. Ja sitten tehdään monesti ruokaakin.

Lapsi61: Noo, äitin kanssa me vaan sillee ehkä puhutaan ja, silleen ehkä leivotaanki jotain. Joskus pelataan. Mutta ei me sillei niinku muuta tehäkää ku me olla kummatki koulussa ja töissä ja sit meillä on. No mulla ei oo harrastuksia, mut äitillä on se käy koulua, tota ammattikoulua sit siellä menee aikaa ja, sit mä oon kavereittan luona ja teen vähän kaikkee kavereitten kanssa ja.

H: Joo. No, minkälaisia asioita te teette yhdessä, esimerkiksi äitin kanssa?

Lapsi57: No, käyään joskus jossaki elokuvissa tai jossaki... missäähän me käytäs? No nii. No, hmm. No, jossaki syömässä tai.

5.3 Sisarukset

Verkostokarttaan merkittyjä sisaruksia aineiston lapsilla oli yhteensä seitsemäntoista ja verkostokarttaan merkitsemättömiä kaksi. Sisaruksista suurin osa (N=13) oli verkostokartassa merkittynä lähimmälle kehälle, kolme keskimmaiselle ja yksi uloimmalle kehälle. Sisarukset näyttäytyivät aineistossa lapsille tärkeinä.

Sisarusten kanssa ei aina välttämättä tehty mitään erikoista, vaan heidän kanssa saataan olla yhdessä ihan muuten vain sekä arjen askareiden lomassa. Lapset käyvät sisa-

rustensa kanssa myös elokuvissa ja katselevat yhdessä muutenkin televisiota sekä elokuvia.

Lapsi56: Joo. No koulussa ollaa sillee ja ollaa me silleen tosi lähheisiä, mutta ei me nyt sillee erityisemmin mittään hommailla kahestaan, että...

H: Mmm.

Lapsi56: Just ollaan, jotaki leffaa katotaan ja sillee.

H: No, entäs sitten tuon siskon kanssa? Mitä te touhuatte yhdessä?

Lapsi57: No, joskus käyään kaupoilla ja elokuvissaki joskus ja... nii.

Pois muuttaneisiin tai toisaalla asuviin sisaruksiin lapset pitävät yhteyttä puhelimitse, facebookin kautta sekä kyläilemällä heidän luonaan. Pois muuttaneet sisarukset olivat selvästi odotettua ja mieluista seuraa lapsille.

H: Joo, asuuko hän [isovelii] vielä kotona vai onko jo?

Lapsi32: Ei, mutta se käy tosi usein kotona. Ja sitten mä yleensä puhun puhelimessa ja facebookissa ja muissa tämmösissä välillä.

H: No mitä sää touhuat omien siskojen kanssa sillon kun sää näet niitä?

Lapsi21: En mä oikein mittään, Janinan kanssa mä tykkään kattoo elokuvia ja kyllä me jotakin pelataan joskus ja sitten Johannalla niin me, mä leikin sen lapsen kanssa ja silleen.

Sisarusten kanssa pelataan yhdessä sekä pelikoneilla että perinteisiä lautapelejä. Heidän kanssa myös ulkoillaan, hassutellaan ja leikitään.

Lapsi61: Jaa, sit -- jos mä meen [sisko1:sen, sisko2:sen tai sisko3:sen] luo ni, ehkä vietämme aikaa katsomassa, katsomalla videoita, pelaamalla jotain, tai tai sitte tekemällä jotain ulkona.

Lapsi32: -- ja sitten se tekee kaikkia tämmösiä, kun esimerkiksi kun mä oon menny nukkumaan, mä muistan senki jälkeen ku se oli piilottanu karkkia ja tämmöstä niinku eri paikkoihin meille kummallekin [pikku veljellekin].

H: Niin justinsa eli kun sää heräsit niin saitte rueta etsimään.

Lapsi32: ja monesti muuten vaan niinku kerrotaan toisillemme jotain ja sitten yleensä aina juostaan karkkuun niinku [isoveljeä]ku se alkaa muuten kutittaa meitä.

Lapsi6: -- niin me no [pikkusiskon] kans tulee leikittyä, ku se on vielä niin pieni ja...

H: Minkä ikäinen se [pikkusisko] on?

Lapsi6: Se on kaks vuotta.

Yhteisen harrastuksen kautta voi löytyä myös yhteistä tekemistä. Kahden lapsen kohdalla musiikkiharrastus oli sisaruksille mieluista yhdessä tekemistä. Toiselle isovelii opetti bassonsoittoa ja toinen soitti ja lauloi yhdessä musiikkialaa opiskelevan veljensä kanssa.

*Lapsi52: No, eei me paljoo tehä silleen kotona vaan nähhään ja sitte, ku se on ol-
lu musiikkilukiassa ja mää musiikkiyläasteella, nii me joskus soitetaan yhdessä.*

H: Mmm. Joo. Niin, oliko se niin, että sää soitat pianoa?

Lapsi52: Joo.

H: Mmm. Mitä se tuon sun veli soittaa?

*Lapsi52: Kitaraa, mutta yleensä se sitte tulee laulamaan, jos mulla on sanat siinä
mun nuoteissa.*

Lapset mainitsivat myös riitelevänsä sisarustensa kanssa, mutta riitelystä huolimatta pitivät sisaruksiaan tärkeinä.

Lapsi61: Jaa [sisko] on... jotkut sanoo, et me ollaan liian samanlaisia.

(yhteistä naurua)

H: joo

Lapsi61: ja me riidellään aika paljon, mut kuitenkin me, seoon, se on mulle tärkeä.

Lapsi6: No ne on vaan sellasia erimielis riitoja ja sisarusriitoja, että ei oo oikein muuta.

Riidat sisarusten kanssa näyttäytyivät aineistossa pääosin hyvin tavallisina, mutta kahden lapsen kohdalla riitely sisaruksen kanssa tuntui olevan erityisen runsasta ja lapsen kokevan sen ikävänä. Toinen oli laittanut tämän riitakumppaninsa verkostokartan uloimmalle kehälle ja toinen oli jättänyt kokonaan sisaruksen merkitsemättä verkostokarttaan, tosin tämä lapsi ei myöskään merkinnyt pikkusiskoaan verkostokarttaan, vaikka heidän suhteensa vaikutti aineiston perusteella aivan tavalliselta sisarussuhteelta.

5.4 Muut perheenjäsenet

Vanhempien ja sisarusten lisäksi lapset laittoivat verkostokarttaan perheenjäseniksi myös muita henkilöitä (N=23), joiden osuus kaikista perheenjäsenistä oli reilu kolmannes (38 %). Vanhempien ja sisarusten lisäksi lapset olivat määrittäneet perheenjäseniksi myös isovanhempia, tädin, siskopuolia, uussisaruksia, vanhempien uusia puolisoita sekä lemmikin. Muista perheenjäsenistä suurin osa (N=12) asui eri paikassa kuin lapsi. Vain kaksi muista perheenjäsenistä asui samassa paikassa lapsen kanssa ja yhteensä kymmenen muuta perheenjäsentä asui lapsen kanssa puolet ajasta samassa paikkaa.

Suurimman osan (N=11) näistä muista perheenjäsenistä lapset merkitsivät verkostokartan keskimmaiselle kehälle. Sinne oli merkittynä kolme uussisarusta, yksi sisarpuoli, kaksi äitipuolta, yksi isäpuoli ja kahdet isovanhemmat. Vanhempien ja sisarusten lisäksi lapset laittoivat verkostokartan lähimmälle kehälle yhteensä kahdeksan muuta perheen-

jäsentä. Lähimmälle kehälle oli laitettu yhdet isovanhemmat, yksi sisarpuoli, yksi äiti-
puoli ja neljä uussisarusta. Uloimmalle kehälle oli merkitty yhteensä neljä perheenjäsen-
tä, jotka olivat kaksi uussisarusta, täti ja lemmikki.

Muiden perheenjäsenten määrittäminen osaksi perhettä oli lapsilla hiukan epävarmem-
paa kuin omien vanhempien ja sisarusten määrittäminen osaksi perhettä. Jotkut lapset
halusivat joko varmistaa, että onko hänen ajatuksensa perheenjäsenestä hyväksyttävä tai
sitten he erikseen perustelivat valintaansa.

Lapsi56: Mmm. Ja sitte mummut ja papat nyt sillee.

H: Mmm.

Lapsi56: Assuu tässä samassa talossa ni.

H: Joo.

Lapsi56: Ne on varmaan perhettä.

*Lapsi6: Niin sitten se mun isän vaimon lapsi, niin sekihän lasketaan tavallaan
niinku perhe...*

*H: Aivan joo, joo. Voit laittaa ihan semmoset, mitkä sää ite koet, että on sun per-
hettä.*

Lapsi6: Juu.

Lapsi56: Sitte varmaan se isän uus se naisystävä.

H: Mmm.

Lapsi56: Se on niinku äitipuoli silleen mulle.

Vain kaksi lasta katsoi isovanhemmat perheenjäseniksi. Toinen lapsista kertoi papan
tykkävän kiusoitella häntä ja, että mummolle viedään paljon kalaa, jos saalista saadaan.
Perheen mökki on Mummon kodin lähellä ja perhe viettää viikonloppuja usein mökillä,
joten lapsi luultavasti tapaa mummoaan melko usein. Toinen lapsista ei puhunut iso-
vanhemmista sen enempää kuin, että kertoi toisten isovanhempien asuvan hänen kans-
saan samassa talossa ja toisten isovanhempien toisella paikkakunnalla, ja kaikki isovan-
hemmat lapsi oli merkinnyt osaksi verkostokarttaa.

*H: Niin sää sannoitki tuossa, että assuuko sulla kummatkii mummut ja papat tässä
vai...*

Lapsi56: No, toinen vaan.

H: Joo.

Lapsi56: Toinen assuu sitten [toisella paikkakunnalla], että.

Lapsi 54: Pappa tykkää meitä aina kiusata joskus.

H: Niinkö, millä tavalla se pappa kiusaa?

*Lapsi 54: No niinku sanoo vaik että... ootappa mitä se nytten tekikään... niin kiu-
saa sitten niin että alkaa kutitteleen ja niin.*

...

*Lapsi 54: Sitten mummille me ei ei aina, mummille me viiään yleensä paljon kalaa
ku me saahan, sitten muuten ei.*

Vaikka jotkut lapsista määrittivät isovanhemmat osaksi perhettä, niin lapset eivät heistä siitä huolimatta puhuneet kovinkaan paljon aineistossa. Eikä lasten, jotka lukivat isovanhemmat perheenjäseniksi, puhe isovanhemmista eronnut niiden lasten isovanhempia koskevasta puheesta, jotka eivät lukeneet isovanhempia perheenjäseniksi.

Aineiston lapsilla oli isäpuolia (äidin kanssa asuva miesystävä) yhteensä kolme ja äiti-puolia (isän kanssa asuva naisystävä) yhteensä kuusi, mutta vain vähän alle puolet (N=4) heistä määrittyivät lasten verkostokartoissa osaksi perhettä. Vanhempien uusista puolisoista yhteensä neljä jäi kokonaan merkitsemättä verkostokarttaan ja yksi lapsista oli määrittänyt äitipuolen enemmänkin sukuun kuin perheeseen kuuluvaksi. Verkostokarttaan merkitsemättömät äiti- ja isäpuolet kävivät ilmi muusta aineistosta.

Lapsi56: Sitte varmaan se isän uus se naisystävä.

H: Mmm.

Lapsi56: Se on niinku äitipuoli silleen mulle.

H: -- Äitipuoli ja isäpuoli onkin sitten siellä toiseksi...

Lapsi6: Ei niin lähellä siellä.

H: Joo. Mmm. Sää voisit vielä, tai kerrotko vielä syyn miksi he on täällä. Mää niinkö ite ymmärrän sen ja...

Lapsi6: Niinkö joskus on sellasia hyviä aikoja ja joskus on huonoja aikoja, että... niin niin joskus on riitaa ja joskus ollaan parhaan kaverit ja se vähän on sellasta ristiriitasta niin... emmä oikein laittanu niitä lähelle sitten, koska ei ne oo kummiskaan niin lähellä ku äiti ja isä esimerkiksi

Uusperheenjäsenet eivät kuuluneet automaattisesti osaksi perhettä ja heidän määrittäminen osaksi perhettä saattoi olla myös hiukan epävarmaa. Vaikka suhde vanhempien uuteen puolisoon on hyvä, niin yksi lapsi teki kuitenkin eron suhteessa omiin vanhempiin ja uusiin puolisoihin, että he eivät kuitenkaan ole yhtä läheisiä kuin äiti ja isä. Yksi lapsi merkitsi äitipuolen, sisarukset sekä vanhempansa kaikki lähimmälle kehälle, mutta hän oli aika vähä sanainen haastattelussa, eikä varsinaisesti avannut verkostokartassa tekemiään valintoja.

H: No, onko sulla tuon äitipuolen kanssa jotaki juttuja? Teettekö te yhdessä?

Lapsi57: No, kyllä me joskus saatetaan jotaki tehdä.

Lapsi6: Noo... isäpuoli on vähän niin kuin että ku se käy kuntosalilla niin joskus pääsen sen mukaan sinne käymään ja sitten me venytellään aina iltasin niin sen kanssa niin

Aineiston mukaan vanhempien uusien puolisoitten kanssa oli aika vähän yhteistä tekemistä ja yhtä lasta lukuun ottamatta lapset eivät osanneet tarkemmin määritellä mitä

uuden puolison kanssa yhdessä tehdään, vaan kertoivat hyvin epätarkasti, että jotain saatetaan joskus tehdä. Yksi lapsi kertoi pääsevänsä mukaan isäpuolen harrastuksiin.

Lapsille, jotka kokivat uussisarusten kuuluvan perheeseen, oli heidän kuulumisensa perheeseen selkeää.

Lapsi36: Ne on puoliveljiä, tai ei ne oikeastaan puoliveljiäkään oo, ne on niinkun perhettä.

Lapsi56: Ja ne ei oo niinku sillee biologisesti siskopuolia, että...

H: Mmm.

Lapsi56: ...mutta kuitenkin niin lähheisiä sillee, että...

H: Niin just...

Lapsi56: ...sannoovat siskoksi ja sillee...

H: Nii justiisa joo, että ne välit on niin lähheiset.

Lapsi56: Mmm.

Keskeistä uussisarusten määrittymisessä osaksi perhettä, vaikuttaa olevan lapsen ja uussisarusten keskinäisten suhteiden laatu.

Lapsi58: Öö, mull on niinku kolme puolveljee ja yks puolsisko. [Uussisaruksia, ei biologisia]

H: Joo. Nii justiisa, onko he minkä ikäisiä?

Lapsi58: Öö, noo. Toinen on mua niinku kaks vuotta vanhempi ja site toine kolme. Ja sitte ne toiset on semmosia. Toine on joku kaheksantoista ja toine semmonen neljätoista viistoista.

H: Nii justiisa joo. Mmm.

Lapsi58: Kirjotanko mä nyt... en varmaa.

H: Joo... tai jos sää koet, että sää saat nyt ikkään ku ite päättää, et jos sää koet että ne kuuluu sun perheeseen, sää voit laittaa. Ja mut jos koet, että ei ni sit ei tarvi laittaa.

Lapsi58: Joo. [Ei laittanut heitä verkostokarttaan.]

...

Lapsi58: On se sillee, mutta välillä isälle on vähän ahistava mennä, nii. Sitä tuntuu, että ei jaksais.

H: Mmm. Mikä siitä tekkee välillä semmosen ahistavan?

Lapsi58: No siellä on niitä uusia lapsia, enkä mää ossaa silleen rentoutua siellä tai sillee.

H: Mmm. Nii justiisa joo. Tuota, onko se, onko ne lapset. Ootko sä vasta niihin uusiin lapsiin tutustunu vai onko ne...?

Lapsi58: No, on ne niinku jo kolme vuotta siinä ollu, mutta ei ne siltikään tunnu sillee...

H: Mmm.

Lapsi58: ...että niitten kaa vois olla sillee iha normaalisti.

Jos oloaan ei tunne luonnolliseksi uussisarusten seurassa, niin on ymmärrettävää, että he eivät myöskään määriyty osaksi lapsen perhettä. Perheenjäseniksi katsottujen uussisarusten kanssa lapset tekivät yhdessä asioita vähemmän ja harvemmin kuin ydinperheeseen kuuluvien sisarusten kanssa.

H: Mmm. Joo. No, entäs siskopuolet [uussisaruksia, ei biologisia siskopuolia], ne on sitten nuorempia. Onko teillä jotaki yhteisiä juttuja?

Lapsi57: No.

H: Leikiksää heiän kanssaan tai?

Lapsi57: No emmää nyt niin niitten kanssa leiki, mutta kyllä me joskus niinku jotaki pihalla saatetaan tehdä jotaki yhdessä.

H: Hmm. Joo.

Lapsi6: Ei se oo oikeastaan silleen, ja... [uussisarustus], no aletaan silleen niinkö kaikki porukalla sitten niitä kavereita siellä.

H: Jep. Ootkos sää siellä sitten näitten sun puoliveljien [uussisaruksia, ei biologisia velipuolia] kanssa tekemisissä vai asuiks he siellä vakituisesti?

Lapsi36: Ei me hirveänä olla tekemisissä, mutta joskus saatetaan leipoo tai jotakin tämmöstä.

Siskopuolien kanssa oltiin kuitenkin tekemisissä ja touhuttiin samalla tavoin kuin täysisarusten kanssa. Yksi lapsista koki siskopuolensa kaikkein läheisimmäksi perheenjäsenekseen.

H: No just. Minkäs takia hän on läheisin, ootteks te aina ollu läheisiä vai?

Lapsi36: No ollaan me kai aina oltu. Kun [siskopuoli] -- niin se on sitten asunu kun mä olin pieni, me asuttiin [asuinpaikka] silloin kun mä olin kaks, kolme niin se silloin asu kotona, että varmasti sen takia.

...

H: -- kerroitkin kyllä jo näistä sun siskoistas että sä käyt joskus niitten luona kylässä ja ne käy sun luona että, mitäs sää heidän kanssaan teet?

Lapsi36: No [siskopuolen] kanssa, ku mä sain joululahjaks sen wii-konsolin niin me vaan pelataan sitä mutta muuten mä meen [siskopuolen luo] aika monesti yöksi kun sitä näkee niin harvoin, ja tuo [toinen siskopuoli] yleensä ottaa sen [tytön] mukaan ja sitten me joskus saatetaan kattoo elokuvia ja kesällä me käydään [siskontytön] kanssa kahdestaan kaupassa kun se kauppa on siinä vieressä.

Yksi lapsi luki perheeseensä kuuluvaksi myös kummitädin ja yksi lapsista perheen koiran.

Lapsi36: -- ai niin mulla on kummitätkin, mä unohdin kokonaan sen...

H: No sä voit kuule vielä sen kummitädin pistää sinne, ei tässä.

Lapsi36: Se on niinkun mun isän puolelta täti. -- se on ratsastanu lapsesta lähtien ja se on opettanu muakin ratsastamaan kun mä olin pieni.

H. Joo-o. Ja sitten siellä on koira. Onko se minkä ikäinen ja missä se asuu?

Lapsi21: Se asuu äitillä ja sitten öö, mä en oo aivan varma minkä ikäinen se on, mä unohdan sen aina.

H: Onko se minkä rotuinen koira?

Lapsi21: Sekarotuinen.

Täti näyttäytyi lapselle tärkeänä yhteisen harrastuksen kautta. Lisäksi lapsi kertoi, että hän saa usein viettää omia synttäreitään tädin luona, koska siellä on niin isot tilat. Yksi lapsi katsoi perheen koiran kuuluvan perheeseen, mutta verkostokartan lisäksi lapsi ei

kertonut koirasta enempää.

6 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MAHDOLLISUUDET PERHEESSÄ

6.1 Passiivinen osallisuus

Lähestyin tutkimusaineistoa teoriaosuudessa muodostamani osallisuuden ulottuvuudet -mallin pohjalta etsien aineistosta erilaisia osallisuuteen liittyviä merkityksiä. Aineistoa käsitellessä huomasin, että karkeasti jaoteltuna osallisuutta on kahdenlaista passiivista ja aktiivista osallisuutta. Passiivinen osallisuus on osallisuutta, jossa ei ole toiminnallista ulottuvuutta. Passiivisen osallisuuden piiriin kuuluu tunne osallisuudesta, tuen ja avun saaminen, ajan tasalla pitäminen, kuulluksi tuleminen, riittävä tiedonsaanti, aikaa miettiä asioita, ei painosteta ja mahdollisuus ilmaista oma mielipide. Tässä luvussa esittelen aineiston tuloksia passiiviseen osallisuuteen liittyen, eli minkälaisia passiivisen osallisuuden muotoja lapsilla on perhesuhteissaan.

Osallisuuden ytimen muodostaa tunne osallisuudesta sekä mahdollisuus valita onko osallinen vai ei. Lapset eivät voi valita perhettä johon syntyvät, mutta heillä on kuitenkin mahdollisuus tehdä valintoja oman osallisuuden suhteen joissakin muissa asioissa perhesuhteissaan. Miellän valinnan tekemisen aktiiviseksi osallisuuden muodoksi, jonka vuoksi osallisuuden ytimen osalta sitä ei käsitellä tässä luvussa. Tunne osallisuudesta on tärkeä osallisuuden elementti, mutta mistä tiedämme tunteeko lapsi olevansa osallinen perheessään ja miten osallisuuden tunne muodostuu? Tutkimukseen osallistuneet lapset ovat itse saaneet määritellä keiden he katsovat kuuluvan heidän omaan perheeseen. Sen voidaan katsoa jo kertovan siitä, että lapsi tuntee, että hänellä on perhe, johon hän itsekin kuuluu. Pureudumme osallisuuden tunteeseen lasten haastattelujen kautta.

Mielestäni tärkeä osallisuuden tunnetta ilmentävä elementti on lapsen tunne siitä, että hänestä välitetään ja pidetään hänen omassa perheessään, kuin myös se, että lapsi tykkää ja välittää perheenjäsenistään. Kaikki aineiston lapset kertoivat tuntevansa, että heidän perheenjäsenensä tykkäävät heistä, toiset varmemmin ja toiset hiukan epävarmemmin.

H: (--) mites sää, ajatteletko sää, jos ajattelet vaikka tätä perhettä niin tykkääks nää ihmiset susta?

Lapsi36: Tietenkin.

H: Hmm, ja sä tykkäät niistä?

Lapsi36: Mmm.

H: (--) No koetko että susta tykätään sun perheessä?

Lapsi32: No joo, oikeestaan.

H: Mmm. Minkälaisista asioista sää sen tiedät?

Lapsi32: No silleen että, en osaa oikein selittää, mutta kuitenkin että. No mä en osaa vaan selittää sitä.

H: (--) *No tuota, koetko, että sinusta tykätään sun omassa perheessä?*

Lapsi56: Mmm. [myönteinen]

H: Mmm. Millätavalla? Minkälaisista asioista sää tiiät sen, että?

Lapsi56: No emmä tiiä. Et kyllä sen sillee tietää.

H: Mm. Niin, et se tunne on semmonen.

Lapsi56: Nii.

Lapsille ei kuitenkaan ollut aivan selkeää se, että miten ja minkälaisista asioista voi tietää, että hänestä tykätään. Lapset kertoivat kuitenkin, että sen vain jotenkin tietää ja tuntee, kun tykätään. Kaikki lapsista eivät olleet myöskään aivan varmoja siitä, että tykkääkö tai tykkäävätkö kaikki heistä heidän perheessään tai arvelivat, että tykkääminen on saattanut muuttua vanhempien eron myötä.

H: Joo, no entäs sitte tämmönen vähän ilosempi kysymys että koetko että sinusta tykätään teidän perheessä?

Lapsi61: Kait musta sitte aika paljon tykätään. En mä oo tietenkään siitä ihan varma niinku muitten tunteista. Kait. kait musta sit kuitenkin jotenki tykätään.

H: Sun siskot ja äiti ja?

Lapsi61: Kyyl, en oo en oo, [veljestä] en oo ihan varma, mutta kait sitte jotkut toiset tykkää.

H: (--) *No koetko että susta tykätään sun perheessä?*

Lapsi21: Joo, varmaan.

H: Mmm. No onko sillä, onko sulla niinku, tai tuntuuko susta erilaiselta se tykkääminen sillon. Tai onko se tuntunu erilaiselta se tykkääminen sillon ku te asuitte kaikki samassa kodissa?

Lapsi21: No sillon tuntu että enemmän ne sillon varmaan tykkäs ennen ku nytte, emmää tiiä ku mä on itekkin vähän, mä on hoksannu että mä muuttunu niin että mä oon vähän erilainen itekkin.

H: Millä tavalla sää ajattelet että sää oot erilainen kun vertaa sinne?

Lapsi21: No esimerkiksi siitä että mä vaikka suutun ihan hirveen herkästä ja sitten mä alan pikkusestakin niinku hirveenä niinku valittaa tavallaan niinku siis [siskolle] esimerkiks ja sitten se vasta se sota syntyikin ja tällasta.

Ylemmässä lainauksessa lapsi kokee epävarmaksi erityisesti sen, että tykkääkö hänen veljensä hänestä. Lapsi laittoi veljen verkostokartassa aivan uloimalle kehälle ja kertoi muutenkin haastatteluaiineistossa heidän haastavasta suhteestaan, joten on ymmärrettävää, että lapsi ei ole aivan varma tykkäämisestä. Alemmassa lainauksessa lapsi on hie-man epävarma siitä, että tykätäänkö hänestä ja kokee, että hänestä on luultavasti tykätty enemmän ennen vanhempien eroa. Hän arvelee, että koska hän itse nykyään hermostuu helposti, niin muut eivät välttämättä tykkää hänestä. Lapsi kokee oman ärtyisyytensä

hankalana ja pelkää, että hänen perheenjäsenensä eivät välttämättä hyväksy häntä ärtyisenä.

Lasten mielestä perheenjäsenet voivat osoittaa tykkäämistä erilaisilla teoilla ja sanoilla. Välittämistä osoittaa lasten mukaan myös se, että mennään yhdessä jonnekin, otetaan mukaan perheen asioihin ja pidetään ajan tasalla perheen asioissa.

H: No koetko sää, että susta tykätään sun omassa perheessä?

Lapsi 54: Noo... Joo-o.

H: Mmm. Osaatko sä kertoa, että minkälaisista asioista sen tietää?

Lapsi 54: Ai sen suomalaisen perheen... [epäselvää]

H: niin tai siis sen että susta tykätään?

Lapsi 54: No siitä ku äiti antaa aina nuita iltasuukkoja ku mennee nukkumaan.

H: Mmm.

H: Onko jotakin tapoja, jolla teidän perheessä se näytetään, että sanotaanko se tai halaillaanko?

Lapsi32: Oikeestaan sanotaan. Ja halataan.

H: (--) No millä tavalla teidän perheessä näytetään se tykkääminen? Minkälaisista asioista sää tiedät että?

Lapsi21: No äiti pussailee koko ajan ja sit se halailee ja tällai mutta ei kai se muuta. Ei isä kovin tee mitään.

H: Minkälaisista asioista sää silti tiedät että isä tykkää? Vaikka se ei halailis ja pussailis.

Lapsi21: No en mää tiä ku ei se, en mää tiä.

H: Mutta sulla on kuitenkin semmonen tunne että isä tykkää susta?

Lapsi21: mmm.

H: Mmm. No tuota, koetko, että sinusta tykätään tässä sun perheessä?

Lapsi52: Joo.

H: Mmm. Millä tavalla sää, tai minkälaisista asioista sää tiät, että susta tykätään?

Lapsi52: No, vaikka ku mä oon iskällä ja oon tulossa äitille ni äiti lähettää joskus neljän aikaan viestiä, että enää kaks tuntia, että sää tuut. Tai sillee että huomaa, että se kaipaa ja sitte äiti soittaa joka ilta, ku mä oon iskällä nii et hyvät yöt ja sannoo ja silleen. Ja sitte sannoo, että enää kolme päivää tai sillee että ku tuut tänne, ja sitte iskäki lähettää aina viestii ja aina just ennen ku mä oon menossa iskälle ni sit se lähettää viestin, et jippii nyt sä oot tulossa tai silleen. [hymyn kuulee äänessä]

H: Mmm. Onpa kivaa kuulla, nii sitten tietää tietää tuommosista sen, että välittää.

Lapsi52: Nii.

Lapset kokivat vanhempien hellyydenosoitukset, suukot ja halit, sellaisiksi teoiksi, jotka viestivät siitä, että vanhemmat välittävät ja tykkäävät heistä. Siihen, että kokee vanhempien tykkäävän, ei kuitenkaan välttämättä tarvita vanhemman hellyydenosoituksia. Yksiselitteisin tapa tietää perheenjäsenen tykkäävän heistä on se, kun he kertovat sen lapsille itse. Myös se, että lapselle osoitetaan eri tavoin, että hän on tärkeä ja hänen seu-

raansa odotetaan ja kaivataan, osoittaa lapsen mukaan sitä, että hänestä tykätään ja välitetään. Alla olevasta lainauksesta käy ilmi, että toisaalta tykkäämistä ei tarvitse välttämättä sanoa, vaan sen voi tietää myös perheen ilmapiiristä.

H: Mmm. No, koetko että susta tykätään omassa perheessä?

Lapsi57: Mmm. [myönteinen]

H: Mmm. Minkälaisista asioista se näkyy?

Lapsi57: No... [mieltii] Mmm. Mm.

H: Voiko ne olla esimerkiksi jotain tekoja tai...?

Lapsi57: No, juu. Joskus voiaan mennä johonki tai.

H: Mmm. Onks se semmonen niinkö yleinen ilmapiiri sitte, mistä tietää, että toiset ihmiset välittää? Että sitä ei välttämättä tarvii ees sanoa, vaan sen tietää sitte jotenki.

Lapsi57: No aikalaila.

H: (--) No tuota, koetko sä, että susta tykätään sun omassa perheessä?

Lapsi58: Joo. Ei mulla oo niinku ikinä mitään ulkopuolista ollu sillee että tuntuu siltä.

H: Joo. No, millä tavalla se näkyy sitten? Millä tavalla teidän perheessä näytetään [tykkääminen], että...?

Lapsi58: No siis niinku kaikki otetaan aina mukaa ja mä saan tietää aina kaikesta. Ja sillee.

H: Joo.

Lapsi58: Emmä osaa sillee sanoa sitä, mutta...

H: Mmm. Joo. Ei, sää ihan hyvin selität sitä, että se on semmonen yhteenkuuluvuuden tunne ja.

Lapsi58: Mmm.

Tykkäämisestä viestii lasten mukaan myös se, että jonnekin mennään yhdessä. Alemmassa lainauksessa lapsi liittää tykkäämisen selkeästi osallisuuden tunteeseen siten, että hän kokee hänestä tykkävän, koska hän ei ole kokenut oloaan ulkopuoliseksi perheeseen eli toisin sanoen hän tuntee olevansa osallinen perheessään ja siten myös tykätty. Lapsen mukaan tykkäämisestä viestivät myös muut osallisuuden muodot, kuten se, että otetaan mukaan asioihin, pidetään ajan tasalla ja annetaan tietoa perheen asioista. Alla olevien lainauksien mukaan tykkäämisen osoittaminen voi olla myös sitä, että ei riidellä keskenään.

H: Mmm. Millä tavalla se tykkääminen siellä omassa perheessä näkyy?

Lapsi6: Näkyy, kun mulle ei suututa enää niin paljon, ja niin ja sitten, että multa kysytään, että haluaanko mä jotakin ja mmm... ja kaik esimerkiksi tälläsiä, niinku kaikkia sellasia.

H: Joo. Miten sää ite näytät sitä tykkäämistä?

Lapsi6: Hmm... no en mä oikeastaan tiä. Jotenkin. No en mä osaa selittää sitä

H: Mm. No entäs miten teidän perheessä sit näytetään se, että teidän perheessä tykätään?

Lapsi61: No yleensä se on sillei että ei riidellä. Ja sitte niinku että suostutaan pelaamaan jotain semmosta jotain kivaa. Emmää oo oikein sitten ihan niinku ihan sataprosenttia varma mutta jotenki se sillei se näytetään.

H: Joo, sanotaanko teillä ihan että tykkään susta.

Lapsi61: Eeei. Ehkä jossai niinku jossain jossain jossain, oudoissa tilanteissa.

H: Tai halataanko tai?

Lapsi61: No halataan yleensä sitte, sillei.

Haast: Onko siinä tapahtunu mitään muutosta?

Lapsi61: Ei. Varmaan sillei, että ku oot ollu pieni ni varmaan sillo ollu enemmän semmosta, että pidetään sylissä ja sillei muuta, että sekin [ei saa selvää, samanlaisesti puhetta] ...lauluja ja...

Yllä olevassa lainauksessa lapsi tuo esiin, että tykkäämisen voi tietää myös siitä, että toiset suostuvat tekemään asioita toisten mieliksi. Lapsi arvelee myös, että silloin, kun hän on ollut pieni, perheenjäsenet ova osoittaneet tykkäämistä enemmän hellyydenosoitusten kautta.

Toinen tärkeä elementti, joka viestii osallisuuden tunteesta on se, että lapsi kertoo viihtyvänsä ja nauttivansa perheenjäsentensä seurasta. Aineiston lapset pitivät perheen kanssa yhdessäoloa tärkeänä ja mukavana asiana.

H: (--) mitkä asiat on sun perheessä niitä mukavia juttuja?

Lapsi58: No se, ku vaan ollaan niinku yhdessä ja sillee.

H: Mmm.

Lapsi58: Että se on niinku mukavaa, ku on kaikkien kaa.

H: No tuota, minkälaiset asiat on sun perheessä mukavia?

Lapsi32: Varmaan se että ollaan näin yhdessä tälleen, justiinsa se ettei olla koko ajan jossain menossa, ettei nähdä niinku päivän aikana. Mutta just se että nähdään tälleen ja ollaan yhdessä.

H: No minkälaiset asiat on sun perheessä mukavia?

Lapsi6: Mmm... no niitä on aika paljon. Yhessä olo, sitten on... en mä ookein tiää muita, mitä esimerkkejä olis, niitä on kummiski aika paljon, niitä sattuu.

H: Niin se yhdessäolo on semmonen tärkeä?

Lapsi6: Mmm.

Lapsi36: Nytten kun on niinkun vuosi alkanu niin hirveän monilla on tosi paljon töitä, se on niinku vähän sellanen huono juttu, mutta niinkun äitin kanssa ollaan vietetty enemmän aikaa, ja sitten on saanu olla enemmän yksin kotona kun se on käyny tosi paljon tapaamisissa ja tällaisissa.

...

H: (--) mitäs tällä hetkellä sun mielestä sun perhe-elämässä on ikävää?

Lapsi36: Ehkä justiinsa se kun kaikilla on niin paljon töitä, ei oikein sitten ehdi nähdä hirviänä (--).

Yhteistä aikaa arvostettiin ja yhteisen ajan puute koettiin ikävänä asiana perheessä. Yhteinen aika ja yhdessä viihtyminen ovat varmasti merkittäviä tekijöitä osallisuuden tun-

teen rakentumisessa. Aineiston mukaan perheen kanssa yhdessäolo on myös yksi tekijä, joka tuo lapsille onnellisuuden tunteita omassa perheessä.

H: Mmm. Joo. No, minkälaiset asiat sut tekkee sitte tässä sun nykyisessä perheessä onnelliseksi?

Lapsi58: No, se vaan ku saa niinku olla mun siskojen ja veljien ja niiden kanssa. Ja sitte niinku, ku tuntee sen, että niinku välitettään ja sillee. Nii se on niinku iha-naa. Tai sillee.

H: (--) No sitten tulis viimeinen kysymys, eli mitkä asiat tässä sun nykyisessä perheessä tekee sut onnelliseksi?

Lapsi32: No just se perheen yhdessäolo ja sitten varmaan... tai että kun kaikki tykkää [lemmikkihamsterista], ettei oo mitään sitä vastaan. Ne aikalailla. Ainakin.

H: Mmm. No, minkälaiset asiat tässä sun omassa perheessä, näissä ihmisissä, koska sä merkkasit tohon oman perheen puolelle. Ni, mitkä tekkee sut onnelliseksi?

Lapsi57: Hm. (mieltii) No, olla vaan niitten kanssa. Tai.

H: Mmm. Et se yhdessä oleminen.

Lapsi57: Nii.

Aineiston mukaan lapset pitävät perheessä usein mukavana asiana ihan vain yhdessä olemista. Lapset siis viihtyvät perheenjäsenten kanssa ja haluavat olla yhdessä, jonka ajattelen osaltaan viestittävän lasten tunnetta osallisuudesta. Toisaalta lapset ovat itse saaneet myös määritellä keiden katsovat kuuluvan perheeseensä ja sen voi päätellä viestittävän jo jonkinlaisesta yhteenkuuluvuuden tunteesta.

Yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta varmasti rakentaa yhdessä perheen kanssa vietetyt syntymäpäivät, juhlat ja lomareissut.

Oleellinen osa osallisuutta on kuulluksi tuleminen. Kuulluksi tuleminen voi tarkoittaa erilaisia asioita, kuten lapsen kuulluksi tulemistä hänen omissa asioissa yleensä tai esimerkiksi pahan mielen kanssa kuulluksi tulemistä. Pahan mielen kanssa kuulluksi tuleminen tarkoittaa usein myös samalla tuen ja avun saamista. Aineiston lapset kertoivat saavansa tukea perheenjäseniltään ja tulevansa kuulluksi, jos he ovat pahoilla mielin tai surullisia. Tuen saaminen sitä tarvitessa ja siinä kuulluksi tuleminen rakentavat ja vahvistavat lapsen osallisuutta perheessään.

H: (--) Tuota, no sillen ku sä oot surullinen, niin kuka sua lohduttaa?

Lapsi56: No emmä tiä, kaverit ja no äiti ja isä sitte. Että riippuu kumman luona on. Ja sillee.

H: Mmm. Joo. Millä tavalla ne äiti ja isä lohduttaa?

Lapsi56: No tulee juttelee ja sillee. Kyssyy, että mikä on.

H: Mmm. No entäs sitten, kuka lohduttaa sinua kun olet surullinen?

Lapsi6: Mmm. No äiti itse asiassa, koska isän luona mää en oo surullinen oikeastaan. Niin.

H: Ööö, millä tavalla se äiti lohduttaa?

Lapsi6: No se tulee, no se, mää, jos mää oon surullinen, niin mää meen oikeastaan mun omaan huoneeseen ja äiti tulee sinne ja sitten se sanoo, että ei oo mitään hätää tai jotain tämmöstä esimerkiksi.

H: (--) kuka lohdutta sua sitte ku sä oot surullinen? Onks

Lapsi61: Äiti tai [perheen koira], tai [perheen kissa]. Yleensä se on [perheen koira]. Niinku aina [perheen koira] tulee sillei . Se aistii jos mä oon surullinen tai ilonen se aina tulee siihen ja titititit.

H: Joo. Se tuntee sut hyvin sitte etä joo.

Lapsi61: Tai ainakin mä luulen niin, koska se. Esim. jos mä oon todella surullinen ni se tututut tulee siihen puskii ja se halua et mä aina rapsutan sitä. Ja sit ku mä rapsutan sitä ni tulee vähän parempi olo.

H: Mites sitten niinku noi sun perheenjäsenet et lohduttaako ne eri tavalla sitte? Niinku äiti tai sisarukset tai?

Lapsi61: Eei, ne aina lohduttaa sillee aika samalla tavalla että.

H: Joo, miten?

Lapsi61: No, ne niinku puhuu jotenkin sillei semmosella äänensävyllä että se sitte helpottaa. En mä sit tiedä miten se, se on semmonen se on ihan outoo, ku ne vaan sillai jotenki semmosella jollaki äänensävyllä saa tilanteen rauhotettua.

H: Joo.

Lapsi61: En tiedä miten, se on mystistä.

Lapsen oikea-aikainen kuulluksi tuleminen ja tuen saaminen vaatii perheenjäseniltä herkkävaistoisuutta sekä luonnollisesti aitoa kiinnostusta lasta kohtaan, jotta kykenee tunnistamaan tilanteet, joissa lapsi tarvitsee kuuntelijaa tai jonkinlaista tukea. Lapset kertoivat perheenjäsenten olevan kiinnostuneita heidän voinnistaan ja tukevan heitä juttelemalla ja rauhoittelemalla. Yksi aineiston lapsista kokee myös lemmikien läsnäolon lohduttavana ja saavansa myös niiltä merkittävää tukea. On tärkeää, että lapsi saa tukea, kun hän on pahoilla mielin. Äidin lohduttaessa lasta lapsi tulee siinä oman hätänsä kanssa kuulluksi ja saa myös vanhemman tuen ja avun. Silloin osallisuuden muodoista toteutuvat kuulluksi tuleminen sekä tuen ja avun saaminen. Lisäksi lohduttamisen kautta lapset saavat viestiä siitä, että ovat tärkeitä ja merkityksellisiä perheenjäsenilleen, siten uskon lohduttamisen ja tukemisen myös rakentavan lasten tunnetta osallisuudesta.

H: (--) sillon ku sää oot surullinen, niin kuka sua lohduttaa?

Lapsi52: No, äiti yleensä tai sitte kaverit.

H: Mmm. Millä tavalla he sua lohduttaa?

...

Lapsi52: Ja sitte, äitille mää voin niinku kaikesta puhua ni. Ja äiti aina korostaa sitä, että pitää kaikesta puhua sen kanssa.

Lapsi58: Ja äiti on niinku sillee, että kyllä me paljon, mää juttelen sille ja että niinku. Ei mul oo sen kaa mittään semmosta.

H: Sää pystyt äitin kanssa paljon...

Lapsi58: Mm.

H: ...juttelee kaikista asioista. Mmm.

Monet lapset kertoivat, että pystyvät keskustelemaan äidin kanssa kaikista asioista ja lasten kertoman mukaan myös monet äidit korostivat sitä, että heille voi puhua ihan kaikesta. Osallisuus käsitteen kautta katsottuna tunne siitä, että äidille voi puhua mistä vain on tärkeä ja merkitsee sitä, että lapsella on mahdollisuus tulla kuulluksi, saada tukea ja apua sekä ilmaista oman mielipiteen. Myös se, että äiti vakuuttaa lapselle, että hänelle voi puhua mistä vain viestii lapselle siitä, että äiti on hänestä ja hänen asioistaan kiinnostunut. Lasten viesti siitä, että he voivat keskustella monenlaisista asioista perheenjäsenten kanssa avaa heille mahdollisuuden ilmaista luontevasti myös omia mielipiteitään perhettä koskevista asioista.

H: No mitenkäs sää voit ite vaikuttaa noihin sääntöihin tai muihin asioihin, sano-taanko ne sulle vai voiko niistä keskustella?

Lapsi36: No ei oo sillai mitenkään kirjattu ylös sääntöjä, mutta kyllä me joskus niinku mietittiin sitä että pitäskö vaikka joku syöntiaika olla, kummallakin on vä-hän sellanen säännötön tuo syömisrytmi, joskus jää kokonaan ruoka väliin ja tämmöstä niin joskus siitä jutellaan mut ei muuten oo mitään sellasta.

Lapsi58: Että se on niinku mukavaa, ku on kaikkien kaa. Ja sitte saa niinku sanoa aina oman mielipiteen.

H: Mmm.

Lapsi58: Semmone.

H: Nii just, ja et se vaikuttaminen niihin omiin asioihin ja...

Lapsi58: Mmm.

H: ...se, että kuunnellaan on tärkeää.

Lapsi58: Mmm.

H: (--) kuinka pystyy niinkö vaikuttaa itseään koskeviin asioihin täällä perheessä ja sää sannoitki tuossa, että esimerkiks kottiintuloaikaan niin sää voit soittaa sitte ja sanoa, missä oot ja sitä voi saada lissää ja näin, niin onko sitte muita juttuja, että koeks sää sillai, että sun mielipidettä kuunnellaan ja...

Lapsi56: No kuunnellaan. Yllesä se on niinku sillee, et jos mä johonki haluan mennä, ni se sitte soppii, että.

H: Joo.

Lapsi56: Ei oo silleen mitenkä vaikeeta tai... Ja aina on sillee kuunneltu, että. Ja kaikki kottiintuloajatki on sovittu sillee yhdessä, että.

H: Mmm.

Lapsi56: Että monelta mä haluisin tulla kotia ja sitten monelta äiti niinku haluais että mä tuun kotia.

Lainauksissa käy ilmi, että osa lapsista voi varsin luontevasti osallistua keskusteluihin perheen asioista ja kertoa niissä vapaasti oman mielipiteensä. Lapset kokevat mahdollisuuden sanoa oman mielipiteensä tärkeänä. Useat aineiston lapsista kertoivat, että heillä on mahdollisuus ilmaista perheen asioissa oma mielipiteensä sekä siten erilaisten neu-

vottelun kautta vaikuttaa asioihin. Kokemus siitä, että voi kertoa oman mielipiteen perheen asioissa on tärkeä osallisuuden sekä osallisuuden tunnetta rakentava elementti. Oman mielipiteen kertomisen lisäksi aineistosta kävi ilmi, että myös riittävän tiedon saanti ja asioissa ajan tasalla pitäminen ovat lapsille tärkeitä.

H: (--) No tuota, koetko sä, että susta tykätään sun omassa perheessä?

Lapsi58: Joo. Ei mulla oo niinku ikinä mitään ulkopuolista ollu sillee että tuntuu siltä.

H: Joo. No, millä tavalla se näkyy sitten? Millä tavalla teidän perheessä näytetään, että...?

Lapsi58: No siis niinku kaikki otetaan aina mukaa ja mä saan tietää aina kaikesta. Ja sillee.

H: Joo.

Lapset kertoivat erilaisia passiivisen osallisuuden muodoista perheissään, joita olivat kuulluksi tuleminen, tuen ja avun saaminen, mahdollisuus oman mielipiteen ilmaisuun, ajan tasalla pitäminen sekä riittävä tiedon saanti. Lasten mielestä perheessä parasta ja mukavinta aineiston mukaan, on osallisuus perheestä. Lapset kokivat perheen kanssa olemisen tuottavan heille onnellisuuden tunteita. Tunne osallisuudesta syntyy siitä kokemuksesta, että perheenjäsenet välittävät ja tykkäävät lapsesta. Yhteinen aika ja yhdessä olo perheenjäsenten kanssa vahvistaa osallisuuden tunnetta. Lisäksi tunne osallisuudesta muodostuu myös muiden osallisuus muotojen kautta eli muut osallisuuden muodot rakentavat tunnetta osallisuudesta. Mitä enemmän osallisuuden muotoja ja mahdollisuuksia lapsella perheissään on, niin sitä todennäköisemmin lapsella on myös tunne osallisuudesta. Aineiston lapsilla oli perheissään myös kokemuksia osallisuuden puutteista, joita tarkastelen tässä luvun lopussa.

Kokemuksia osallisuuden vajeista

On tärkeä huomata, että aineiston lapsilla on ikään kuin kaksi perhettä tai heidän perheensä ovat jakautuneet kahden kodin välille, koska näiden kahden eri kodin välillä saattaa olla selkeitä eroavaisuuksia lapsen osallisuuden ja toimijuuden kokemuksissa. Esimerkiksi kahden lapsen kohdalla tilanne on juuri niin, että toisessa kodissa lapsi tuntee olonsa osalliseksi ja toisessa osallisuuden tunne puuttuu tai on hyvin hauras. Toinen lapsista onkin verkostokartassaan rajannut uusperheenjäsenet perheeseensä kuulumattomaksi, mutta kamppailee selvästi suhteessa isään, jonka on kuitenkin verkostokartassa katsonut perheenjäsenekseen. Toinen lapsista on myös lukenut verkostokartassa isän perheenjäseneksi, mutta suhde isään näyttäytyy haasteellisena ja puutteellisina osallisuuden kokemuksina.

Lapsi61: (-- ja sitte isän kanssa, jos me tehdään jotain ni mä istun autossa ja iskä puhuu puhelimee, tekstailee, ajaa, tai sitte on tietokoneella. Ja mä niinku istun ja oon tekemättä mitää. Et se on vähän semmosta sillei...ni.

H: joo, et se ei hirveesti niinkun sillee

H: Nii. sit..joo.

Lapsi61: Nii. Ja jos mulla ei oo jotai mitään omaa tekemistä mukana ni sit se on erittäin tylsää. Ni.

...

H: Mites sun isä, onko isällä mitään sellasia sääntöjä joita se asettais?

Lapsi61: No, mitäköhä? No sillon ku iskä puhuu puhelimeen ni pitää olla hiljaa. Koska se saattaa olla myös sen työpuhelu. Ja ne on. Ne ei oo mun mielestä kauheen tärkeitä mut ne on sen mielestä kauheen tärkeitä. No oikeestaan, siinä ne oliki.

Yllä olevassa lainauksessa lapsi kertoo isän kanssa olemisestaan. Lapsen kertoma viestii syrjässä olemisesta ja merkityksettömyyden kokemuksesta. Lapsi kertoo, että isän luona ollessaan hän on periaatteessa itsekseen isän keskittyessä omiin asioihin. Lisäksi lapsi kertoo, että hänen pitää olla hissuksiin, jotta ei häiritse isän mahdollisesti tärkeitä puheita. Lapsen kertoma viestii yksinäisyydestä ja osattomuuden kokemuksista suhteessa isään.

Lapsi61: Joo oli, aika paljon hulinaa, mutta olin kyllä sillä lailla aika yksin, koska isoilla tytöillä oli omat jutut ja sitte no, silleen, no sitte [isoveli], no jos [isoveli] pelas ni mä sain mennä sitte kattomaan mutta sitte, meille alko tulla vähä riitoja ni emmä sitte viittiny enää mennä ees kysymää.

Yllä oleva lainaus kertoo siitä, että perheessä voi joskus tulla osattomuuden ja syrjään jäämisen kokemuksia, vaikka muutoin perheensä kanssa viihtyykin ja on osallinen monin tavoin. Alla olevissa lainauksissa toinen lapsi kertoo isän uuden perheen kanssa olemisen haasteista.

H: Onko se susta ihan toimiva systeemi?

Lapsi58: Ona se sillee, mutta välillä isälle on vähän ahistava mennä, nii. Sitä tuntuu, että ei jaksais.

H: Mmm. Mikä siitä tekkee välillä semmosen ahistavan?

Lapsi58: No siellä on niitä uusia lapsia, enkä mä oossaa silleen rentoutua siellä tai sillee.

H: Mmm. Nii justtiisa joo. Tuota, onko se, onko ne lapset. Ootko sä vasta niihin uusiin lapsiin tutustunu vai onko ne...?

Lapsi58: No, on ne niinku jo kolme vuotta siinä ollu, mutta ei ne siltikään tunnu sillee...

H: Mmm.

Lapsi58: ...että niitten kaa vois olla sillee iha normaalisti.

H: Mmm.

Lapsi58: Vaa on niinku semmone hirvee jäykkä ja jännittyny koko ajan. Nii se ei oo sitten kivaa.

H: Mmm. Joo. Nii se varmaan vie sitte sitä aikaa, että, vähä enemmän, että sitte pystyy olemaan tosiaan oma ittensä.

Lapsi58: Mmm.

H: Mmm. Joo. Tuota. Sää tuossa sannaikii aikasemmin siitä sun ja isän välleistä, että että se on ikävää, ku isä ei tiä kaikkea. Nii tarkotiks sää sillä sitä, että ei niinkö esimerkiks tunne sinua niin hyvin...

Lapsi58: Mmm.

H: ...ettei, ei ehkä tiä, mitä sinä ajattelet tai...

Lapsi58: Nii, ja sit se jotenki tuntuu siltä, et se ei aina ees sillee... välitä, mitä mä aattelen. Ja se niinku tuntuu, että se luulee, et se aina ite tietää mikä niinku semmonen oikee juttu.

H: Mmm. Nii että sää koet, ettei pääse sillä tavalla ite just sitä ommaa mielipiettä sanomaan ja...

Lapsi58: Mm.

H: ..sillai vaikuttaa.

Lapsi58: Mm. Niinku iha semmosii omii juttuihinki. Eikä vaan koko perheen asioihin.

Yllä olevista lainauksista voi päätellä, että lapsi ei tunne oloaan osalliseksi isän uudesta perheestä. Lapsi kertoo siitä, että hän kokee olonsa hankalaksi isän luona ollessaan, sillä ei kykene olemaan luonnollisesti, vaan tuntee olonsa aikalailta jännittyneeksi lähes koko ajan. Lisäksi lapsi kertoo siitä, että hänestä isä ei ole kiinnostunut siitä mitä lapsi asiois-ta ajattelee ja jättää lapsen mielipiteen huomioimatta lapsen omissakin asioissa ja päät-tää asiat lapsen puolesta. Lapsi ei saa isältä tukea ja apua oman mielipiteensä ilmaisuun eikä tule omista asioissaan kuulluksi. Aiemmin tässä luvussa olleista lainauksista on käynyt ilmi, että lapsi kuitenkin kokee aivan erityistä tyytyväisyyttä toisessa perhees-sään, äidin luona, siihen, että hänet huomioidaan ja hän tulee perheessään kuulluksi, pidetyksi ajan tasalla asioista sekä hän kokee saavansa riittävästi tietoa perhettä koske-vissa asioissa. Kun taas toiseen kotiin lapsen on vaikea mennä ja siellä hänellä on erilai-sia yllä koettuja kokemuksia osallisuuden puutteista.

H: – että minkälaiset asiat sun omassa perheessä huolettaa tai pelottaa sinua? Onko semmosia asioita?

Lapsi58: No, isän luona vähän se, että että mitä siellä tapahtuu että. Kaikkea semmosta. Ku niin ni ne tappelee välillä ja sitte sillee, tai riitelee ja sitte siinä ai-na vähän pelottaa, ku ei sin haluu mennä ja sitte äiti lähettää sille viestiä, että suostuuko se ja tämmöstä.

H: Hmm.

Yllä olevasta lainauksesta voi päätellä, että lapsella pelottaa isän luona oleminen, koska siellä isän uudessa perheessä riidellään paljon, ja sen vuoksi lapsi ei sinne tahtoisi men-nä. Lapsi ilmaisee oman tahtonsa ja mielipiteensä äidilleen ja äiti pyrkii auttamaan lasta asiassa. Lapsi tulee siis kuulluksi, koska äiti tukee lasta ja yrittää järjestää asian lapsen

toiveen mukaisesti. Osallisuus toteutuu äidin luona edellä mainituilta osin, mutta suhteessa isän luona vierailuun osallisuuden ydin mahdollisuus valita onko osallinen vai ei jää toteutumatta tai sen toteuttaminen on epävarmaa. Kokonaan vierailujen pois jättäminen ei ole hyvä vaihtoehto, mutta yhdessä sen miettiminen millä tavoilla tilannetta voitaisiin korjata ja saada rakennettua sellainen toimiva tapaamiskäytäntö, johon kaikki voisivat olla tyytyväisiä. Lapsen haastattelusta kokonaisuudessaan on käynyt ilmi, että lapsi toivoo välien isään parantuvan. Vanhemmat ja lapsi, tai vanhemmat keskenään, jos lapsi ei halua keskusteluun osallistua, voisivat yhdessä keskustella rakentavasti lapsen kokemuksista ja siitä miten asiassa olisi hyvä mennä eteenpäin.

Sopeutuminen vanhempien eron jälkeen muuttuneeseen elämäntilanteeseen ja perhesuhteisiin on haastavaa, erityisesti, jos kokee, että ei voi mitenkään vaikuttaa asioihin, eikä tule niissä kuulluksi.

6.2 Aktiivinen osallisuus ja toimijuus

Aiemmassa luvussa esittelin aineiston tuloksia, sen osalta minkälaisia passiivisen osallisuuden muotoja lapsilla on perhesuhteissaan. Tässä luvussa käyn läpi tutkimuksen tuloksia suhteessa aktiivisen osallisuuden ilmentymiin lasten perhesuhteissa sekä toimijuuden muodoista niiltä osin, joilta ne ovat päällekkäisiä aktiivisen osallisuuden muotojen kanssa. Aiemmin teoria osuudessa hahmottelin hiukan osallisuuden ja toimijuuden limikkäisyyttä. Aktiivisen osallisuuden muotoihin kuuluvat mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, päätöksenteossa mukana oleminen, näkemysten huomioon ottaminen, vallan ja vastuun jakaminen, mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin sekä saada sen minkä itse haluaa. Nämä kaikki aktiivisen osallisuuden muodot vaativat selkeästi lapsilta myös toimijuutta. Asioihin vaikuttaminen on vaativaa toimintaa ja riippuen asiasta, se vaatii lapselta eriasteisesti kykyä oikeastaan kaikkiin toimijuuden muotoihin, muun muassa tiedon seuraamiseen ja välittämiseen, kykyä pysyä mukana asioissa, toiminnan tavoitteen ymmärtämistä, kykyä tarkoituksenmukaiseen toimintaan, sosiaalista toimintakykyä, kykyä asioiden merkityksellistämiseen ja tulkintaan omasta näkökulmasta.

Haastattelun vaikutusmahdollisuuksia- sekä perheeseen liittyviä toiveita koskevat kysymykset avaavat mielestäni näkökulmia lasten aktiiviseen osallisuuteen perheessä. Vaikutusmahdollisuuksien ymmärtäminen, miten ja mihin asioihin omassa perheessä voi vaikuttaa, tuntui olevan osalle lapsista hankalaa, ja osin alkuun päästäkseen he tar-

vitsivat siihen hiukan haastattelijan esimerkkejä tai tarkentavia kysymyksiä. Toiset lapsista taas ymmärsivät ja olivat tietoisia omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa.

H: Mmm. No, pystyksää vaikuttaa ite niihin asioihin, mitkä koskee sua täällä sun omassa perheessä?

Lapsi58: Joo, meillä on aina perhekokous, nii me päätetään, että...

H: Mmm.

Lapsi58: ...mitkä on niinku ne, mitä meiän pitää tehdä.

H: Joo. Joo, se kuulostaaki hyvältä. Te saatte kaikki sitte siellä sanoa oman mielipitteen ja.

Lapsi58: Mmm.

Lapsi kertoo, että heidän perheessä asioihin voi vaikuttaa yhteisessä perhekokouksessa, jossa yhdessä päätetään mitä asioiden kanssa tehdään. Perhekokouksessa jokainen voi sanoa oman mielipiteensä. Perhekokouksessa lapsi on osallinen perheen yhteisten asioiden käsittelyssä sekä mukana päättämässä niistä. Toimijuuden viitekehuksesta katsottaessa perhekokous on vanhemmalta hieno tapa ottaa myös lapset mukaan perheen asioiden hoitamiseen ja näin hän vanhempana tukee ja laajentaa lasten toimintamahdollisuuksia perheessä. Perhekokouksessa lapsella on mahdollisuus aktiivisesti toimien vaikuttaa asioihin.

H: (--) jos ajatellaan sellaisia asioita jotka sua koskee teidän perheessä nini pysytyt sää niihin ite vaikuttamaan? Vai onko äiti niinku sillai että tää asia on näin, vaikka sulla vois olla joku toinen idea siitä asiasta?

Lapsi32: Voin itse myös vaikuttaa. Silleen jonkun verran, mutta en ite silleen et vaikka kaikkia sääntöjä.

H: Joo. Osaatko sanoa esimerkin millä tavalla sää oot vaikuttanu?

Lapsi32: Esimerkiksi, kun meillä on semmonen siivousjuttu, että lukee että imurointi, ja siitä vaikka 50 senttiä sais ja tälleen, niin sitten pitää aina kerätä niitä esim senkin mää oon päättäny, että tehdään sillä tavalla kotitöitä, ja sitten äiti antaa aina kuukauden ajalta, miten paljon on tehny kotitöitä niin siitä saa rahaa saman verran. Just että vaikka roskapussin vienti ja laittaa (epäselvä) takasin, niin ollaan [veljen] kanssa saatu laatia että paljonko saadaan ja mitkä työt on.

H: Aivan, no sehän kuulostaa kätevältä. Se on teidän idea ollu ja äiti on ottanu sen käyttöön.

Lapsi32: Joo.

Yllä oleva lainaus on hyvä esimerkki asiasta, jossa toteutuu lapsen osallisuus laajasti. Lapsen ja vanhemman välillä vaikuttaa olevan hyvä vuorovaikutussuhde, jossa lapsi kokee voivansa esittää omia ehdotuksia perheen arjen asioiden hoitamiseksi ja hänen ehdotuksensa läpi meno on selkeä merkki myös siitä, että hänen näkemyksensä perheessä voivat tulla huomioonotetuiksi. Lapsen kertoman mukaan vaikuttaa siltä, että lapsi kokee myös itse päättäneensä tämän toimintatavan käyttöönottamisesta. Lapsi ymmärtää kuitenkin, että hän ei voi tehdä päätöksiä kaikesta. Toimijuuden viitekehuksesta kat-

sottaessa lainaus kuvastaa sitä, että lapsi luottaa omaan toimintakykyyn, kykenee arvioimaan omia toiminnanmahdollisuuksia ja asettamaan omalle toiminnalle tavoitteita, kykenee tarkoituksenmukaseen toimintaan sekä hänellä on joissakin asioissa niin laajat toiminnanmahdollisuudet, että voi toteuttaa niissä itsemääräämistä.

H: (--) puhuttiin näistä säännöistä niin pystyksää ite niihin sääntöihin vaikuttamaan?

Lapsi21: No se jos, no niin että esimerkiksi pitää siivota kaapit niin ne sanoo että mun pitää siivota kaapit ja sitten mää sanon että joo ja sitten mä en välttämättä siivoo niitä heti mutta kyllä mää sitte ne kuitenkin sinä päivänä siivoon. En mää kovin ala silleen että enkä siivoo tai niinku että mitään tällasta.

Lainaus kertoo mielestäni siitä, että lapsi ymmärtää sen, että hänen täytyy tehdä vanhempien esittämät kotityöt, mutta hän voi jossain määrin itse vaikuttaa ajankohtaan, jolloin hän tekee hänelle määrätty kotityöt. Lapsi on siis osallinen ja kykenee vaikuttamaan oman päivän aikatauluun, siihen missä järjestyksessä hän asioita tekee. Toimijuuden käsitteen kautta katsottuna lapsi voi käyttää valinnan mahdollisuuttaan sen suhteen, että milloin hoitaa omat kotityöt. Lapsen kertoma antaa myös kuvan toimijasta, joka osaa omatoimisesti hoitaa hänelle osoitetut kotityöt. Alla olevasta lainauksesta käy ilmi, että yksi lähtökohta omiin asioihin vaikuttamisessa on oman tahdon ilmaiseminen.

H: Joo. Mmm. No tuota, no tässä oiski seuraava kysymys, että voitko vaikuttaa ite näihin sua koskeviin sääntöihin (--)?

Lapsi52: No, ylleesä mää yritän selittää vaan, että miks mää en... miks mun ei tarviis tehdä niitä töitä ja sitte me niistä neuvotellaan ja sitten ylleesä me päästään semmoseen kompromissiin siitä että mitä mää teen ja mitä en.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja ylleesä mä saan niitä kotitöitä vähemmäksi, jos mää alan niinku neuvottelemaan, että jos mää vaan teen ne, niin mun pittää tehdä enemmän.

H: Mmm. Eli kannattaa neuvotella. (naurahtaa)

Lapsi52: Niin.

Oman tahdon ilmaisemalla voi aloittaa keskustelun, jossa voi vaikuttaa omiin asioihin. Lapsen kertoman mukaan hyvin perustelemalla oman näkökannan voi vaikuttaa muun muassa kotitöiden määrään, eikä välttämättä tarvitse niin paljon. Lapsi on huomannut, että hän voi itse vaikuttaa asioihin sanomalla oman mielipiteen. Tässä esimerkissä toteutuu hyvin osallisuuden muodoista mahdollisuus vaikuttaa, omien näkemysten huomioon ottaminen, mahdollisuus ilmaista oma mielipide sekä kuulluksi tuleminen. Toimijuuden viitekehyksestä katsottuna oman, aikuisen tahdosta poikkeavan tahdon ilmaiseminen vaatii sosiaalista toimintakykyä, luottamusta omiin toimintakykyihin sekä kykyä arvioida omia toimintamahdollisuuksia. Lapsen kertoman mukaan hänellä vaikuttaa olevan myös kykyä asettaa toiminnalleen tavoite ja toimia sen mukaisesti.

Joissakin perheeseen liittyvissä asioissa lapset kokevat saavansa sen mitä he itse haluavat. Oman tahdon läpi saaminen joissakin asioissa on alla olevan lainauksen lapselle yksi sellaisista asioista, jotka hän kokee omassa perheessään mukavina.

H: Entäs sit niinku että mitkä asiat teidän perheessä on mukavia.

Lapsi61: No, että, no, no oikeestaan vähän kaikki.

H: No se on hyvä. Sano jotain esimerkkejä.

Lapsi61: No, että äiti on kiltti ja sitte siskot on kilttejä ja, sitte, joskus saa mitä haluaa, sitte, saa bussirahaa hyvin, ja.

Lapsen vastaus kertoo mielestäni osallisuuden tunteesta sekä laajasta osallisuudesta joissakin perheen asioissa, sillä lapsi kokee perheen ja siihen liittyvät asiat mukavina sekä kertoo tulevansa toisinaan niin vahvasti kuulluksi, että saa joskus asiat menemään sillä tavoin miten itse tahtoo. Toisaalta seuraava lainaus antaa ymmärtää, että sama lapsi kokee kuitenkin omat vaikutusmahdollisuudet perheessä melko pieninä.

H: Mites sitte voitko sä vaikuttaa siinä teijän perheessä niinkun sua koskeviin asioihin? Et semmosia mitkä niinku koskee sua ja miten, et onko sulla niinku semmosta, vähän niinku päätösvaltaa?

Lapsi61: No sit ku mä oon todella kiltti ja sille ni mä saan tehdä oikeestaan iha mitä mä haluan. Mut jos mä oon tosi tuhma ni sitte mun pitää totella, sääntöjä. Ei mulla muuta oo mitään vaikutusvaltaa. Nii.

Mielestäni lapsi kertoo tässä toimijuuden näkökulmasta katsottuna siitä, että toimimalla hyvien käytöstapojen mukaisesti eli toisaalta yhtä kuin sääntöjenmukaisesti, hän saa tehdä aika pitkälle oman mielen mukaan, mutta jos ei käyttäydy hyvin, niin siinä tapauksessa asiaan puututaan tiukemmin. Tässä lapsi itse kokee, että hänellä ei varsinaisesti ole vaikutusvaltaa sääntöjen suhteen, mutta ei huomaa, että itse asiassa hän omaa käytöstään säätelämällä voi vaikuttaa paljonkin omiin toiminnanmahdollisuuksiin. Seuraavassa lainauksessa huomaa sen, että kysyttäessä asiaa hiukan toisella tavalla, lapsi ymmärtää myös asian eri tavoin ja näkeekin itsellään paljon vaikutusvaltaa, jopa niin pitkälle, että hän voi itse päättää joistakin asioista.

H: Mä mietin että mitä vois olla semmosia juttuja, et niinku vaikka et jos päätätte teidän perheessä, että vaikka jotain juttuja, vaikka mitä nyt vois olla vaikka että meette lomalle tai jotain semmosia juttuja niin onko sulla sillei niinkun, pystytkö sä niinku vaikuttamaan, (epäselvä)

Lapsi61: No mä tietenkä aina ehdotan kaikkee...

H: Nii.

Lapsi61: Mutta emmä sillei iinku päätä, itse asiassa että, se on vaan sillei että äiti sitte tietenkä päättää. Jos on jotain erikoisia juttuja ni kyllä mä sit saan ehkä päättää. Äiti yleensä päättää ja mä sit vaan ehdotan.

Haast: Nii. Entä jotain semmosia, että jos vaikka hankitte vaikka jotain ni sit niinku...

Lapsi61: Minä päätän!

H: Päätät?

Lapsi61: Päätän. Yleensä, ainakin. Paitsi jos ne on jotain äitin juttuja ni en mä sitte kyllä. Ihan sama.

H: Mut jotain semmosia, mikä koskee teitä molempia vaikka.

Lapsi61: Yleensä minä päätän. Minä saan päättää.

H: Joo. Äiti luottaa sillee, että.

Lapsi61: Äiti luottaa.

Yllä olevasta lainauksesta saa kuvan, että lapsen osallisuus liittyen perheen uusiin hankintoihin ulottuu aivan osallisuusvyöhykkeiden uloimmalle kehälle. Lomamatkojen osalta lapsi näkee mahdollisuutensa vaikuttaa myös aika vahvaksi, lapsen osallisuuden toteutuen siten, että lapsi voi kertoa oman mielipiteensä ja toiveensa asiaan liittyen ja olla siten mukana päätöksenteossa kuitenkin siten, että äidillä on asiassa viime käden päätäntävalta.

Seuraavassa lainauksessa lapsi kertoo voivansa vaikuttaa muun muassa omiin kotiintuloaikoihin.

H: (--) kuinka pystyy niinkö vaikuttaa itseään koskeviin asioihin täällä perheessä ja sää sannoitki tuossa, että esimerkiksi kottiintuloaikaan niin sää voit soittaa sitte ja sanoa, missä oot ja sitä voi saada lissää ja näin, niin onko sitte muita juttuja, että koeks sää sillai, että sun mielipidettä kuunnellaan ja...

Lapsi56: No kuunnellaan. Yllesä se on niinku sillee, et jos mä johonki haluan mennä, ni se sitte soppii, että.

H: Joo.

Lapsi56: Ei oo silleen mitenkä vaikeeta tai... Ja aina on sillee kuunneltu, että. Ja kaikki kottiintuloajatki on sovittu sillee yhdessä, että.

H: Mmm.

Lapsi56: Että monelta mä haluisin tulla kotia ja sitten monelta äiti niinku haluais että mä tuun kotia.

Osallisuus –käsitteen näkökulmasta katsottaessa lainaus kertoo siitä, että lapsi kokee voivansa vaikuttaa omiin asioihin perheessä, kertomalla oman mielipiteen ja näkemyksen asiassa sekä neuvottelemalla asioista yhdessä vanhemman kanssa. Tässä kotiintuloasiassa lapsi keskustelelee asiasta äidin kanssa ja on mukana päättämässä asiasta. Toimijuuden viitekehuksesta lainaus kertoo siitä, että lapsi kokee perheensä sopivan joustavana ympäristönä, jossa keskustelujen kautta voi tulla kuulluksi. Lapsi kykenee asettamaan tavoitteita omalle toiminnalleen ja toimimaan sen mukaisesti. Lainaus osoittaa myös sen, että lapsi on sisäistänyt hänen perheidensä toimintakäytännöt ja osaa toimia niiden mukaisesti.

Seuraavan lainauksen perusteella vaikuttaa siltä, että joidenkin lasten perheissä itsemääräämisen mahdollisuudet voivat olla aika laajatkin.

H: Onks sulla mitään nukkumaanmenoajoja tai sellasia?

Lapsi36: Ei. Kuhan ei sitten mihinkään aamuun asti.

H: Ja tietokoneella voit olla niinkun ite päätät?

Lapsi36: Niin, niin kauan kun haluaa. (epäselvää tämän jälkeen)

...

H: Joo. No entäs sitten jos ajatellaan sun perheitten sääntöjä niin onko sulla, onko sulle jotain sellasia sääntöjä sun perheessä?

Lapsi36: Ei meillä oikeestaan oo semmosia, tietenkin on selvää mitä ei saa tehdä ja tämmöstä, mutta niinku kotiintuloaika on vähän sellanen että mä saan ite päättää, ei nyt kuitenkaan, yhdeksältä on sit se ehdoton. Kun pitää nähä kaikki Simpsonit ja sellaset niin mä tuun yleensä puol kahdeksan aikaan. Mutta muuten niinkun ei oo oikein sääntöjä.

Lainauksessa lapsi kertoo, että hän saa päättää omasta nukkumisestaan ja tietokoneen käytöstään kuin myös kotiintuloajastaan. Lapsi kuitenkin vielä täsmentää kotiintuloajan kohdalla, että vaikka hän saa asiasta päättää, niin vain tietyissä rajoissa, sillä aikuisten asettama takaraja on olemassa. Tämä kertoo ehkä siitä, että lasten ymmärrys todellisuudesta ja asioista on pitkälti sidottua heidän siihen astiseen elämäkokemuksensa. Heidän näkemyksensä perhe-elämästä perustuu suurimmilta osin hänen oman kodin (kotiin) arkeen, jolloin esimerkiksi tuo klo 21.00 takaraja kotiintulossa on lapselle niin itseltään selvä, että hän ei kyseenalaista sitä ollenkaan ja kokee, että hänellä on periaatteessa asiassa päätäntävalta, vaikka päätäntävällän rajat asettavatkin vanhemmat.

6.3 Halu vaikuttaa ja olla laajemmin osallinen

Aineiston perusteella lapsilla oli perhe-elämässään myös asioita, joissa he olisivat halunneet olla enemmän osallisina ja vaikuttaa asioihin. Tällaisia asioita kuvaavat hyvin lasten perheeseen liittyvät toiveet sekä huolet ja pelot. Lasten huolet liittyivät yleensä asioihin, joihin lapset eivät itse voineet vaikuttaa tai johon lapset olivat yrittäneet vaikuttaa, mutta epäonnistuneet.

H: Ei oo semmosta joka mietityttäis joskus tai huolettais? No onko sulla ollut huoli jonkun sulle tärkeän ihmisen päihteiden käytöstä?

Lapsi21: No mä en tykkää siitä ku isä ja äiti polttaa tupakkaa että mä oon niinku koulussakin kuunnellu että mitä siinä voi tapahtua tai tälleen niin oon mä yrittäny niille sanoa että lopettaa ja sitten tälleen näin mutta ei ne, siis ei ne kovin niinku ees välitä että, ei ne lopeta sitä. Että mua vähän, mä haluaisin että ne lopettais.

H: Mmm. No onko joitaki asioita, jotka pelottaa?

Lapsi6: No tietenkihän se aina pelottaa ajatus, että sitten ei oo varaa mihinkään ja... se on aina pelottaa sellanen ajatus, mutta ei mulla ei oo muuta.

H: Tarkotatko sää tuolla, että ku sää sanot, että ei oo varaa mihinkään, niin tarkotatko sitä, että sulla itellä ei ois varaa johonki vai sitten, että niinkä sun perheellä?

Lapsi6: Niinku, että perhe menis vararikkoon tai jotaki tällasta.

Huolet liittyvät usein asioihin, joihin lapset eivät voi oikein vaikuttaa. Lapset ovat saataneet yrittää vaikuttaa ja pettyneet, kun heidän mielipidettään tai näkemystään ei ole otettu asiassa huomioon. Ensimmäisessä yllä olevassa lainauksessa lapsi on tietoinen tupakan vaaroista ja kertonut asiasta vanhemmilleen, että heidän pitää lopettaa tupakanpolto, mutta ei ole tullut asiassa kuulluksi, jonka vuoksi kantaa edelleen huolta vanhempien tupakanpoltosta.

H: Joo, jep. No huolestuttaako se sua koko ajan tää alkoholin käyttö vai sit ihan niinku vaan just tollasissa juhlissa tai muissa?

Lapsi36: No en mää oo koskaan niinku sitä [siskonmiestä] sillain kunnolla tuntenu, mutta niinkun ei se mua silleen hirveenä huoleta. Ja mun äiti sitten juhlii tosi harvoin, joskus se saattaa ostaa oluen mutta ei muuten.

H: Jep. No ooksää ton [siskontytön] takia sitten huolissas siitä?

Lapsi36: No en mää oikeestaan, kun mun äiti kuitenkin huolehtii tosi paljon niin en sitten sen takia.

Lapsen huoli perhesuhteisiin liittyvistä asioista voi lapsella lieventyä, jos lapsi tietää, että vanhemmat ovat huolissaan myös asiasta ja ikään kuin hoitavat asiaa, eli huolen on ottanut joku muu kannettavakseen ja lapsen ei tarvitse asiaa enää samalla tavalla murehtia. Huolet ja pelot saattoivat liittyä myös esimerkiksi siihen, että perheessä tapahtuu jokin muutos vastoin lapsen tahtoa.

H: Joo, jep. No onko sulla mitään sellasia asioita joita sä pelkää sun perhe-elämässä?

Lapsi36: Hmm. Ehkä se jos äiti ottaa uuden miehen kotiin.

H: Okei. Minkä takia sää pelkää sitä?

Lapsi36: Oikeestaan mä en tiää... Se on vaan niinku... Ehkä se johtuu siitä Pertistä.

H: Hmm. Et sulla on huonoja kokemuksia?

Lapsi36: Niin. Ja sitten on ollu vähän yks [miesystävä] ja sitten on ollu, silloin kun mää olin ihan pieni, niin on ollu muutama ja vähän kaikkea.

H: Joo, öö, onks sulla kenestäkään niistä niinkun kivoja muistoja?

Lapsi36: No se Jorma oli ihan mukava, mut sit ku se alko määräilee liikaa niin äiti heitti sen ulos. Ja sitten se joku, olikohan se [toinen miesystävä], niin se oli ihan mukava.

H: Mutta kuitenkin et toivo sitten enää että tulisi uutta miestä?

Lapsi36: En.

Lapsi on huolissaan ja pelkää äidin löytävän uuden miesystävän. Lapsella on huonoja kokemuksia äidin miesystävistä ja hän toivoo, että he voisivat elää äidin kanssa kahden. Asian luonteen vuoksi lapsen mahdollisuuden vaikuttaa asiaan ovat pienet. Jos lapsella

on itselle merkittävään asiaan huonot mahdollisuudet vaikuttaa, voi se aiheuttaa lapselle huolta ja pelkojakin. Yhden lapsen perheessä kovat riidat aiheuttavat lapselle huolta ja pelkoa.

H: Mmm. No tuota, sitte on tämmönen kysymys, että minkälaiset asiat sun omassa perheessä huolettaa tai pelottaa sinua? Onko semmosia asioita?

Lapsi58: No, isän luona vähän se, että että mitä siellä tapahtuu että. Kaikkea semmosta. Ku niin ni ne tappelee välillä ja sitte sillee, tai riitelee ja sitte siinä aina vähän pelottaa, ku ei sin halua mennä ja sitte äiti lähettää sille viestiä, että suostuuko se ja tämmöstä.

H: Hmm.

...

H: (--) No tuota, onko sulla ollu huolta, että jotaki, sua itteä tai sitte jotaki sulle tärkeää ihmistä satutettas jollaki tavalla?

Lapsi58: No, kyllä mua välillä, kun ne niin ni esim. kerra isäki tuota, ku se oli nii joskus kauan, kauan sitte. Joskus puol vuotta sitte kuitenkin ollu niin ni vähän, niin ni aika pahasti humalassa. Ni se oli sitte tapellu sen yhen lapsen kaa ja kai niinku jotenki lyöny sitä tai jotai.

H: Mmm.

Lapsi58: Mutta ei se oo niinku muuten sille ikinä niille ikinä mittään tehny. Että se vaan vähän pelottii sillee siinä.

H: Mmm. Niin, se koko tilanne sitte...

Lapsi58: Mm.

H: ...että ko tuli semmosta käsirysyä. Mm. Joo.

Kaikki lapset puhuivat aineistossa perheessä tapahtuvista riidoista ja pitivät niitä kurjina, mutta suurin osa riidoista oli kuitenkin sellaisia, joita lapset pitivät tavallisina sisarusten välisinä riitoina. Yllä olevan lainauksen lapsi on joutunut seuraamaan todella kovaa riitelyä, josta on seurannut myös väkivaltaa. Lapsi on ymmärrettävästi peloissaan ja tarvitsee asiassa aikuisten tukea. Asia on luonteeltaan sellainen johon lapsi ei voi itse vaikuttaa muuten kuin kertomalla asiasta ja pyytämällä apua, joten lapsi on toiminutkin pyytäessään äidiltä apua. Asia kuuluu aikuisten ratkottavaksi.

Erilaisten perheeseen liittyvien huolien ja pelkojen lisäksi lasten halua vaikuttaa perheen asioihin voidaan valoittaa lasten perhettä koskevien toiveiden kautta. Aineiston mukaan lapset tahtoisivat vaikuttaa enemmän perhesuhteiden laatuun ja perheen raha-asioihin. Lapset tahtoisivat enemmän mahdollisuuksia itsemääräämiseen tai päätäntävaltaa joissakin asioissa kuin myös enemmän omaa rauhaa. Perhesuhteiden laatuun liittyvät toiveet koskivat perheen ilmapiiriä, riitoja, yhdessäoloa sekä vanhempien suhteita.

H: Mmm. Joo. No, jos sää saisit esittää kolme toivomusta nyt niinkö liittyen tähän sun nykyseen perheeseen ja näihin tärkeisiin ihmisiin, niin mitä ne kolme toivomusta olisi?

Lapsi58: No, että öö mun isän ja äitin välit paranis.

Lapsille on tärkeää heidän perheenjäsenten väliset suhteet ja erityisesti vanhempien välinen suhde. Lapsille on myös tärkeää saada sanoa oma mielipiteensä ja tulla kuulluksi perhesuhteissaan. Lapset toivoivat voivansa vaikuttaa myös perheen ilmapiiriin.

H: (--) niin mitä ne kolme toivomusta olisi?

Lapsi58: (--) Ja että siellä isällä tulis muutenki vähän mukavampaa. Ja sitte, että mua ei aina niinku kaikkia asiat meidän perheessä niinku harmittais.

H: (--) Kolme toivomusta, perheeseen liittyen.

Lapsi61: Mmm. Että kaikki eläis sovussa.

H: Mm.

H: (--) No jos tuota sä saisit esittää kolme toivomusta, niin mitä sä haluaisit sun perheelle tapahtuvan?

Lapsi36: (--) Äiti ei niinku, siis sillain, ehkä niinku... Siis ei se niinku suutu kovin helposti mutta sillai niinku että se joskus vähän kuuntelis kun mä eka sanon jotakin ja sitten vasta niinku toimis.

Yllä olevat lainaukset kertovat siitä, että lapsille on tärkeää, että he viihtyvät yhdessä perheenjäsenten kanssa ja tulevat hyvin toimeen keskenään. Alimmassa lainauksessa lapsi toivoo erityisesti suvaitsempaa ilmapiiriä, jossa annetaan hänelle tilaa kertoa oma näkemyksensä kunnolla. Alla olevista lainauksista käy ilmi, että lapsi haluaa olla enemmän yhdessä perheen kanssa.

H: (--) Kolme toivomusta, perheeseen liittyen.

...

Lapsi61: Sitte vielä, että oltas enemmän yhdessä. Ja että mentäs täysillä eteenpäin elämässä.

H: (--) Onks sulla omasta mielestä niinku omaa rauhaa sillee tarpeeks?

Lapsi61i: On. Aivan liian paljon.

H: Ai liikaa?

Laps61: Aivan liian paljon omaa rauhaa. Koska, sitte jos on liikaa ni sitten on vähän tylsää, ja sitte jos ei, niinku esim. jaksa mennä koneelle tai jaksa piirtää tai kattoo kattoo telkkaria, tai jotain tämmöstä ni sitte, sitte mä oon oikeestaan lattialla, makaan siinä, [lemmikkikoira] nuolee mun naamaa ja kissa syö mun varpaita.

Lapset kokevat perheen erilaiset riidat ikävinä ja toivovat, että niitä olisi vähemmän. Yhden lapsen tulevaisuuden perhettä koskevassa haaveessa mainittiin myös toive siitä, että riitoja ei olisi kovin paljon. Lapset haluavat elää perheissään sopuisasti.

H: (--) No jos sä saisit esittää kolme toivomusta tähän sun omaan nykyiseen perheeseen liittyen niin mitä ne olis?

Lapsi32: Varmaan että [pikkuveli] ei ihan koko ajan riehuis tai silleen tulis tappelemaan

H: Mmm. No entäs sitten mitkä asiat on sun perheessä ikäviä asioita tai semmosia kurjia?

Lapsi6: Noo riidat, ne on vaan, ne on vaan oikeastaan kurjia ne riidat. No [sis-kon] kans tullee ehkä eniten riitaa, koska olemme eri ikäisiä, niin.

H: (--) Eli minkälaisen perheen sää ite haluat sitte aikuisena?

Lapsi52: No, semmosen mukavan.

H: Mmm.

Lapsi52: Että ei ois mittään riitoja ja sitte että kummiski ois riitoja, että uskaltais riidellä.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja että niinku ei tarviis pelätä kettään ja olla oma ittesä aina.

H: Mmm. Mm tarkotatko sä tuolla, ku sä sannoit, ettei ois riitoja, mutta sitte kuitenkin vois olla semmosia, että ikkään ku uskalletaan näyttää niitä tunteita...

Lapsi52: Nii

H: Tarkotatko sää sitte, että semmosia niinkö että semmosia isoja, vakavia riitoja ei olis?

Lapsi52: No voihan niitäki olla, mutta että ei koko ajan riidel... riitele. Että välillä niitä pittääki olla ja vois olla pari semmosta isoaki, mutta kummiski, ettei mee liian isoksi ja sitte että ei tuu liikaa.

Toisaalta lapset siis toivovat enemmän yhteistä aikaa perheen kanssa, mutta toisaalta lapsilla voi olla toive myös siitä, että heillä olisi perheessään enemmän omaa tilaa ja rauhaa.

H: (--) Joo. Onko susta se aika, minkä vietät yksin niin sopivasti vai liian vähän vai liian paljon?

Lapsi57: No, ihan sopivasti. Mutta vois sitä tietenki olla joskus enemmänki (naurahtaa). Ja...

H: Mmm. Nii että... ois kivempi joskus olla enemmän yksin?

Lapsi57: Niin.

H: (--) No jos tuota sä saisit esittää kolme toivomusta, niin mitä sää haluaisit sun perheelle tapahtuvan?

Lapsi36: Ja sitten ehkä, varmaan se niinku alkais enemmän huolehtia omista asioistaan.

Yllä olevassa lainauksessa lapsen toive siitä, että äiti alkais huolehtia enemmän omista asioistaan, kertoo halusta saada toisaalta omaa rauhaa ja toisaalta halusta laajentaa omia toimintamahdollisuuksia. Lapset esittivät kuitenkin yllättävän vähän toiveita mahdollisuuksita päättää tai määrätä asioista itse, sen tyyppiset toiveet koskivat useimmiten lähimmä toimintamahdollisuuksien tai itsemääräämisen laajentamista jossain tietyssä asiassa.

Lapsi61: No mun mielestä mä oon aivan liian vähän koneella, mut sit äitin mielestä on aivan liian paljon koneella ja...

H: Joo.

H: Onko mikkään asia semmonen, mikä tympäsee?

Lapsi55: Hmm. Se, kun ei saa olla pitkään pihalla isillä, ku me melkein aina lähettään mökille.

H: Mmm. Asuuko sulla iskä täällä lähellä?

Lapsi55: Joo, se assuu tuolla [tiennimi].

H: Mmm. Niin justinsa, et sä haluaisit olla pitempään siellä pihalla, niinkö?

Lapsi55: Mmm.

Lapsilla oli myös halua vaikuttaa perheen talouteen liittyvissä asioissa, mutta niitä koskevat toiveet olivat melko yleisellä tasolla lähinnä toiveita siitä, että perheellä olisi enemmän rahaa tai pelko siitä, että perheellä ei ole riittävästi rahaa.

H: Mmm. No onko joitaki asioita, jotka pelottaa?

Lapsi6: No tietenkään se aina pelottaa ajatus, että sitten ei oo varaa mihinkään ja... se on aina pelottaa sellanen ajatus, mutta ei mulla ei oo muuta.

H: Tarkotatko sää tuolla, että ku sää sanot, että ei oo varaa mihinkään, niin tarkotatko sitä, että sulla itellä ei ois varaa johonki vai sitten, että niinkä sun perheellä?

Lapsi6: Niinku, että perhe menis vararikkoon tai jotaki tällasta.

H: (--) No jos tuota sä saisit esittää kolme toivomusta, niin mitä sää haluaisit sun perheelle tapahtuvan?

Lapsi36: Mmm, voitettais lotossa, se ois ainakin.

H: no jos saisit esittää kolme toivomusta sun perheeseen liittyen, niin mitkä ne olis?

Lapsi6: Mmm...varmaan, että meillä ois äitin luona ainakin isompi talo, koska meillä ei tavarat oikein pysy järjestyksessä, ku meillä on niin paljon, aa... mmm.

(--) ja sitten ehkä rahaa.

Muutamalla lapsella perhettä koskevat toiveet liittyivät myös asioiden hankkimiseen tai saamiseen. Yksi lapsi toivoi toisaalta, että perheellä olisi enemmän rahaa ja toisaalta sitä, että hän saisi enemmän vaatteita.

Lapsi21: Niin ja sitten että mulla, tai että mä saisin vähän enemmän uusia vaatteita ja tällai. Kyllä isä niinku antaa mulle niinku jos mä pyydän niinku että mun pitää käydä kaupungissa ku mulla ei oo rahaa ostaa vaatteita niin kyllä se niinku antaa mutta niinku mä en välttämättä ees saa kaikkia mitä mä niinku tarviin koska sillä ei oo niin paljoo rahaa ja sitten niin, äiti ei anna koskaan mulle rahaa niinku vaatteisiin tai mihinkään koska sillä ei itelläänkään niinku oo.

H: (--) No jos sää saisit esittää kolme toivomusta tähän sun omaan nykyiseen perheeseen liittyen niin mitä ne olis?

Lapsi32: (--) ja sitten ois varmaan, no mä haluaisin sellaisen pienen koiran, Chihuahuan, kun meidän serkuilla on kaks semmosta, niin jos niillä teetetään (epäselvä) poikanen niin me saatetaan saada semmonen. Sitten mä en oikeestaan keksi. Oiskohan vaikka... en tiä.

Yhden lapsen yhtenä toiveena oli saada perheeseen oma lemmikki.

6.4 Toimijuutta raamittavat toimintakäytännöt

Jokainen perhe on omanlaisensa toimintaympäristö, jossa on oma toimintakulttuuri sekä toimintakäytännöt. Toimintakulttuuri ja toimintakäytännöt eroavat toisistaan siten, että toimintakulttuuri on toimintakäytäntöjä laajempi käsite, jonka sisään myös toimintakäytännöt kuuluvat. Toimintakulttuuri sisältää kyseisen toimintaympäristön omanlaiset puheet, arvostukset, tavoitteet sekä julkilausutut että lausumattomat toimintakäytännöt. (Ronkainen 1999, 54-55.) Lasten toimijuuteen vaikuttaa olennaisesti se, miten hyvin lapset ovat perillä ja ymmärtävät kulloisenkin toimintaympäristön kulttuuria ja käytäntöjä. Tässä luvussa toimijuuden mahdollisuuksia lähestytään perheen toimintakäytäntöjen ja erityisesti lapsia koskevien sääntöjen kautta.

Säännöt

Perheessä lasta koskevat säännöt ovat yksi olennainen elementti lasten toimijuuden mahdollisuuksien muodostumisessa. Sääntöjen avulla vanhemmat ohjaavat ja rajoittavat lapsen toimijuutta ja sen mahdollisuuksia perheen arjessa. Haastattelussa kysyttiin lapsilta heitä koskevista säännöistä. Joillekin haastatteluaineiston lapsille tuotti jonkin verran vaikeuksia kertoa heitä itseään koskevista säännöistä perheessään. Vaikeus saattoi liittyä siihen, että heidän oli vaikea yhdistää asioita sääntö-sanaan, sillä tarkentavien kysymysten jälkeen kävi ilmi, että perheessä on heitä koskevia sääntöjä. Alla olevat lainaukset kuvaavat sääntö-sanan käyttöön liittyvää epäselvyyttä.

H: Joo. No entäs sitten jos ajatellaan sun perheitten sääntöjä niin onko sulla, onko sulle jotain sellasia sääntöjä sun perheessä?

Lapsi36: Ei meillä oikeestaan oo semmosia, tietenkkin on selvää mitä ei saa tehdä ja tämmöstä, mutta niinku kotiintuloaika on vähän sellanen että mä saan ite päättää, ei nyt kuitenkaan, yhdeksältä on sit se ehdoton. Kun pitää nähä kaikki Simpsonit ja sellaset niin mä tuun yleensä puol kahdeksan aikaan. Mutta muuten niinkun ei oo oikein sääntöjä.

H: (--) onko teillä esimerkiks semmosia, että on jotakii kotitöihin osallistumisia tai jotaki tämän tyyppisiä?

Lapsi52: No, ei niinku sääntöinä oo, mutta meillä on niinku sillon ku niinku veli oli nuorempi, ni ylleesä oli silleen, että mä tein niinku helpompia hommia, niinku vein vaikka pahvi- ja lehtiroskia ja sitte [isoveli] vei biojätteen tyylin silleen.

H: Nii justiinsa joo.

Lapsi52: Ja että mä siivoon pyyhin pölyt ja sitte veli siivoo, niinku imuroi ja moppaa ja silleen.

H: Mmm. Joo. Mmm.

Lapsi52: Ja nyt ku se on jo aikuinen, ni ei sillä oo enää sääntöjä.

H: Mmm.

Lapsi52: Että se saa tehdä mitä haluaa, mutta niinku iskällä, iskä joskus sanoo, että siivooppa [isovelii] nyt tuota ja [lapsi52] tekkee tuota.

H: Mmm. Onko sulla vaikka, että pitää mennä nukkumaan johonki tiettyyn aikaan tai...?

Lapsi55: Aina joltaki kaheksalta.

Lapsille sääntöjen nimeäminen oli siis osin haastavaa ja lapset saattoivat kertoa, että heidän perheessä ei ole heitä koskevia sääntöjä, esimerkiksi nukkumaanmenoaikaa, mutta jossain toisessa kohtaa selvisi, että sittenkin on olemassa sääntöjä, kuten alla olevat lainaukset hyvin havainnollistavat.

H: Onks sulla mitään nukkumaanmenoajoja tai sellasia?

Lapsi36: Ei. Kuhan ei sitten mihinkään aamuun asti.

H: Ja tietokoneella voit olla niinkun ite päätät?

Lapsi36: Niin, niin kauan kun haluaa. (epäselvää tämän jälkeen)

H: Joo. Onks mitään kotiintuloajoja tai semmosia?

Lapsi61: Mmm. No ei oikeestaan. Että se on yleensä iha niin satunnaista et niin pitkään ku vaan voi olla ni mä yleensä oon.

H: Hmm. Öö, sulla on siinä sitte justtiisa tuota niinku sää puhhuitkii nuista, että vaikka yheksään asti, että on ne tietyt kottiintuloajat ja...

Lapsi52: Nii, että emmää arkena kymmeneen asti saa olla. Ja viikonloppuna ehkä olla iskällä kymmeneen ja äitillä yheksään tai sillee.

H: Joo.

Lapsi52: Että ei meillä niinku oo mittään rajjaa, mutta yllesä me sovitaan, että enneko mää lähen, niin mää sanon että mihin mää meen ja moneltako tuun.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja sitte pyyän lisääaikaa, jos haluan.

H: No sitten, mitkä on tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt teidän perheessä? Mitä sää saat tehdä ja mitä et?

Lapsi32: No ainakaan ei saa olla koko päivää tietokoneella tai silleen. Sitten en tuota... öö... Oiskohan tuota että pitää auttaa kotitöissä kuitenkin.

H: Joo.

Lapsi32: Ja sitten että.. Eipä tuu ihan heti mieleen enempää noita sääntöjä. Mutta kuitenkin että me ollaan opittu niitä sillä tavalla että on tietyt säännöt, että kaikkea ei saa tehdä.

H: Onko sulla joku tietty kotiintuloaika?

Lapsi32: seitsemältä.

Perheen lapsia koskevat toimintakäytännöt tai säännöt eivät siis ole välttämättä kovin tarkkarajaisia tai selviä, kuitenkin jotain jonka lapset selvästi tietävät, mutta jotka voivat olla hankalia lasten pukea sanoiksi. Voi olla, että monet perheen toimintakäytännöt ja säännöt ovat lapsille itselleen niin selvä osa arkea, että he eivät huomaa niitä edes nimeä. Jyrkämän (2003, 97) mukaan toimintakäytännöt rakentuvat säännöistä ja resurssis-

ta, jotka rakentavat ja rajaavat toimijoiden toiminnanmahdollisuuksia. Toimijat itse soveltavat sääntöjä käytäntöön omien tietojen ja taitojen rajoissa sekä antavat merkityksiä toiminnalleen. Yllä olevista lainauksista käy ilmi, että lapset ovat tietoisia omista toiminta mahdollisuuksistaan eli vanhempien asettamista rajoista ja kokevat voivansa niissä rajoissa itse päättää miten toimivat.

Aineiston perusteella perheissä on erityyppisiä lapsia koskevia sääntöjä, jotka vaikuttavat lasten toimijuuden mahdollisuuksiin. Säännöt voivat olla luonteeltaan velvollisuuksia, rajoituksia, toimintaa ohjaavia tai seuraamuksellisia. Velvollisuusluonteisten sääntöjen piiriin kuuluvat kotitöiden ja läksyjen hoitaminen sekä omasta huoneesta ja lemmikeistä huolehtiminen. Rajoitusluonteisia sääntöjä ovat kotiintulo- ja nukkumaanmeno-aikaa sekä tietokoneen, television ja pelikoneiden käyttöä koskevat aikarajat. Lapset nimesivät muutamia käyttäytymistä koskevia sääntöjä, jotka ovat mielestäni luonteeltaan toimintaa ohjaavia sääntöjä. Lisäksi luen toimintaa ohjaaviin sääntöihin myös sellaiset perheiden käytännöt, joissa jotkut lasten velvollisuudet ja oikeudet ovat sidottu toisiinsa eli hoitamalla tietyt velvollisuudet lapsi saa vastineeksi jotain tai oikeuden tehdä jotain haluamaansa. Näiden lisäksi perheissä on seuraamuksellisia sääntöjä, jotka koskevat tilanteita, jolloin lapset ovat toimineet perheen muiden sääntöjen vastaisesti tai jättäneet velvollisuuksiaan hoitamatta.

H: (--) Että onko jotain esimerkiks kotitöihin liittyviä sääntöjä, et sun täytyy tehdä joitaki juttuja.

Lapsi56: No, ei oikeestaan muuta ku sitte vaa jotaki keittiössä jotaki astiapesukonkeen tyhjennystä ja muuta semmosta.

H: Joo.

Lapsi56: Mutta ei mitään silleen...

H: Joo no tuota, mitkä on sitten tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt omassa perheessä? Mitä sää saat tehdä ja mitä et?

Lapsi21: (--) ja sitten että mun pitää ite siivota mun oma huone mutta en mää sitä aina joskus jaksa siivota. Ja ei meillä kovin oo mitään semmosia erityisiä ainaakaan isällä mutta sitten äitillä mun pitää joskus käydä, esimerkiks tiskikone täyttää ja tälleen mutta... sääntöjä, hmm. Ei oo kovin mitään erityisiä.

H: Joo. Niin teillä on semmonen yhteinen syöminen aina...

Lapsi58: Joo.

H: Onko teillä muuten sitte, ku teillä on näitä elläimiä, ni onko teillä semmosia niinkö iha vuoroja, että on jotku...

Lapsi58: On.

H: ...ikkään ku tehtävät siitä, millon käytetään ja.

Lapsi58: Että. Mä käytän koiraa aina, ku tuun koulusta ja sillee.

H: Joo. Mm. Kaikki pitää huolta.

Lapsi58: Mm.

Yllä olevat lainaukset kertovat lasten tavanomaisista velvollisuuksista perheissään, joista lähes kaikki lapset puhuivat. Useimpien lasten perheissä heidän odotetaan osallistuvan kotitöihin ja pitävän huolen oman huoneen siisteydestä. Lisäksi aineistosta kävi ilmi, että lasten, joiden perheissä on lemmikkejä, toivotaan osallistuvan myös lemmikkien hoitamiseen.

H: (--) Sit tota, sit mä niinku kysyisin säännöistä et mitkä on niinku semmosia sinuun liittyviä sääntöjä teidän perheessä? Mitkä on semmosia tärkeimpiä? Tiedätkö niinku ku kotona on sääntöjä?

Lapsi61: No mun pitää käyttää [koira] lenkillä, ja tehä läksyt, et mä pääsen koneelle. Ja sitte tai kattoo tietokonetta, eiku tai telkkaria tai pelaa Wiitä tai jotain semmosta.

Lapsi58: Öö, sitte mun pittää tehä läksyt ennen ku mää nii nii saan mennä kaverille.

H: Entäs pitääks sun pitää niistä lemmikeistä huolta?

Lapsi36: No jos mää nyt tään, kun mää alan saamaan kuukausirahaa niin mut pitää kissojen hiekkalaatikot putsata ja sitten niinku, äiti yleensä huolehtii sen koiran lenkille kun se tykkää käydä lenkillä.

H: Onks siihen kuukausirahaan muuta tekemistä kun se?

Lapsi36: No sellasta ihan perus niinku, ei niinku erikseen huoneen siivoamista mutta siis siistinä pito on yks tärkeä, ja sitten ehkä joskus pitää tyhjentää astianpesukone mutta ei niinku mitään hirviänä. Joskus imuroida ja.

Yllä olevat lainaukset ovat esimerkkejä toimintaa ohjaavista säännöistä, joissa velvollisuuksia ja oikeuksia on sidottu toisiinsa. Toimimalla vanhempien toivomalla tavalla lapsi saa vastineeksi jotain hänelle mieluista. Tällä tavalla vanhemmat saavat lapsen hoitamaan velvollisuuksiaan ja lapset oppivat samalla, että velvollisuuksien hoitaminen on palkitsevaa. Lasten toimijuutta ohjataan perheissä myös käyttäytymiseen liittyvillä säännöillä.

Lapsi 54: Vaikka [pikkuveli] kirroillee nii yhen kaverinsa kans joskus. Mää oon ylleensä niitten matkassa.

H: Mmm. Eli nyt sää puhuit tosta sun pikku veljestä niinkö?

Lapsi 54: Mmm.

H: Joo-o. Mmm. Onks se kirroillu...saako sitä kirroilla?

Lapsi 54: No ei, mutta se kirroillee täällä kotona, ainaki joskus.

H: Mites sun isä, onko isällä mitään sellasia sääntöjä joita se asettais?

Lapsi61: No, mitäköhä? No sillon ku iskä puhuu puhelimeen ni pitää olla hiljaa. Koska se saattaa olla myös sen työpuhelu. Ja ne on. Ne ei oo mun mielestä kauheen tärkeitä mut ne on sen mielestä kauheen tärkeitä. No oikeestaan, siinä ne oliki.

H: (--) Sit tota, sit mä niinku kysyisin säännöistä et mitkä on niinku semmosia sinuun liittyviä sääntöjä teidän perheessä? Mitkä on semmosia tärkeimpiä? Tiedätkö niinku ku kotona on sääntöjä?

Lapsi61: (--) Ööö sitte... sitte on vaan niinku niitä niinku kotitöitä mutta sitte tietenkin on näitä, että että että, öööö, tietenki et totella äitiä, mahdollisimmaan paljon.

Lapsi55: Pittää koputtaa toisen ovveen.

H: Mmm. Tarkotatko sää sitä, jos on menossa toisen huoneeseen?

Lapsi55: Mmm.

H: Niin koputtaa. Joo.

Käyttäytymistä koskevat säännöt liittyvät lapsen ja ympäristön väliseen vuorovaikutukseen. Niiden tarkoitus on ohjata lapsia heidän toimiessaan muiden toimijoiden kanssa. Lasten haastatteluiden mukaan vanhemmat voivat ohjata lasten toimijuutta perheessä myös sanktioimalla ei toivottua toimintaa. Alla olevassa lainauksessa lapsi kertoo min-käläisiä seuraamuksia hänen perheessään on.

H: Mmm. Mitäs se äiti tai isä siitä kirroilusta sanno?

Lapsi 54: Antaa kotiarestia ja niinku pannee huo...pannee omaan huoneeseen kaheks tai tunniks.

H: Mmm. Onks se semmonen rangaistus jos tekkee jotaki väärin tai huonosti?

Lapsi 54: Noo...Jos joku kirroillee tässä perheessä ainakin nii sitten joutuu kotiarestiin...

H: Mmm.

Lapsi 54: ...ainaki päiväks tai kaheks.

H: Mmm. Onks se susta hyvä vai huono sääntö?

Lapsi 54: No on se ihan hyvä... vaikkei joskus alakkaan kaveria.

(--)

H: Mmm. Minkälaisista muista jutuista voi saaha sitä kotiarestia?

Lapsi 54: No... siitä että menee kaverille ilman lupaa.

H: Mmm.

Lapsi 54: Siitä voi saada kotiarestia päiväksi, kiroilusta voi saaha kaheksikki ...sitten tuosta mikä se nytten olikaan...tuosta tuosta...jos kouluun myöhästyy, niin siitäki saattaa saaha sellasen pelikiellon niin...

H: Mmm.

Lapsi 54: ...vähän.. mutta ei se kyllä päivän oo se pelikielto

H: Mmm.

Lapsi 54: Ja sitte ei ollu muuta.

Lapsen toimijuuden mahdollisuuksia rajaavat myös nukkumaanmeno- ja kotiintuloajat, jotka olivat kaikille tutkimuksen lapsille tuttuja asioita. Lisäksi lähes kaikki lapset pu-huivat myös tieto- ja pelikoneen sekä television käyttöön liittyvistä rajoituksista.

H: (--) Niin mitkä on tärkeimmät niinku sinuun liittyvät säännöt sun perheessä?

Lapsi6: Aaam... No, että pitää tulla puoli kaheksaksi viimeistään kotiin, jos alkaa jotaki kaveria ja. Pitää tehdä kotitöitä, ainakin vähäsen... Ja tietokonetta tunti päi-vässä, nukkumaan yheksältä, tosin keskiviikkona on poikkeus, koska mulla loppuu

tanssi vasta puoli...aaa varttia yli kaheksan. Niin niin, silloin mää saan mennä puolikymmeneltä nukkumaan, mutta ei silleen niinkun muuten.

H: Joo. No sitten. Minkälaisia sääntöjä sulla on täällä omassa perheessä? Mitä sää saat tehdä ja mitä et saa tehdä?

Lapsi55: Hmm. En saa pelata wiillä äitin luvalla... ei saa pelata wii... wiillä ilman äitin luppa. Eikä koneella.

H: Joo no tuota, mitkä on sitten tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt omassa perheessä? Mitä sää saat tehdä ja mitä et?

Lapsi21: No kotiintuloajat on niinku esimerkiksi kahdeksalta monesti (--.)

Lapsi58: Ja öö sitte ruoka-ajaksi pittää aina tulla kottiin. Ja sitte jos senki jälkee mennee leikkimään, ni viimestään kahdeksalta kottiin. Et emmää yllesä kyllä mee ja. Ööm. Nii. Semmosia.

Kun lapsen vanhemmat ovat eronneet, on lapsella tavallaan kaksi perhe-toimintaympäristöä, toinen isän luona ja toinen äidin luona. Osa lapsista kertoi sääntöjen olevan aikalailla samanlaisia sekä äidin että isän luona ja osa lapsista kertoi sääntöjen eroavan jossain kohdin vanhempien välillä, mutta lasten haastattelujen mukaan lapset osaavat luontevasti toimia kahden kodin erilaisten sääntöjen kanssa. Alla olevien lainausten lapset kertovat, että säännöt sekä äidillä ja isällä ovat aika samanlaiset.

H: Mm. Onkos tuota sitte siellä erilaiset säännöt, jos sää vertaat tänne ku sää oot?

Lapsi56: No, ku ei tunne sieltä kettään nii siellä tullee sitte oltua vaa kotona...

H: Mmm.

Lapsi56: ...enemmänki. Siellä kans sit jotaki siivoillaan mutta ei oikein muuta.

H: Nii justiisa joo. Että kuitenkin samantyyppisiä on ne.

H: Mmm. Joo. No siihen mulla liittys tää seuraava kysymys. Eli sää kerroitki tuosta, että on näitä sääntöjä, ja äiti sanoo siitä, että äitiltä pittää kysyä lupa, kun sä pelaat tietokoneella tai wiillä ja on nukkumaanmeno aika. Minkälaisia sääntöjä siellä isän luona sitten on?

Lapsi55: Siellä voi pelata ni pleikkarilla isän luvalla ja ni sitten isillä ei oo tietokonetta, ku sillä on käsi... käsikäppäri(?)

H: Mmm. Mutta iskältäki pittää pyytää lupa sitten, ku pelaa. Joo.

Osa lapsista pohti sääntöjen samanlaisuutta tai erilaisuutta hieman tarkemmin ja osasi eritellä eroja sekä toisaalta sitä mistä erot säännöissä juontavat juurensa. Sääntöjen erilaisuutta pohtiessaan lapset kiinnittävät huomionsa hyvin konkreettisiin asioihin, kuten peliaikaan, nukkumaanmeno aikaan tai velvollisuuksiin. Alla olevissa lainauksissa lapset pohtivat sääntöjen erilaisuutta äidin ja isän luona.

H: (--.) Että minkälaisia sääntöjä sulla on isän luona ja minkälaisia sääntöjä täällä äitin luona?

Lapsi52: No, no ehkä iskällä vähän rennommat säännöt, että sillonki ku ne asu yhessä ni äiti oli tarkempi asioista ja iskä ois antanu niinku vähän joustaa. Että iskällä mä saan olla tietokonneella paljon enemmän että kaks tuntia tai vähän yli ja sitte äiti yrittää pittää sen yhessä tai kahessa tunnissa päivässä. Ja sitte iska antaa ehkä mennä pihalle pitemmäksi aikaa. Ja sitte äiti ehkä niinku arvostaa enemmän sitä mun seuraa ja haluaa että mä tuun aikasemmin kottii ja että joskus se sanoo, että että vaikka että ei aloteta kattomaan mittään ohjelmaa, jos et tuu kaheksalta tai silleen.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja iska sanoo, että oo yheksään ja katotaan että katotaanko.

H: Mmm. Joo.

Lapsi52: Ja sillee.

H: (--) asettaako täällä niin eri aikuiset erilaisia sääntöjä? Mietit vaikka, että kun oot isän luona, niin onko siellä eri säännöt ku äitin luona?

Lapsi6: No on, koska äitin luona mennään kymmeneltä lauantaina nukkumaan ja perjantaina, ja siellä [isän luona] saa mennä puoli yheltätoista viiva yheltätoista, koska mä on sen verran vanha, että mä saan siellä... (--) siellä sitten ku, mä saatan syyä iltapalalla niinku jonku vanukkaan ennen sitten vasta niinku syön leipää, niin siellä on, että vanukas on viimesenä ja sen jälkeen ei saa syyä mittään.

H: Joo. Niinkö kun tet ootte nukkumaan menossa, niin niissä syömisjutuissa on sitten eroavaisuuksia.

Lapsi6: Joo.

H: Joo.

Lapsi6: Mutta muuten ei.

H: (--) ku mietitään näitä sääntöjä, ni onko ne sitte erilaisia ne säännöt, mitä on täällä äitin kanssa, ku te ootte tai sitte ku sä meet isän luo, ni onko erilaisia?

Lapsi58: No, isän luona ei niinku ikinä ainakaan mun oo tarvinnu tehä niinku mittään kotitöitä tai sellasia.

H: Mmm.

Lapsi58: Että siellä niinku ei oo mittään semmosia.

H: Mmm.

Yllä olevan lainauksen mukaisesti säännöt äidin ja isän luona saattavat erota siten, että toisen vanhemman luona lapsella ei ole kotitöihin liittyviä velvollisuuksia. Eroperheissä onkin aika tavallista, että etävanhemman luona lapsella ei ole samanlaisia arkisia velvollisuuksia kuin lähivanhemman luona. Oleminen lähi- ja etävanhemman luona erosi monen lapsen kohdalla sillä tavalla, että etävanhemman luona lapset pysyttelivät lähinnä kotona ja lähivanhemman luona arjessa lapsilla oli enemmän omia menoja, koska siellä esimerkiksi kaverit asuivat usein lähempänä.

H: No sä oot sit äitin kans kahdestaan, no entäs sitten kun sä meet isäs luo niin onks siellä eri sääntöjä vai samoja?

Lapsi36: Aikalaille samoja, et en mä oikeestaan siellä lähde mihinkään koskaan.

Lapset toivat haastateluisissa esille myös, että perheessä olevat säännöt voivat olla erilaiset sisarusten kesken. Pääosin aineiston lapset ymmärsivät, että esimerkiksi vanhemmal-

la lapsella on erilaiset säännöt, vaikkapa nukkumaanmeno-aika, mutta toisten on vaikea hyväksyä erilaista kohtelua, vaan kokevat sen epäoikeudenmukaiseksi. Aineiston lapset ymmärsivät sääntöjen erilaisuuden sisarusten kesken johtuvan ikäerosta. Käytännössä sääntöjen erilaisuus näkyy perheissä vanhempien sisarusten laajempina oikeuksina ja toisaalta myös laajempina velvollisuuksina, kuten alla olevista lainauksista käy ilmi.

H: (--) Niin niin, onko teillä samoja sääntöjä vai onko sitte erejä sääntöjä siskolle ja veljelle, ku he on kuitenkin vanhempia?

Lapsi58: No siis, esim. mun veli ei aina tuu ruoka-ajaksi, mut sen pitää ilmottaa siitä ja sitte se saa olla myöhempää sen kavereitten kaa ja sillee.

H: Mmm.

Lapsi58: Ja sitte, öm, mun sisko ja veljellä ni sit meillä on sillee niinku ruuanlaittopäiviä.

H: Joo.

Lapsi58: Niillä, mutta mä en vielä tee ruokaa. (naurahtaa) Ei ehkä ihan onnistuis.

H: Mm. Nii justiisa joo. No, ne tullee sitte vähä myöhemmin.

Lapsi58: Mmm.

H: Joo. No onko tuota ne säännöt sitten samat kaikille teidän perheen lapsille (--)

Lapsi6: No ei, koska mä oon kaikista vanhin niin mä saan mennä nukkumaan viimeisenä lapsista sitten.

H: Aivan joo.

Lapsi6: Että jos isän luona vaikka [pikkusiskot] menee ylös, ku mulla on alakerrassa huone, niin niin ne menee nukkumaan sitten joskus, varttia vaille kymmenen menevät sänkyyn, niin siellä ne saa lukea tai tehdä jottain. Ja sitten mä saan mennä puoli yheltätoista

Pääosin lapset hyväksyivät sääntöjen erilaisuuden sisarusten kesken, mutta yhden lapsen haastattelusta käy ilmi, että hänen on vaikea sietää sääntöjen erilaisuutta sisarusten välillä.

H: Joo. Entäs onko teidän perheessä sit samat säännöt niinku kaikille lapsille että onks se sillä tavalla niinku tavallaan että samat säännöt koskee kaikkia?

Lapsi61: Oikeestaan se on vaan että kaikki säännöt koskee mua, koska [isovelii] on jo aikuinen. Ni äiti ei mitenkään sillee niinku vaivaa sil sitä millään säännöllä. Se on sillee vähän ärsyttävää koska sitte kaikki niinku nukkumaanmenoajat on, niinku asetettu mulle vaan. Niin ja sillee, sillo ku mä olin tai no sillo ku [isoveliki] oli ehkä kuustoista ni ei äiti asettanu sille mitään

H: Ni sillonkaa et sä muistat myöskin sen että niinku.

Lapsi61: Todella ärsyttävää koska [isovelii] sai kukkuu niin pitkään ku se halus, se sai tehdä pal paljon enemmän asioita. Se sai olla pitkään tietokoneela. Se sai tehdä ihan mitä vaan mitä se halus. Sitte mun piti olla niinku just sillo ja just sillo ja siellä missä pitää. Se oli ärsyttävää.

Pääosa lapsista kertoi, että heidän perheessä säännöt voivat olla erilaiset eri sisaruksilla. Yhden lapsen perheessä säännöt sisarusten välillä ovat kuitenkin samanlaiset lukuun ottamatta aikuisia sisaruksia.

H: (--) Sitten kun sulla on pikkuveli ja isovelji niin onko ne säännöt sitten samoja..

Lapsi32: Niille?

H: niin. Onko kaikilla teidän perheen lapsilla samat säännöt?

Lapsi32: On. Ja sitten myös se ettei niinku kiroilla.

H: Joo.

Lapsi32: Paitsi [isoveljelle] kun se on aikuinen ja sitten se pelaa niitä ihme sota-pelejä niin välillä sieltä huoneesta yhtäkkiä kuuluu kirosanoja kun tapahtuu jotain. Muuten.

Perheissä säännöt ovat omanlaisia kokonaisuuksia, jotka muuttuvat ja elävät tilanteiden mukaan.

6.5 Muut toimijat ja ympäristö

Toimijuus rakentuu toimijan ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa (Romakkaniemi 2010, 139), joten jokainen joutuu ottamaan toiminnassaan huomioon myös toimintaympäristön ja sen muut toimijat. Lapsen toimijuutta ajateltaessa siihen vaikuttavat keskeisesti lapsen itsensä lisäksi siis muut perheenjäsenet. Perheenjäsenet voivat siis edistää lapsen toimijuuden mahdollisuuksia tai rajata ja heikentää niitä. Tässä luvussa käsitellään lasten toimijuuden mahdollisuuksia suhteessa muihin toimijoihin ja perheeseen toimintaympäristönä yleisesti.

Perheessä toimijuus rakentuu siis muun muassa perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Toisinaan perheenjäsenten välillä tulee erilaisia riitoja. Toimijuus käsitteen kautta katsottuna riidoissa on kysymys kahden tai useamman toimijan välisestä ristiriidasta, jossa toimijat haluavat viedä toimintaa eri suuntaan tai toimivat muita häiritsevällä tavalla. Parhaimmillaan perheen sisäiset ristiriidat tarjoavat lapselle turvalliset puitteet harjoitella haastavia ja tärkeitä taitoja elämää varten, kuten itsensä ja omien näkemysten puolustamista.

Kysyttäessä lapsilta siitä mitkä asiat he kokevat perheessään ikäviksi tai kurjiksi, niin monet lapset mainitsivat kurjiksi asioiksi perheenjäsenten väliset riidat.

H: Mmm. No entäs sitten mitkä asiat on sun perheessä ikäviä asioita tai semmosia kurjia?

Lapsi6: Noo riidat, ne on vaan, ne on vaan oikeastaan kurjia ne riidat. No [sis-kon] kans tulee ehkä eniten riitaa, koska olemme eri ikäisiä, niin.

H: Joo niin, mää tuolta kurkkaanki, joo [sisko] oli yheksän, niin tulee semmosta sisarusten välistä sitten. Joo-o.

Lapsi6: Mutta kyllä ne sovitaan sitten.

H: Mmm. No minkälaiset asiat on perheessäsi ikäviä tai kurjempia?

Lapsi32: No varmaan se kun [pikkuveli] aina tappelee tai silleen kun se tykkää painia justinsa tälleen kun tommoset pikkupojat, niin se aina tulee, jos mää vaikka piirrän niin se tulee sotkemaan siihen jotain ja silleen.

H: Joo, eli siitä tulee vähän sitten sitä kärhämää.

Lapsi32: Mmm.

H: Mmm.

Lapsi32: Ja vaikka sitten aina kun mää on ollu tietokoneella ja sitten [pikkuveli] tulee sinne ja mää niinku sanon että "Mene pois [pikkuveli]" niin se aina ottaa jonkun tavaran ja juoksee äitin luokse ja että kun äiti ei tykkää yhtään kun me koko ajan tapellaan, niin aina se ottaa jonkun tavaran ja juoksee äitin luokse et mä en voi mennä perään. Ku siellä huoneessa ei saa olla.

Aineiston perusteella riidat sisarusten kanssa näyttävät syntyvän pienistä asioista ja yhteentörmäyksistä arjessa. Riidat voivat liittyä esimerkiksi toisen tavaroiden ottamiseen ja lainaamiseen, erimielisyyksiin tai siihen ettei saa omaa tahtoaan lävitse.

H: No minkälaisista asioista niitä riitoja tulee?

Lapsi32: No just siitä kun [pikkuveli] varastaa multa tavaroita ja tälleen.

H: Millasista asioista tulee riitaa?

H: ööö, no erimielisyyksistä.

Lapsi61: Mut ei sillei muuten. Erimielisyyksistä.

H: Joo. Minkälaisia ne riidat on, onkse semmonen niinku se on isovelii ni se pomottaa tai jotain vai semmosta

Lapsi61: Mmm. Joo. Joo semmosta ja sitte, sit se sillee joskus alkaa ärsyttää ku se saa määrätä ja mä en saa tehdä yhtään mitä mä haluan.

Lapsi21: Mun ja sen mun siskon, sen [isosiskon] välillä tulee tosi paljon monesti riitaa pikkuasioista. Mää saatan, mää tiän itekin että mää saatan suuttua aika herkästä ja sitten [isosisko] alkaa siinä jotakin ja niinku jotakin sillai haukkumaan tai. Tai vois kai, no ei se kyllä silleen hauku mutta jotakin kumminki siinä tulee sellasta kinastelua.

H: (--) Minkälaisia riitoja teidän perheessä on?

Lapsi56: No, ei varmaa oikein mink... [siskon] kanssa... jotaki.

H: Niin, sitä tämmöstä tyypillistä sisarusten välistä nahistelua.

Lapsi56: Niin. Niin.

H: Minkälaisista asioista teillä tullee [siskon] kanssa riitaa?

Lapsi56: No, esim toisten tavaroiden lainaamisesta ja sillee.

Lähes kaikki lapsista kuvasivat riitojen perheessä tapahtuvan pääosin sisarusten välillä.

Muutama lapsista kertoi riitelevänsä myös vanhempiansa kanssa.

H: No minkälaisista asioista niitä riitoja tulee?

Lapsi32: (--) ja sitten äiti menettää aina hermot mun kanssa kun mää valitan joka asiasta. Tai äiti aina sanoo että mää valitan. Siitä joskus tulee.

Lapsi21: (--) Mulla ja äitillä saattaa joskus tulla mää en oikein, tai siis ei tuu mieleen nytte että esimerkiksi mistä mutta sitten jos mää sanon sille vaikka jotakin

vastaan niin sit se sanoo mulle että oo hiljaa mutta se ei sitten ite oo hiljaa tai mitään tällasta.

...

H: Mmm. No tuleeko sulle sitten ismän kanssa riitoja ollenkaan?

Lapsi21: No eipä. No joskus mutta ei mitään sitäkään mieleen että mitä olis tullu mutta kyllä senkin kanssa tulee riitoja.

Lapsi36: (--) sitten ehkä kun minä ja äiti riidellään aika paljon.

H: Ahaa. Tota, mistä asioista teille tulee riitaa?

Lapsi36: No se nyt on vähän sillai niinku et aika kaikesta. Ei niinku ihan jokaisesta mutta aamuisin tulee riitaa ja joskus illalla.

...

Lapsi36: Hmm. Me ei olla tänä vuonna vissiin riideltä juuri ollenkaan, mutta yleensä se liittyy siihen jos niinkun toinen unohtaa tehdä jotakin, ja sit on niinkun. Esim äiti oli unohtanu... tai nytten vasta, tai ei vasta mut viimeks kun me riideltiin, niin äiti oli unohtanut laittaa mun farkut kuivumaan ja sitten jotenkin siitä tuli, ne oli aamulla ihan litimärät, sitten myöhästy koulusta ja sit siitä tuli hirvee riita.

Lasten kertoman mukaan riidat liittyivät erimielisyyksiin tai pettymyksiin, kun toinen osapuoli oli unohtanut tehdä jonkin sovitun asian. Toisaalta lasten saattoi olla vaikea eritellä sitä minkälaisista asioista vanhempien kanssa tai perheessä riidellään. Erimielisyyksistä syntyneissä riidoissa vaikuttaa olevan kysymys siitä, että lapsi on tyytymätön johonkin asiaan ja tuo sitä voimakkaasti julki tai lapsi ei anna periksi jossain asiassa vanhemman vaatimuksesta huolimatta.

Riitojen ratkaiseminen, niihin suhtautuminen ja niiden kanssa toimiminen ovat haastavia tehtäviä, mutta vanhemmat voivat omalla toiminnallaan antaa lapsille mallin miten riitojen kanssa on hyvä toimia eli vanhemmat mallintavat lapsille toivotunlaista toimijuutta.

Lapsi56: (--) Ei oikein äitin ja ismän kaa nii ei sillee ikinä riidellä tai aina vaan niinku puhutaan asioista.

H: Joo. Entäs sillei et ku on niitä riitoja ni onks sillo et sillo huudetaan tai? Täpahtuuko mitään muuta?

Lapsi61: No joo, joskus siellä huudetaan.

H: Mmm. Ketkä huutaa?

Lapsi61: Minä ja sitten ja ehkä se toinen tai jos siinä on monta ni ehkä me kaikki. Kaikki huudetaan. Paitsi äiti.

H: Äitkö ei huuda?

Lapsi61: Äiti ei huuda. Se vaan sillei fffff. Niii. Nii. kaiki muut paitti äiti huutaa. Nii.

H: Äitkö puhuu sitten?

Lapsi61: Puhuu vähän niinku nostetummalla äänellä mutta ei se sillei niinku huuda. On se sillei niinku aika vihanen sitte, ni.

Lapsi52: No, semmosia pikkuriitoja ihan normaaleista niinku asioista, että vaikka jos... hmm... jos vaikka mä en oo siivonnu huonetta ja sitte äiti on sanonu siitä, ja mä oon unohtanu tehä sen nii sit tulee joku riita ja sitte se on yleesä semmosta vaan, että että niinku niinku sanotaan vaan jotaki sillee pahasti tai sillee. Ja sitte kummiski niinku yllesä se on vaan semmonen päivän riita ja sitte illalla sanotaan kaikki anteeksi ja sillee. Ja sitte mennään hyvillä mielin nukkumaan. Ja sitte vaikka se jatkuiski iltaan ni sitte yllesä äiti tulee sitte mun huoneeseen ja sannoo, että jutellaanpa nyt tää asia nii ei tarvi mennä nukkumaan riioissa ja.

H: Mmm. Nii justuusa, että ne riitat aina sitte päätetään kuitenkin ja käyään läpi.

Lapsi52: Joo.

Lapset kertoivat vanhempien tavoista toimia riitojen yhteydessä. Vanhempien ja lasten väliset ristiriidat eivät välttämättä tuntuneetkaan lapsista enää riidalta vaan, kuten ensimmäisessä yllä olevista lainauksista lapsia totetaan, että vanhempien kanssa ei riidellä vaan puhutaan asioista. Toisessa lainauksessa lapsi kertoo äidin toimivan riitatilanteessa toisin kuin muut, toiset huutavat, mutta äiti ei huuda, vaan puhuu lapsen sanoin nostettummalla äänellä. Alin lainaus on esimerkki riitojen ratkaisemisen mallista. Lapsen kerrotun mukaan vanhempi pitää huolen siitä, että riidat sovitaan ja keskustellaan selviksi, jotta ne eivät jää painamaan.

Vanhemmat voivat vahvistaa ja laajentaa lasten toimijuuden mahdollisuuksia perheen arjessa. Lasten mahdollisuus vaikuttaa ja tulla kuulluksi arjen asioissa vahvistavat lasten toimijuutta. Aineistosta oli löydettävissä monenlaisia lasten toimijuutta vahvistavia perheiden käytäntöjä.

H: Mmm. No, pystyksää vaikuttaa ite niihin asioihin, mitkä koskee sua täällä sun omassa perheessä?

Lapsi58: Joo, meillä on aina perhekokous, nii me päätetään, että...

H: Mmm.

Lapsi58: ...mitkä on niinku ne, mitä meiän pitää tehä.

H: Joo. Joo, se kuulostaaki hyvältä. Te saatte kaikki sitte siellä sanoa oman mielipitteen ja.

Lapsi58: Mmm.

Yllä oleva lainaus kertoo lapsen mahdollisuudesta vaikuttaa ja tulla kuulluksi perheen asioissa sekä mahdollisuudesta olla mukana päättämässä asioista. Perhekokouksessa lapsella on tilaisuus sanoa oma mielipiteensä ja perhekokous on lapselle myös hieno mahdollisuus harjoitella toimijuutta asioihin vaikuttamisen kautta. Lapset kertoivat myös muunlaisista vaikuttamisen kokemuksistaan ja siitä kuinka heidän ideansa joidenkin asioiden hoitamisessa oli otettu käyttöön.

H: Joo. Voitkos sää, kun sää just kerroit näistä säännöistä ja muutenkin jos ajatellaan sellaisia asioita jotka sua koskee teidän perheessä nini pystyt sää niihin ite

vaikuttamaan? Vai onko äiti niinku sillai että tää asia on näin, vaikka sulla vois olla joku toinen idea siitä asiasta?

Lapsi32: Voin itse myös vaikuttaa. Silleen jonkun verran, mutta en ite silleen et vaikka kaikkia sääntöjä.

H: Joo. Osaatko sanoo esimerkin millä tavalla sää oot vaikuttanu?

Lapsi32: Esimerkiksi, kun meillä on semmonen siivousjuttu, että lukee että imurointi, ja siitä vaikka 50 senttiä sais ja tälleen, niin sitten pitää aina kerätä niitä esim senkin mää oon päättäny, että tehdään sillä tavalla kotitöitä, ja sitten äiti antaa aina kuukauden ajalta, miten paljon on tehny kotitöitä niin siitä saa rahaa saman verran. Just että vaikka roskapussin vienti ja laittaa (epäselvä) takasin, niin ollaan [pikkuveljen] kanssa saatu laatia että paljonko saadaan ja mitkä työt on.

H: Aivan, no sehän kuulostaa kätevältä. Se on teidän idea ollu ja äiti on ottanu sen käyttöön.

Lapsi32: Joo.

Yhdessä perheessä lapset olivat ideoineet kotitöihin liitetyn palkkiosysteemin, jonka äiti oli hyväksynyt ja ottanut käyttöön. Esimerkissä lapsen toimijuutta vahvistavia elementtejä ovat se, että lapset ovat saaneet vaikuttaa, heidän ideansa on huomioitu ja otettu käyttöön. Lapset saivat positiivisen kokemuksen omasta kompetensistaan ja idean käyttöönotto vahvistaa lasten uskallusta tuoda esiin omia ajatuksia ja ideoita muutoinkin. Myös lasten keksimä systeemi sinällään on lasten toimijuutta vahvistava ja toimijuuteen kannustava, sillä systeemissä palkitaan toivotunlaisesta toiminnasta. Toinenkin aineiston lapsi kertoi kotitöihin liitetystä palkkioon perustuvasta systeemistä heidän perheessään.

Lapsi54: (-- Äitille ja mulle ja [pikkuveli], mulle ja [pikkuveljelle] oli sellanen reippaus sellainen lappu, että siinä oli (epäselvä) ja 15 tarraa oli, sitte ku 15 tarraa oli siinä lapussa, nii sitten siitä sai jonku pikkusen lelun.

H: Mmm.

Lapsi54: Jos autto paljon enemmän niitä (epäselvä) 15, nii sai ehkä vähän isomman lelun. Meillä on tänä vuonna sama homma.

H: Eli tarkotaks sä että auttaa kotitöissä ja..?

Lapsi54: Joo.

H: Joo.

Lapsi54: Ja niinku mökkitöissä ja...

H: Mmm.

Lapsi54: ...se on niinku sitä reippausta.

H: Joo.

Lapsi54: Leikkaa vaikka nurmikon.

Tässä kotitöihin liittyvässä palkitsemissysteemissä on myös useita lasten toimijuutta vahvistavia elementtejä. Lapsen kertoman mukaan on kysymys reippaus-lapusta, joten jo pelkästään systeemin nimi antaa positiivista palautetta lasten toiminnasta. Reippauslappu perustuu samalle idealle kuin aiemmassakin lainauksessa, erilaisten kotitöiden tekemisestä palkitaan. Kotitöiden tekeminen kertoo tekijän reippaudesta ja siitä saa

palkkion eli systeemin avulla suunnataan ja vahvistetaan sellaista toimijuutta, jota lapsilta toivotaan. Palkitseminen ei ollut ainoa aineistossa ilmennyt keino, jolla vanhemmat ja muut toimijat voivat kannustaa tai ohjata lasten toimijuutta.

H: Joo. Tuota, minkälaisia asioita teillä vaikka äiti pitää tärkeänä sen suhteen, että mitä sun ois hyvä oppia elämää varten?

Lapsi52: No, ylleesä jos määhän vaikka teen jotaki, jos määhän en pettaa sänkyä nii sitte nii ni äiti yrittää niinku opettaa, että miks se on tärkeä ja sitte mun pitää yleesä petata se niinku itte vaikka päivällä, kun määhän tuun kottiin. Että ei se tee mun puolesta niitä.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja sitte... hmm... nii. (naurahtaa)

H: Mmm.

Lapsi52: Ja, nii...

H: Mmm. Semmosta vastuullisuutta ja asioiden tekemistä ja.

Lapsi52: Nii.

Vanhemmat voivat ohjata lasten toimijuutta toivottuun suuntaan myös perustelemalla asioita, miksi haluavat lasten toimivan tietyllä tavalla, sekä olemalla tekemättä asioita lasten puolesta. Vanhemmat voivat kannustaa lapsia toivottuun toimintaan myös hyvin luovien keinoin, kuten alla oleva lainaus osoittaa.

H: Mmm. No, entä minkälaisia asioita se isä pitää sitten tärkeänä? Mitä sun ois hyvä oppia?

Lapsi52: No, ehkä siivoamaan huone, ku siellä mulla on pienempi huone ni määhän sotken sen helpommin. Ja sitte ylleesä isä aina puhuu hämähäkeistä, ko mä pelkään niitä ni (naurahtaa) sitten se saa mut siivoamaan sen huoneen. Että sitte ku alkaa oikein ällöttää, ku se on ollu pitkään s... niin sotkunen ja sitte isä sanoo, että sinne tulee hämähäkkejä, kun se on pitkään sotkunen, nii sitte määhän alan ihan hulluna siivoamaan sitä.

H: Se on semmonen hyvä kannustin sitten (naurahtaa).

Lapsi52: Nii.

H: Äkkiä hämähäkin verkot pois.

Lapsi52: Nii.

Perheen isä on löytänyt hauskan keinoin saada lapsi siivoamaan huoneensa ja siten toimimaan isän toiveen mukaisesti. Isä on luovalla ideallaan onnistunut saamaan epämieluisan tehtävän tuntumaan mukavemmalta tehdä. Hauskuudella ja luovuudella voidaan ohjata ja kannustaa lapsia positiivisella tavalla toivotunlaiseen toimijuuteen. Alla oleva lainaus kertoo puolestaan ympäristön joustavuuden merkityksestä suhteessa lapsen toimijuuteen.

H: Joo. Tuota ooksää ite pystynyt vaikuttamaan sinua koskeviin sääntöihin tai pystytkö vaikuttamaan ite?

Lapsi6: No joo... just siihen, että voi keskiviikkona mennä puoli kymmeneltä [nukkumaan], koska määhän vaa en kerenny sinä iltana tehdä mitään se ois vaan ollu

yhtä juoksua tanssissa sekä sitten kotona. Ja ku kotiinhan mä vaan käyn siellä ja sitten mää lähen jonnekin kaverille, joka on samassa tanssissa.

H: Niin justiinsa joo, että sää oot pystynyt äitin kanssa siitä sitten sopimaan, että voi silloin mennä vähän myöhemmin.

Lapsi6: Mmm.

Lapsen toimijuuden tukemisessa on tärkeää ympäristön kyky joustaa. Tässä lainauksessa on hyvä esimerkki ympäristön joustosta, jossa vanhemmat ottavat huomioon lapsen harrastuksen myöhäisen ajan kohdan ja mahdollistavat sille illalle poikkeuksellisesti myöhäisemmän nukkumaanmenoajan. Näin lapsi saa mahdollisuuden kehittää itseään harrastuksen parissa ja kokemuksen siitä, että hän on tärkeä ja hänen menonsa osana perhettä otetaan huomioon. Lapsen kannalta katsottuna hän on tullut kuulluksi ja onnistunut vaikuttamaan nukkumaanmenoaikaan ja saanut onnistumisen kokemuksen omasta toimijuudestaan. Lapsi osaa selvästi myös arvostaa saamaansa joustoa nukkumaanmenoajassa. Onnistunut vaikuttaminen omaan arkeen rakentaa myös lapsen osallisuutta perheessä.

Opettamalla erilaisia asioita lapsille vanhemmat vahvistavat lasten toimijuuden resursseja eli tietoja ja taitoja. Toisaalta lapset oppivat perheenjäseniltään myös yleisiä ja laajempia arvostelmia. Aineiston lasten mukaan perheenjäsenet pyrkivät opettamaan lapsille monenlaisia asioita.

H: No niin. Entäs sitte tällöinen kysymys että millaisia asioita nämä eri perheenjäsenet tai sit nää muut tärkeet ihmiset opettaa sulle?

Lapsi61: Mm. No, että pitää olla kiltti kaikille sisaruksille vaikka ne oliski ihan tolloja. Ja sitte, pitää opiskella kunnolla, että saa hyvän to, työpaikan. Et sitte on hyvä elä-, eläkemaksu ja, ja sitte kaikki on sitte vanhempana hyvin. Sillee.

...

H: Joo. Onko mitään muita semmosia niinku mitä ne opettaa

Lapsi61: Jos valvoo liikaa ja juo paljon kokista ja syö vähä sipsejä ni sitte on soakerihumalassa eikä saa unta, ainakaan aamuseittemään asti. Sitte ehkä simahtaa ja nukkuu kaks tuntia ja on ihan väsynyt

H: No, se on ihan totta.

Lapsi61: Ja sitte että netistä löytää, vähän kaikkee, että netin ei kannata aina uskoo.

H: (--) No mitä sun mielestä sitten on tärkeimpiä asioita mitä sun äiti opettaa sulle kotona?

Lapsi36: Hmm. No se opettaa, yrittää opettaa ainakin, vastuuntuntoa. Ku mulla on aika monesti kännykkä tai lompakko hukassa, niin se yrittää sitä niinkun opettaa ja sitten se yrittää justiin, tai lähinnä näitä vastuuntuntoon liittyviä. Sitten niinku eläimiä pitää hoitaa tunnollisemmin.

Lapset oppivat perheenjäseniltään monenlaisia asioita vain havainnoimalla ja seuraamalla heitä. Lapset seuraavat vanhempia tarkoin ja haluavat olla vanhemmilleen mielik-

si ja pyrkivätkin kiinnittämään huomioita asioihin, joita uskovat vanhempien pitävän tärkeinä.

H: (--)Minkälaisia asioita he pitää tärkeinä?

Lapsi6: Noo... äitipuoli on opettanu sen, että kannattaa venytellä, jos haluaa olla notkea ja näin. Ja äiti, no se on auttanut koulunkäynnissä ja näin. Ja isä se on opettanu oikeastaan, että ku se on insinööri, niin se on opettanu mulle kaikki elektroniikan käsittelyä ja näin. Että ei saa ikinä kaataa elektronisen käynnissä olevan päälle vettä, jos siihen tulee joku tulipalo tai tällaista.

H: Mitä esimerkiksi isä pitää tärkeänä?

Lapsi54: Yleensä isä pitää sitä tärkeänä, että ei myöhästytä koulusta, samoten äiti. Sitten tuota... mikä sitten olikaan... sitä että... sitten tuo kummatkin nii, elikkä äitiä ja isä niin, ainaki ne laittaa nukkumaan ajoissa, ainakin isä laittaa meät joskus yhdeksältä.

Lapset oppivat tärkeitä elämässä tarvittavia taitoja myös huomaamatta ja vaivihkaa. Lasten kykyä toimijuuteen voidaan vahvistaa myös yhdessä tekemisen kautta.

H: Tuota onko teillä jotakin yhteistä hommaa mitä te teette koko perhe sitten yhdessä?

Lapsi32: Mm, enpä oikein tiiä. Aina välillä niinku jotain ruokaa tehdään niinku et [pikkuvelikin] osallistuu siihen. Aina niinku vaikka pilkkoo tomaatit ja äiti keittää makaroonit ja mää sitten vaikka autan paistaa jauhelihaa tai jotain.

Yhdessä tekemällä lapsen taidot ja siten myös toimintakyky ja toimijuus vahvistuvat ja saavat varmuutta.

6.6 Lapsen toimijuus

Lapsen toimijuuteen perheessä liittyy kiinteästi lapsen ja aikuisen välinen valtasuhde. Kun halutaan tutkia lapsen toimijuutta perhesuhteissa, on tärkeää, että valtasuhde tehdään näkyväksi ja erityistä huomiota kiinnitetään lasten käsityksiin ja kokemuksiin sekä siihen miten heidät perhesuhteissa ja arjessa huomioidaan ja otetaan mukaan arjen asioihin. Aineistosta kävi ilmi, että lapset pohtivat arjen ja perheen asioita ja merkityksellistävät ja tulkitsevat asioita ja tapahtumia omasta näkökulmastaan. Jyrki Jyrkämän (2001, 300) mukaan toimijuutta on myös asioiden, ilmiöiden ja tapahtumien merkityksellistäminen ja tulkitseminen omasta näkökulmasta.

H: (--) onko sulla ollu jotku tietyt tapahtumat, joista ajattelet, että ne on ollu mukavia tässä sun elämäkaaressa?

Lapsi6: Noo... mulla.. noo se oli aika ikävää se kun vanhemmat eros, mutta se oli tavallaan sitten niinku ihan hyväki, koska ne ei sitten niin riitele niin paljo, ku niinku aikasemmin jo sanoinkin. (--)

H: Joo. Jos mää laitan tänne sitten, että niinkö tänne sen vanhempien eron, tänne ikäviin, mutta mää laitan sen myös tänne mukaviin. Eli ikään kuin ikävä tilanne, mutta sitten helpotti joitakin asioita.

Lapsi6: Niin.

...

H: No jos aattelet tätä sun aikajanaa ja sitten siellä on näitä tietenki tämä vanhempien erot ja nämä reissut ja yhteiset matkat, niin onko jotenkin se mukavuus muuttunut? Jos aattelee...

Lapsi6: No onhan se tietenkin sen myöten, että vanhempien eron myöten niin niin muuttunu... mukavammaksi. Tietenkin se ois kivaa jos ne asuis vielä yhdessä, mutta en tiedä sitten, että riiteliskö ne sitten koko ajan niin...

...

H: (--) niin entäs sitten tässä ikävä-asiassa, niin onko sillä äitin ja isän erolla ollut merkitystä siihen, että onko aikasemmin ollu ikävämpää vai onko nyt ikävämpää?

Lapsi6: No on ollu ikävämpää silloin aikasemmin ku vanhemmat riiteli koko ajan.

Yllä oleva lainaus kertoo lapsen kyvystä tulkita ja rakentaa asioiden ja tapahtumien merkityksiä omasta näkökulmastaan. Lapsi toisaalta toivoo, että vanhemmat asuisivat edelleen yhdessä, mutta arvelee kuitenkin asioiden parantuneen vanhempien eron jälkeen ja olevan paremmin näin, että vanhemmat eivät ole yhdessä. Lapsen haastattelun perusteella tulee kuva varsin tyytyväisestä lapsesta, joka kykenee jo pohtimaan asioita laajemmin. Kyky merkityksellistää ja tulkita omaan elämään liittyviä tapahtumia ja asioita on merkittävä osa toimijuutta, sillä tulkinnan ja merkityksellistämisen kautta voi todeta jonkin asian tai tapahtuman oman elämän kannalta mielekkääksi tai päinvastoin.

H: (--) Että minkälaisia sääntöjä sulla on isän luona ja minkälaisia sääntöjä täällä äitin luona?

Lapsi52: No, no ehkä iskällä vähän rennommat säännöt, että silloinki ku ne asu yhdessä ni äiti oli tarkempi asioista ja iskä ois antanu niinku vähän joustaa. Että iskällä mä saan olla tietokonneella paljon enemmän että kaks tuntia tai vähän yli ja sitte äiti yrittää pittää sen yhdessä tai kahessa tunnissa päivässä. Ja sitte iskä antaa ehkä mennä pihalle pitemmäksi aikaa. Ja sitte äiti ehkä niinku arvostaa enemmän sitä mun seuraa ja haluaa että mää tuun aikasemmin kottii ja että joskus se sanoo, että että vaikka että ei aloteta kattomaan mittään ohjelmaa, jos et tuu kaheksalta tai silleen.

Yllä olevassa lainauksessa lapsi pohtii syitä siihen miksi säännöt isän ja äidin luona eroavat toisistaan ja onkin löytänyt muutaman perusteen erilaisille säännöille. Lapsi arvelee, että isä on aina suhtautunut asioihin rennommin ja äiti tarkemmin. Lapsi kokee myös, että äiti arvostaa hänen seuraansa enemmän kuin isä, koska äiti tahtoo hänen tulevan kotiin aiemmin. Erilaiset säännöt vanhempien luona selkeästi jollain tavalla mietittävät lasta, joten hän on pohtinut asiaa ja etsinyt sille selityksen eli merkityksellistänyt ja tulkinnut asiaa omasta näkökulmastaan. Alla olevassa lainauksessa lapsi taas miettii oman kodin sääntöjen oikeudenmukaisuutta ja reiluutta suhteessa kavereihin.

H: (--) onko sitte semmosia asioita, mitkä on sun mielestä ikävämpiä omassa perheessä?

Lapsi52: No, joskus tuntuu, että se että mä en saa olla yhtä pitkää ulkona ku kaverit ja sitte että tuntuu, että mun pitää tehdä kaikkia kotitöitäkin enemmän ku kavereitten. Mutta kyllä mä oon niinku nyt lähiaikoina hoksannu, että eihän se ookaan nii että...

H: Mmm.

Lapsi52: Ja että vaikka oiski, että mä oon oppinu hyväksymmään sen että...

H: Mmm.

Lapsi52: ...mää saan joskus olla vähemmän aikaa ulkona.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja ku mullaki on niin täynnä päivät, nii mun pitää illalla tehdä kotiläksyt ni mun pittääki tulla vähän aikasemmin ku muut.

Lapsi on kokenut, että hänellä on paljon tiukemmat säännöt kuin kavereilla ja hänen pitää mennä kotiin myös aiemmin kuin kaverit. Lapsi on kuitenkin pohtinut asiaa ja kertoo oppineensa hyväksymään asian. Lapsi pohtii, että hänen tosiaan pitää tulla aiemmin kotiin kuin muiden, sillä hänen pitää ehtiä tehdä vielä läksyt illalla. Tunne epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta on lapsella hellittänyt, kun hän on keksinyt perusteet häntä koskeville säännöille.

Alla olevat lainaukset havainnollistavat sitä, että lapset ovat kykeneviä merkityksellistämään ja esittämään tulkintoja hyvin nopeastikin.

H: (--) ku mietitään näitä sääntöjä, ni onko ne sitte erilaisia ne säännöt, mitä on täällä äitin kanssa, ku te ootte tai sitte ku sä meet isän luo, ni onko erilaisia?

Lapsi58: No, isän luona ei niinku ikinä ainakaan mun oo tarvinnu tehdä niinku mitään kotitöitä tai sellasia.

...

H: Mistä sää luulet, että se johtuu?

Lapsi58: Emmää tiää. Ehkä se niitten äiti ei vaan jaksa niille lapsille siitä sillee, jos ne ei suostu tekemää, ni alkaa mitenkää riidellä siitä tai mitää.

H: Nii justuusa, ni sitte ei tarvii sunkaan siinä tehdä ku.

Lapsi58: Mmm.

H: (--) kun sä asut kahdestaan äitis kanssa niin tietenkään teillä ei oo sitten muille lapsille samoja sääntöjä mutta että mitä sää ajattelet että onks noille sun muille siskoille tai veljille, onks niille ollu ihan samat säännöt sulle vai onks ne elää niinkun erilaila?

Lapsi36: No niillä on ehkä ollu vähän tiukemmin. Kun niillä kummallakin oli tosi pitkään tosi paha murrosikä niin se oli sitten vähän semmosta että yrittää niinku ite tavallaan määrätä siellä talossa.

H: Joo, et sit tarvittiin vähän tiukempaa?

Lapsi36: Niin.

H: No mitäs mieltä, mitäs sää ajattelet omasta murrosiästäsi että tuleeko sullekin lisää sääntöjä vai jatkuuko se samalla lailla kun nyt?

Lapsi36: Mää viihdyn aika paljon kotona, niin saattaa tulla jonkun verran sääntöjä, mutta en mä usko että hirviänä.

Ylemmässä lainauksessa lapsi alkaa etsiä merkitystä sääntöjen erilaisuudelle äidin ja isän luona, kysyttäessä, ja tulkitsee sen johtuvan siitä, että isän luona muutkaan lapset eivät tee kotitöitä, ehkä sen takia, että äitipuoli ei jaksa vaatia sitä lapsilta. Toisessa lainauksessa lapsi kysyttäessä pohtii omien ja vanhempien sisarustensa sääntöjen erilaisuutta ja tulkitsee sääntöjen olleen vanhemmilla sisaruksilla tiukemmat, koska heillä oli lapsen tulkinnan mukaan paha murrosikä. Lapset ovat kykeneviä antamaan merkityksiä ja tulkitsemaan myös omaa toimintaansa.

H: Mmm. No entäs sitten, kuka lohduttaa sinua kun olet surullinen?

Lapsi6: Mmm. No äiti itse asiassa, koska isän luona mää en oo surullinen oikeastaan. Niin.

...

H: (--) tuota sää sanoitki tuossa ettet oo isän luona surullinen, niin osaatko kertoa mistä se johtuu?

Lapsi6: Noo... Periaatteessa siitä, koska mä oon silleen, mää olin, ööö seitsemän kaheksan vuotiaana samanlainen ko [pikkusisko], niin se oikeastaan kiukuttelee ja näin, mutta ei se koko aikaa. Niin mä olin samanlainen ja niin niin mää en oo nyten yhtään sellainen.

H: Sellainen kiukutteleva isän luona?

Lapsi6: Niin.

H: Joo. Tulleeko se sitten enemmän, tarkotatko sää, että tuleeko sulla enemmän näytettyä tunteita enemmän sitten siellä äitin luona sitten?

Lapsi6: Joo. Koska äiti, äidin kanssa voi riidellä silleen, mutta isän kanssa niinku, sille ei oikein halua riidellä, koska niin niin sitä kummiski näkee niin vähän. Niin onhan se hirveen ikävä jos on isän kanssa huonot suhteet. Niin.

Lapsi kertoo lainauksessa, että hän on surullinen ja tarvitsee lohdutusta vain äidin luona ollessaan. Kysyttäessä syytä tähän lapsi miettii olleen erilainen nuorempana, mutta nykyään käyttäytyy toisin. Lapsi kertoo, että ei halua riidellä isän luona, koska näkee isää vähän. Hän täsmentää, että olisi todella ikävä, jos isän kanssa olisi huonot suhteet. Lapsen mielessä siis kiukuttelu tai riitely isän luona saattaisi merkitä sitä, että hänellä olisi huonot suhteet isään, joten hän ei halua asian olevan. Lapsen kertomasta voi päätellä, että hänen oma tulkinta riitelyn ja kiukuttelun merkityksestä ohjaa vahvasti lapsen toimintaa isän luona.

Alle olevassa lainauksessa lapsi on tulkinnut ja merkityksellistänyt omasta näkökulmastaan isän naimisiinmenoa äitipuolen kanssa.

Lapsi6: Mmm. Ja sitte oli myös mukavaa kun niin niin öö, isä meni naimisiin [äitipuolen] kanssa, niin niin me sitten käyään, niin ne meni vasta syyskuussa naimisiin, mutta me tuota noin, tehdään matkoja viroon ja ruotsiin, koska mulla asuu tädit ja sedät ruotsissa ja sitten [äitipuolen] äiti asuu Virossa.

H: Niin te ootta päässy sitten matkustelemaan.

Lapsi6: Joo.

Luvun ensimmäisessä lainauksessa käy ilmi, että vanhempien ero on lapsen mielestä ollut ikävä asia, mutta toisaalta hyvä asia. Yllä olevassa lainauksessa lapsi kertoo kokevansa isän naimisiinmenon mukavana asiana, sillä siitä on seurannut hänelle kivoja asioita, matkoja Ruotsiin ja Viroon.

Kyky tulkintojen tekemiseen ja asioiden merkityksellistämiseen omasta näkökulmasta ovat perustavanlaatuisen tärkeitä mielekkään elämän ja ymmärrettävän arjen rakentamisessa ja antavat mahdollisuuden myös oman toiminnan ohjaamiseen. Mieleistä arkea ei voi rakentaa, jollei kykene merkityksellistämään asioita ja merkityksellistämisen pohjalta myös suuntaamaan omaa toimintaansa oikeaan suuntaan.

Neuvotteluiden ja keskusteluiden kautta lapset rakentavat toimijuuttaan perheissään, sitä kautta voi laajentaa omaa toimijuuttaan tai suunnata sitä mieleiseensä suuntaan. Toimijuutta on myös itsemääräämisen käyttäminen eli toimiminen oman tahdonmukaisesti. Lapset vaikuttavat nauttivan itsemääräämisestä siinä missä aikuisetkin. Se, minkälaista itsemääräämistä lapsi voi harjoittaa, riippuu lapsen iästä ja toisaalta vanhempien tulkinnasta ja arvioinnista siinä, minkälaisissa asioissa heidän lapsensa on riittävän kypsä päättämään omasta toiminnastaan. Mitä pienempiä lapset ovat sitä pienemmistä asioista mahdollisuus itsemääräämiseen lähtee liikkeelle. Ensimmäiset itsemääräämistilanteet voivat lapsilla olla yksinkertaisia vanhempien esittämiä valintatilanteita.

H: T-paita on lemppari, niinkö? Antaako ne äiti ja isä sun pukkeutua ihan niinku sä ite haluat?

Lapsi55: Joo.

H: Mmm. Joo. No sitten.

Lapset kokeilevat rajojaan ja harjoittavat välillä itsenäisesti itsemääräämistään myös sellaisissa asioissa, joissa heillä ei vielä ole siihen todellisia edellytyksiä tai vanhempiensa lupaa. Toisaalta lasten omista ratkaisuista on kyse usein vanhempien uhmaamisesta tai vanhempien ohjeista välittämättä jättämisestä.

H: Mmm. Onko se ihan totista totta vai painitteko te joskus ihan leikillään?

Lapsi 54: Yleensä leikillään.

H: Mmm.

Lapsi 54: Katotaan kumpi on, kumpi on parempi.

H: Mmm. Joo. Onks se yleensä semmonen, että painiiko ne pojat että ne testaa kumpi on kovempi tai parempi?

Lapsi 54: Taikka no mää ja [pikkuveli] testataan.

H: Mmm. No mitäs se äiti ja isä tuumii siitä painimisesta?

Lapsi 54: Yleensä ne sanoo että lopettakaa, mutta mää ja [pikkuveli] silti vaan jatketaan.

Lapsi61: (--)tietenki et totella äitiä, mahdollisimmaan paljon.

H: Totteletko?

Lapsi61: En aina (naurua).

H: Joo.

Lapsi61: Joskus jos on todella kiukkuisella päällä ni en kyllä tottele. Ei oikeestaan muita sääntöjä.

H: (--) mitkäs sun mielestä on tällä hetkellä sun perheessä mukavia juttuja?

Lapsi36: Noo, hmm. Aikun tavarallisesti vai?

H: Ihan mikä sulle tulee mieleen, et se voi olla tavaroita tai vaan se elämistä siel-lä tai jotkut suunnitelmat tulevaisuuden suhteen tai ihan mitä vaan.

Lapsi36: Nytten kun on niinkun vuosi alkanu niin hirveän monilla on tosi paljon töitä, se on niinku vähän sellanen huono juttu, mutta niinkun äitin kanssa ollaan vietetty enemmän aikaa, ja sitten on saanu olla enemmän yksin kotona kun se on käyny tosi paljon tapaamisissa ja tällaisissa.

H: Joo. Onks mitään kotiintuloaikoja tai semmosia?

Lapsi61: Mmm. No ei oikeestaan. Että se on yleensä iha niin satunnaista et niin pitkään ku vaan voi olla ni mä yleensä oon.

Lapsi36: Mä varmaan leipoisin tosi paljon kun mä tykkään hirveänä leipoa ja paljon, oonkohan mä kolme vuotta leiponu, et ihan ite otan reseptin ja alan leipomaan.

H: Mitä sä muuten leivot?

Lapsi36: No lähinnä muffinseja, ja sitten mä teen paljon kuivakakkuja ja sit jotakin niinku vohveleita tai lätyjä tosi usein, kun mä sain vohveliraudan joululahjaksi. Ja sitten vähän niinku (epäselvä), mitä nyt sattuu reseptejä tulemaan.

H: Joo. No entäs sitten jos ajatellaan sun perheitten sääntöjä niin onko sulla, onko sulle jotain sellasia sääntöjä sun perheessä?

Lapsi36: Ei meillä oikeestaan oo semmosia, tietenkin on selvää mitä ei saa tehdä ja tämmöstä, mutta niinku kotiintuloaika on vähän sellanen että mä saan ite päättää, ei nyt kuitenkaan, yhdeksältä on sit se ehdoton. Kun pitää nähä kaikki Simpsonit ja sellaset niin mä tuun yleensä puol kahdeksan aikaan. Mutta muuten niinkun ei oo oikein sääntöjä.

Lapsi36: No mä oon varmaan sitten kun mä oon yksin kotona niin mä haluan olla yksin, et saa niinku, et silleen et äiti ei oo vahtimassa, en mä nyt mitään luvata tonta tee mutta sillai niinku saattaa vaikka leipoa tai kattoo telkkaria vähän kovemmalla äänellä.

H: Niin et susta tuntuu että sää ihan pidätkin siitä yksinolosta?

Lapsi36: Niin mä tykkään olla yksin mut sitten jos niinku joutuu jatkuvasti olemaan...

H: Joo totta. No mitäs sää ajattelet yksinolosta että nyt, ootko sää saanu olla sopivasti vai joudut olee liian paljon vai liian vähän?

Lapsi36: No ehkä liian vähän oon nytten ollu yksin. Ku sillonkin kun meillä on koira ja kaks kissaa, niin sillonki se käy kaikki kaupassa päivällä ja tämmöstä, niin sitä harvoin saa jäädä yksin.

H: Tuota no, millä tavalla ne riidat siellä päättyy siellä teidän perheessä? Pyydetäänkö teillä anteeksi vai meneekö se tilanne ohi vai?

Lapsi21: No joskus se tai no monesti se vaan menee silleen ohi mutta kyllä mää joskus iteki saatan vaikka pyytää anteeksi tai sitten [isosisko] pyytää tai äiti pyytää mutta monesti mää vaan meen omaan huoneeseen ja sit se on vähän niinku unohdettu.

H: Onko teillä muuten sitte, ku teillä on näitä elläimiä, ni onko teillä semmosia niinkö iha vuoroja, että on jotku...

Lapsi58: On.

H: ...ikkään ku tehtävät siitä, millon käytetään ja.

Lapsi58: Että. Mä käytän koiraa aina, ku tuun koulusta ja sillee.

H: Joo. Mm. Kaikki pittää huolta.

Lapsi58: Mm.

H: Joo, Mmm. Mikä siinä yksinolossa ois mukavinta?

Lapsi57: Hmm. (miettii) No, emmää oikein tiä.

H: Mmm. Joo. Saako sillon tehä sitte enemmän oman mielen mukkaan, ku?

Lapsi57: No, joo. (naurahtaa)

H: Joo. No tuota, sitte ois tämmösiä sääntöjuttuja. Eli mitkä on tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt teiän perheessä? Mitä sää saat tehä ja mitä et?

Lapsi56: No, enpähan nyt tiä. Ei kai... ei mittään erityisiä sääntöjä. Varmaan joku kottiintuloaika, mutta sekin on sillee, että aina voi soitella ja.

H: Mmm.

Lapsi56: Määki saan vielä aika myöhään olla ulkona, mutta emmä sit ikinä oo nii myöhään, että.

H: Mmm. Nii, että ymmärtää sitte itekki tulla, että.

Lapsi56: Nii.

H: No joo. No sitten mää tuota, kysäsen, että onko sulla semmosta huolta, että jotakuta sulle tärkeää ihmistä tai sua itteäs satutettais millään tavalla?

Lapsi 54: Yleensä ku mää veistän puukolla, ku mulla on oma puukko, sain synttärilahjaksi viime vuonna niin, siinä tulee niin nuita viiltohaavoja yleensä aika paljon.

H: Niin ko sitä harjottelee sen kanssa.

Lapsi 54: Mä on harjotellu aika paljon ja nyt mä ossaan jo vuolla keppejä.

H: Aha. Mitäs sää sillä vuolet?

Lapsi 54: No yleensä puista kaikenlaisia esineitä. Mutta ei ne niin tarkkoja oo.

H: Joo. Mmm.

Lapsi 54: Ja sitten en, en muuta teekkään sillä puukolla.

H: Joo.

Lapsi 54: Yleensä mää vahingossa joskus ku puukolla niin niinkö tästä niinku varovasti näin niin tulee näitä jälkiä tänne.

H: Niin justiinsa joo.

Lapsi54: (--) Mä ossaan jo ohjata mejän niin mökin ruohonleikkuria

H: Aijaa.

Lapsi 54: Se on sellanen kone.

H: Oho.

Lapsi 54: Siinä on se penkki, nii se, siitä penkistä, on se liikkuminen, nii jos mulla ei oo tarpeeks painoo siihen penkkiin niin jos mää painan sitä penkkiä nii se liikkuu sitten.

H: Nii...elikkä sitä sillä tavalla liikutetaan. Aika kätevä.

Lapsi 54: Sitte siinä on vaihekeppi.

H: Joo. Nii sää ossaat jo sen tehä.

Lapsi 54: Mmm.

H: Oho.

Lapsi 54: Mutten mää sitä vaihekeppiä kyllä siinä liikuta siinä.

H: Joo.

Lapsi 54: Mulla meni yhesti se leikkaushihna poikki. Oli se sillon aika vanhaki jo.

H: (--) mitkä asiat sut, sun perheessä tekee sut onnelliseksi?

Lapsi36: Varmaan se että äiti ja minä saadaan asua kahdestaan, ja sitten eläimet. Ja ehkä se vapaus, mulla on niinku aika vapaat kädet omaan elämään. Mutta siten kuitenkin äiti huolehtii välillä vähän liikaa. Tai sillai niinku, sekaantuu vähän liikaa.

Lapsille yhteinen aika ja yhteenkuuluvuus ovat tärkeitä. Yllä olevassa lainauksessa lapsi haluaa säilyttää äidin ja lapsen kahdenkeskisen kodin. Lapsi arvostaa myös omia toimijuuden mahdollisuuksia perheessään, toivoen kuitenkin vielä lisää itsemääräämisen mahdollisuuksia ja vapautta toimia oman tahdonmukaisesti. Lasten kasvaessa lapset pyrkivät kasvattamaan myös omia toiminnanmahdollisuuksia ja vanhempien tehtävänä on punnita ja harkita minkälaiset toiminnanmahdollisuudet kullekin lapselle ovat sopivat siten, että lapsen toimijuus on turvallisissa rajoissa, mutta kuitenkin mahdollisimman laaja. Oikea balanssi toimijuuden mahdollisuuksissa on tärkeä, sillä sopiva balanssi tarjoaa lapselle parhaat mahdollisuudet kasvaa ja kehittyä niin ihmisenä kuin yhteiskunnan kansalaisena.

H: Joo. Entäs semmonen, että huolehditko sä jostakin tai kenestäkään perheenjäsenestä? Ja miten, jos huolehdit.

Lapsi61: No en sillei ihmisestä, no ehkä ittestäni. Mutta en sillei. Ei oo ketään mitä vois huolehtia. Kaikki asuu muualla. Ja sitte äiti tietenkin tekee omaa työtään. Kasse on sitte kotona. Pelaa. Ja tekee kaikkee semmosta.

H: Mmm. Sä oot nuorin, ni sulla ei oo sit niinku pieniä sisaruksia mistä tarttis huolehtia sitten.

Lapsi61: Nii.

H: Joo. no mites ne riidat sit päättyy?

Lapsi61: No kaikki menee jonneki muualle ja sit ne rauhottuu. Sitte tota ehkä viimetteeks minä rauhotun ja sitte mä meen ehkä sinne. Mä en sit kyl enää puhu niille loppupäivänä enää. Mä en oikeestaan sitte. Ne saa puhuu mulle niin paljo ku ne haluaa mä en jaksa vaan välittää siitä mä meen omaan huoneesen ja ehkä meen tietokoneelle.

H: Joo. Sovitaanko teillä riidat jälkeenpäin?

Lapsi61: No oikeestaan ne sitte aina unohtuu tai jotain. no tietenkään mie en unohta niitä mutta Kyl mä annan sitte jotenki pyytämättä anteeksi. Tai ne pyytää sillei mielen kautta anteeks. Tai tai jotain semmosta. Mä ennan niille niinku mielen kautta.

Lapsi52: (--) No, enne mulla oli hirveen isot juhlat [syntymäpäivät] aina, mää halusin. Mutta niinku nyt niinku mää oon ajatellu enemmän niinku raha-asioitaki, ku...

H: Mmm.

Lapsi52: ...mää ylleesä sain äitiltä rahhaa, jos mää pyysin, mutta en ennää niin ku ei äitilläkkää oo sitä paljoa antaa mulle ni. Mää oon ajatellu, että en mää ennää piä semmosia. Ylleesä mää vaan niinku oon aatellu, että mää meen kaupungille kavereitten kanssa tai jätän vaikka harkat välliin ja oon vaan kavereitten kanssa.

H: Mmm.

Lapsi61: No, jos, no mä oikeestaan oon koneella, piirrän, maalaan, peuhuun, peuhuun noitten eläinten kanssa. Puhdistan akvaariota, siivoan ehkä jotain, peetaan ehkä pel, pedin ja, tai sitten pelaan wiitä tai, tai tai teen, ukkoja, paperiukkoja ja...ööö, tai sit katon telkkaria.

H: Joo. No onko sitten, huolehditko sinä jostakusta perheenjäsenestä? Onko sulla, huolehditko, hoidatko jotakin perheenjäsentä?

Lapsi6: Millaa.

H: Milla oli justinsa se 2-vuotias tyttö. Millä tavalla sää huolehdit ja hoidat?

Lapsi6: Mmm. No mä esimerkiksi vein sen pulkkamäkeen yhtenä viikonloppuna, kun äiti lähti, aa... viemään Camillaa harjotuksiin, kun se käy yleisurheilussa ja sitten Ossi lähti salilla, niin mä vein Millan sitten pulkkamäkeen, mä otin sitten yhen mun kaverin mukaan ja mentiin pulkkamäkeen.

Lapsi6: Niin, että jos tarvii apua...

H: Joo.

Lapsi6: niin... öö niin siinä siinä asiassa mutta, niin niin kyllähän mää tietenk in meen aina auttamaan, jos tarvii joku apua.

H: Joo, joo. Hienosti.

Lapsi6: Ja jos joku hymmyilee, niin vastaan hymmyyn ja.

H: Joo aivan, joo se on hienosti aateltu.

H: Mmm. Joo. No minkälaisia juttuja sää teet äitin kanssa?

Lapsi55: Hmm. Hommia.

H: Hommia. Joo. Minkälaisia hommia?

Lapsi55: Oon äitille kaverina.

H: Mmm. Sää autat äitiä, autaks sää kotitöissä?

Lapsi55: Joo.

H: Justiinsa. Entäs sit jos sää oot kauhean surullinen jostain syystä, kuka sua lohduttaa?

Lapsi36: Ite.

H: Hmm. Miten sää teet sen?

Lapsi36: En mää oikeestaan... Mää vaan mietiskelen. Ja sitten mää saatan mennä nukkumaan päivällä tai jotakin. Monesti korjaantuu sitten itsestään.

H: Entäs pitääks sun pitää niistä lemmikeistä huolta?

Lapsi36: No jos mää nyt tään, kun mää alan saamaan kuukausirahaa niin mut pitää kissojen hiekkalaatikot putsata ja sitten niinku, äiti yleensä huolehtii sen koiran lenkille kun se tykkää käydä lenkillä.

H: Onks siihen kuukausirahaan muuta tekemistä kun se?

Lapsi36: No sellasta ihan perus niinku, ei niinku erikseen huoneen siivoamista mutta siis siistinä pito on yks tärkeä, ja sitten ehkä joskus pitää tyhjentää astianpesukone mutta ei niinku mitään hirviänä. Joskus imuroida ja.

H: Joo, no sitten, huolehditko sää ite jostakin perheenjäsenestä, pidätkö huolta?

Lapsi32: No Samista silleen aina kun meillä on, mulla on niinkun, tai että kun Samin kaveri, sen kaverin isosisko on niinkun mun kaveri, että meillä on samasta perheestä niinkun kaverit, eli Noora ja Niilo kato, niin silloin yleensä kun esim ne asuu tuolla kaupoilla päin ja me asutaan tossa ihan lähellä, meillä on kolme kil-saa, niinku yleensä pimeellä mennään Samin kanssa yhtä matkaa vaikkei päivällä oltais.

H: Niin justinsa, että sillä lailla sää huolehdit että tuut pikkuveljen kanssa sit.

Lapsi32: Niin, ettei sille käy matkalla esimerkiks sit mitään.

H: Joo-o. Ootko sää sitten lohduttanu sitä pikkuveljeä jotenkin?

Lapsi32: Joo, yleensä. Mutta se sitten juoksee vaan äitin syliin. Ku yrittää ite.

H: Niin justinsa, kun äiti on siinä paikalla niin menee sitten äitin luo.

Minkä verran sää vietät aikaa yksin päivän aikana?

Lapsi56: No, aika paljo tai sillee. Riippuu tietenki, että onko kavereitten kaa vai ei.

H: Mmm.

Lapsi56: Mutta muuten varmaan sillee, et jos ei oo kavereitten kaa, nii sitte koulun jälleke.

H: Joo.

Lapsi56: Iltaan asti. Sit jos on kavereitten kaa, nii sitte varmaan vähemmän aikaa.

H: Mmm. Tuota, onks se sun mielestä sopivasti vai liian vähän vai liikaa se aika?

Lapsi56: No ihan sopivasti sillee. Että mää kuitenkin tykkään olla yksi sillee viihyn yksin, että.

H: Joo.

Lapsi56: Ei kokoajan tarvii olla menossa.

Lapsi 54: ... ja sitten vielä... no sitten nii se sitä ku mä jään aina yksin ku melkein kotia ja kotia jään yksin ja sitten, niinku tälleen illalla aina jään yksin kotia ja muut lähtee nii vaikka kauppaan niin ja kattelee sellasia (epäselvä) uutisia sieltä. Niin mua alkaa sitten pelottamaan.

H: Mmm. Yksinolo vähän voi pelottaa. Mitä sä silloin teet ko pelottaa?

Lapsi 54: No meen omaan sänkyyn ja alan lukea vaan, nii se vähän virkistää mun oloa. Mä tykkään lukea niitä Akuja.

Lapsi54: (-- Äitille ja mulle ja Juha, mulle ja Juhalle oli sellanen reippaus sellainen lappu, että siinä oli (epäselvä) ja 15 tarraa oli, sitte ku 15 tarraa oli siinä lappussa, nii sitten siitä sai jonku pikkusen lelut.

H: Mmm.

Lapsi 54: Jos autto paljon enemmän niitä (epäselvä) 15, nii sai ehkä vähän isomman lelut. Meillä on tänä vuonna sama homma.

H: Eli tarkotaks sä että auttaa kotitöissä ja..?

Lapsi 54: Joo.

H: Joo.

Lapsi 54: Ja niinku mökkitöissä ja...

H: Mmm.

Lapsi 54: ...se on niinku sitä reippausta.

H: Joo.

Lapsi 54: Leikkaa vaikka nurmikon.

H: (--) sillon ku sää oot surullinen, niin kuka sua lohuttaa?

Lapsi52: No, äiti yleesä tai sitte kaverit.

H: Mmm. Millä tavalla he sua lohuttaa?

Lapsi52: No, ylleesä mä oon mun yhen parhaan kaverin kans, joka on niinku joukkueessa nii ni mä ylleesä niinku soitan sille ja sitte ku mä tiiän kummiski sen aikataulun aika hyvin, ku se ei harrasta muuta ku jalkapalloa. Että mä soitan sille ja sitte niinku me vaa niinku mennään ylleesä pihalle ja kävellään ja vaan jutellaan kaikista asioista.

H: Mmm.

Lapsi52: Ja sitte, äitille mä voin niinku kaikesta puhua ni. Ja äiti aina korostaa sitä, että pitää kaikesta puhua sen kanssa.

H: Mmm. Kuinka usein sää käyt siellä jalkapalloreeneissä?

Lapsi52: Viiesti viikossa.

H: Mmm. Pellaatteko te jotaki sarjaa sitte?

Lapsi52: Joo, meillä oli nyt sarja, mutta ei enään ku tuli tau... tulee kohta tauko ja vaihtuu kausi.

H: (--) mitkä asiat sut, sun perheessä tekee sut onnelliseksi?

Lapsi36: Varmaan se että äiti ja minä saadaan asua kahdestaan, ja sitten eläimet. Ja ehkä se vapaus, mulla on niinku aika vapaat kädet omaan elämään. Mutta sitten kuitenkin äiti huolehtii välillä vähän liikaa. Tai sillai niinku, sekaantuu vähän liikaa.

H: (--) että kuinka paljon sää vietät aikaa yksin päivän aikana. Minkä verran?

Lapsi52: No, riippuu vähän päivästä, mutta ylleesä, ku no illalla ja (mieltii) ni illalla.

H: Mmm.

Lapsi52: Että jos mulla on harkat ni mä oon siellä ylleesä paljon kavereitten kanssa ni sitte illalla jää semmonen ehkä kolme tuntia...

H: Mmm.

Lapsi52: ...että mä oon yksin ja teen läksyjä ja luen ja oon tietokonneella.

H: Mmm. Onks se susta se aika ihan sopivasti vai liian paljon vai liian vähän?

Lapsi52: Ihan sopivasti.

H: Mmm.

Lapsi52: Että siinä on aikaa tehdä kaikenlaista ja värkätä ja...

Lapsi52: ...no synttäreillä mä. No, enne mulla oli hirveen isot juhlat aina, mä halusin. Mutta niinku nyt niinku mä oon ajatellu enemmän niinku raha-asioitaki, ku...

H: Mmm.

Lapsi52: ...mä ylleesä sain äitiltä rahhaa, jos mä pyysin, mutta en enää niin ku ei äitilläkkää oo sitä paljoa antaa mulle ni. Mä oon ajatellu, että en mä enää piä semmosia. Ylleesä mä vaan niinku oon aatellu, että mä meen kaupungille kavereitten kanssa tai jätän vaikka välliin ja oon vaan kavereitten kanssa.

H: Mmm.

Lapsi54: Yleensä mä käytän ku on näin kylmät ilmat, nii mää käytän niinku kalsareita housujen alla, mut nyt mulla on pikkarit.

H: Mmm. Tuota saatko sää ite päättää miten pukeudut? Vai sanooko äiti tai iskä siihen jotakin?

Lapsi54: Yleensä äiti antaa kouluamuisin ne pää ulkovaatteet tuonne olohuoneeseen ku me katotaan tuota lasten ohjelmia.

Lapsi61: Mä opin ajamaan pyörällä oikeestaan ihan itte. Mä olin viisvuotiaana ajoin jo aikuisten pyörällä. Ilman apupyöriä ajoin jo ehkä neljä, neljäpuolvuotiaana.

H: Joo. Tosi aikasin.

7 POHDINTA JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

Perheessä lapsen toimijuus on vahvasti riippuvainen lapsen suhteista perheen aikuisiin ja siihen miten aikuiset antavat tilaa lapsen toimijuudelle. Lapsen toimijuus perheessä lähtee rakentumaan jo silloin, kun lapsi on vielä aivan pieni. Lapsen toimijuus lähtee rakentumaan ensin vanhemman kanssa jaetun- ja yhteistoimijuuden kautta. Lapsen kasvaessa lapsen kyky itsenäiseen toimijuuteen vahvistuu, mutta on mahdollista vain, jos aikuiset mahdollistavat ja antavat tilaa lapsen itsenäiselle toimijuudelle. Yhdessä tekeminen on yksi osallisuuden ja toimijuuden muoto, sillä yhdessä tekemällä lapsi on mukana eli osallinen sekä pääsee harjoittamaan toimijuutta aikuisen tukemana, saaden samalla palautetta toiminnastaan.

Toimijuus ja osallisuus käsitteet tai niiden osat ovat osin päällekkäisiä. Molemmissa samoja osatekijöitä ovat muun muassa kuulluksi tuleminen, valinnan mahdollisuus, vaikuttaminen ja päätöksenteossa mukana oleminen. Kuulluksi tuleminen toimijuuteen liitettynä tarkoittaa erityisesti oman toiminnan suuntaamiseen liittyen kuulluksi tulemistä siten, että ympäristö pyrkii tarjoamaan toimijalle sopivia toiminnanmahdollisuuksia ja on siten myös yhteydessä osallisuuden osatekijään, valinnan mahdollisuuteen. Valinnan mahdollisuus liittyy osallisuuteen sisältyvään mahdollisuuteen vaikuttaa, sillä omaa toimintaa suunnatessa mahdollisuus valita on samalla myös yksi tapa vaikuttaa omiin asioihin, omaan toimintaan ja toimijuuteen. Vaikuttaminen voi olla hyvin aktiivista toimijuutta. Aineistoa analysoidessa päätin, että käsittelen vaikuttamiseen liittyvät asiat tulososiossa pääosin liitettynä toimijuus käsitteeseen, sillä asioihin vaikuttaminen on aktiivista toimijuutta ja vaatii toimijalta sosiaalista toimintakykyä. Mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin, on myös merkki kohtalaisen vahvasta osallisuudesta, sillä silloin osallisuuden muodoista ovat toteutuneet kuulluksi tuleminen ja mahdollisuus oman mielipiteen sanomiseen. Molempiin käsitteisiin liittyy myös tiedonkulkuun liittyvät asiat. Osallisuudessa on kaksi tärkeää tietoon liittyvää elementtiä; pidetään asioissa ajan tasalla ja toisena riittävä tiedonsaanti. Osallisuudessa suhde tietoon on aika passiivinen, kun toimijuudessa puolestaan korostuu toimijan oma aktiivisuus suhteessa tietoon, kyky käsitellä, seurata ja välittää tietoa. Lisäksi toimijuuteen vaikuttaa toimijalla oleva tieto.

Vanhempien tehtävänä on kasvattaa lapset ihmisiksi, jotka osaavat toimia osana yhteiskuntaa sekä pärjäävät muutenkin omassa elämässään. Vanhempien tehtävä on siis muun muassa opettaa lapsille arjen perustaidot ja antaa lasten opetella niitä käytännössä perheen arjessa eli toisin sanoen mahdollistaa ja tukea lapsen omaa toimijuutta osana per-

hettään sekä muissa yhteisöissään. Vanhemmat asettavat lapselle erilaisia velvollisuuksia, sääntöjä ja rajoja, joiden tehtävänä on yhtäältä suojata lasta ja toisaalta suunnata lapsen toimijuutta arjessa toivottuun suuntaan. Lasten velvollisuudet ja lapsia koskevat säännöt ja toimintatavat puhuttavat perheessä sekä lapsia että vanhempia ja ne ovat usein runsaiden neuvotteluiden kuin myös riitojen aiheena. Lapset pyrkivät yhtäältä laajentamaan omia toimintamahdollisuuksiaan ja toisilta perhe-elämän alueilta he mielellään neuvottelisivat niitä vähemmäksi.

Vanhemmat puntaroivat perheen arjessa jokaisen lapsen kohdalta erikseen minkälaisia velvollisuuksia ja vapauksia lapselle kuuluu sekä minkälaisia sääntöjä ja rajoja lapsen arkeen tarvitaan. Lapsen osalta velvollisuuksiin ja sääntöihin vaikuttaa muun muassa lapsen ikä. Vanhemmat voivat kannustaa ja tukea lasten toimijuutta eri tavoin tai he voivat estää ja heikentää lapsen toimijuuden mahdollisuuksia ja rakentumista. Aikuiset voivat myös edellyttää ja vaatia lapsilta tietynlaista toimijuutta, vanhemmat esimerkiksi vaativat lapsia osallistumaan kotitöihin. Vaatimusten toteuttaminen edellyttää lapselta riittävää osaamista ja toimintakykyä eli muun muassa kykyä vastuunkantamiseen ja sovitusta asioista kiinnipitämiseen.

Tutkimuksen arviointi

Tutkimuksen kiistämätön ja hyvin valitettava puute on sen keskeneräisyys. Tutkimuksen loppuun saattaminen ei onnistunut toivomallani tavalla ja tutkimuksen teon venyminen on johtanut myös väsymiseen tutkimuksen teon suhteen, joten jouduin jättämään tutkimuksen teon kesken. Tutkimuksen toteuttamisen suurimpia haasteita ovat olleet valmiin aineiston käyttäminen ja tutkimuksen teon venyminen pitkälle, lähes kolmen vuoden, ajalle. Valmiin aineiston käyttö on ollut haasteellista toimivan tutkimusasetelman rakentamisen kannalta, sillä halusin hyödyntää pro gradu –työssäni myös kandidaattitutkielmaani. Kahden erillisen ja valmiin kokonaisuuden yhteensovittaminen osoittautui ennakoitua haastavammaksi, sillä kokonaisuutena tutkimukseni teoreettinen viitekehys ja aineisto jäävät hieman ontumaan, osin se johtunee myös työn keskeneräisyydestä. Viidennessä luvussa oli tarkoitus tuoda perhesuhteisiin liittyen enemmän aineistoa ja keskustelua vanhempien eroon liittyen, mutta se on jäänyt tekemättä. Vanhempien eroa koskeva keskustelu on kokonaisuudessaan tutkimuslukuissa erittäin ohutta. Tutkimuksen venyminen pitkälle ajalle on aiheuttanut vaikeuksia pitää kokonaisuus kasassa sekä ajantaisaisena.

Tutkimuksen teoreettinen osuus luvut kaksi ja kolme ovat onnistuneet hyvin, mutta nämä luvut kaipaisivat osin päivittämistä niin tilastotietojen kuin ihan viime vuosina tehtyjen tutkimusten osalta. Teoriakirjallisuutta olen käyttänyt kattavasti, erityisesti ulkomaista kirjallisuutta, mutta kotimaista kirjallisuutta olisi voinut hyödyntää laajemmin. Ulkomaisia lähteitä on käytetty enemmän johtuen ulkomaisten artikkeleiden helpomasta saatavuudesta.

Tutkimuksenteon kaikissa vaiheissa olen pyrkinyt kunnioittamaan lasten ääntä sekä tutkimukseen osallistuneiden anonymiteettiä. Aineistolainaukset olen pyrkinyt tekemään siten, että se ei anna väärää kuvaa lapsen kertomasta eli olen säilyttänyt lasten kertoman asiayhteydessään. Tutkimuslukujen teksti ja aineistolainaukset olisivat olleet selkeämmin luettavissa, jos olisin keksinyt jokaiselle lapselle nimen, numeroinnin sijaan. Olen pyrkinyt turvaamaan tutkimukseen osallistuneiden anonymiteetin poistamalla aineistolainauksista muun muassa kaikki paikannimet ja luonnollisesti aineistossa esiintyneet ihmisten nimet.

Tutkimuksen myötä olen oppinut enemmän lapsilähtöisestä ja lapsinäkökulmaisesta tutkimuksesta ja näin jälkikäteen voin todeta, että olisin toivonut itseltäni enemmän rohkeutta tutkimuksen aineiston hankkimisessa. Käyttämäni aineisto oli osa monitieteistä Children's Emotional Security in Multiple Family Relations (EMSE)- tutkimusprojektia ja laadultaan hyvä ja laaja. Teemahaastattelu antaa loppujen lopuksi aika vähän tilaa lasten omille ajatuksille ja puheille, sillä teemahaastattelun raamit olivat varsin pitkälle suunnitellut. Uskon, että olisin päässyt aiheessa syvemmälle ja oppinut enemmän, jos olisin uskaltanut itse hankkimaan aineistoa. Yhteisen ymmärryksen ja tiedon rakentaminen lähtee kuitenkin jo aineistonkeräämisestä ja tutkijan ja tutkimukseen osallistuvan kohtaamisista.

Tutkimuksen teon myötä huomaisin, että lasten osallisuutta ja toimijuutta lähiyhteisöisensä on tutkittu vielä kohtalaisen vähän, joten tutkimusta aihealueella kaivataan lisää ja erityisesti vahvasti lapsinäkökulmaista ja –lähtöistä tutkimusta, sillä osallisuutta ja toimijuutta tutkittaessa on oleellista lasten oma ymmärrys ja kokemukset omista toimintamahdollisuuksista.

Lähteet

- Alanen, Leena 2001: Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa: Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere. 97-116.
- Alanko, Anu 2010: Osallisuuden paikat koulussa. Teoksessa: Kallio, P. & Ritala-Koskinen, A. & Rutanen, N. (toim.) Missä Lapsuutta tehdään? Nuoristotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105. Yliopistopaino. Helsinki. 55-72.
- Alasuutari, Pertti 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Amato, P. & Afifi, T. 2006: Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*. Vol 8, Is. 1, 222-234.
- Anttonen, Anneli 2011: Hoivan sosiaaliset merkitykset. Teoksessa: Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. 135-151.
- Arajärvi, T. Koski, M. 1989: Lapset ja avioero. Tammi. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2009: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lasten suojelun ytimissä. Terveysten ja hyvinvoinninlaitos. Yliopistopaino oy, Helsinki. 17-46.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim 2002: Individualizatin.
- Belsky, Jay 1984: The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, Vol. 55, No. 1, 83-96.
- Broberg, Mari 2010: Uusperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 52/2010. Väestöliitto.
- Butler, I. & Scanlan, L. & Robinson, M. & Douglas, G. & Murch, M. 2003: Divorcing Children. Children's experience of Their Parents' Divorce. Jessica Kingsley Publisher. London and New York. Atheneum Press, Gateshead, Tyne and Wear.
- Cheng, H. & Dunn, J. & O'Connor, T.G. & Golding, J. 2006: Factors moderating children's adjustment to parental separation: Findings from a community study in England. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Vol 34, No. 2, 239-250.
- Emery, Robert 1999: Postdivorce family life for children. An overview of research and some implications for policy. Teoksessa: Thompson, R. & Amato, P. (toim.) The postdivorce family, children, parenting, and society. SAGE Publications, Thousand Oaks. London. 3-28.
- Erkkilä, Jaakko 2003: Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa: Erkkilä, Jaakko & Holmberg, Tiina & Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilikka; Survan lapsen kanssa. Tuettu suru-projekti. Suomen mielenterveysseura. SMS-julkaisut. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki. 15-56.
- Eskonen, I., Korpinen, J. & Raitakari, S. 2006: Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus, WS Bookwell OY, Juva. 21-44.
- Estola, E., Kontio, M., Kyröniemi-Kylmänen, T. & Viljanen, E. 2010: Ethical insights and child research. Teoksessa: Kronqvist, E. & Hyvönen, P. (toim.) Insights and outlooks: Childhood research in the North. Actauniversitatis ouluensis E scientiae rerum socialium 107. Oulun Yliopisto, Oulu. 185-198.

- Erkkilä, Raija 2005: Moniääninen paikka – opettajien kertomuksia elämästä ja koulutyöstä Lapissa. Väitöskirja. Oulun Yliopisto.
- Flowerdew, J. & Neale, B. 2003: Trying to stay apace. Children with multiple challenges in their post-divorce family lives. *Childhood Vol 10, No. 2, 147-161*.
- Forsberg, Hannele 1998: Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun kulttuurista. Sosiaalityön väitöskirja. Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006: Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa: Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. PS-kustannus. Juva. 5-20.
- Giddens, Anthony 1993: The transformation of intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Polity Press, Cambridge.
- Gretschel, A. 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadun arvioinnin keinoin. Väitöskirja. Jyväskylän Yliopisto.
- Heikkinen, Hannu 2007: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa: (toim.) Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. WS Bookwell OY. Juva. 142-157.
- Helavirta, Susanna 2007: Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista hermistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka 72 (6), 629-640*.
- Hetherington, E.M. 1992: Coping with Marital Transitions: A Family Systems Perspective. Teoksessa: Hetherington, E.M. & Clingempeel, W.G. (toim.) Coping with Marital Transitions: A Family Systems Perspective. Monographs of the society for research child development. Serial No. 227, Vol. 57, Nos. 2-3.
- Hetherington, E.M. 2003: Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood Vol 10, No. 2, 217-236*.
- Hirsijärvi, S. & Hurme, H. 2008: Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. University Press. Gaudeamus. Helsinki.
- Hirvonen, Ari 2006: Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa: Hallamaa, J. & Launis, V. & Lötjönen, S. & Sorvali, I. (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Hakapaino Oy, Helsinki. 31-49.
- Hogan, D. & Halpenny, A. & Greene, S. 2003: Change and continuity after parental separation. Children's experiences of family transition in Ireland. *Childhood Vol 10, No. 2, 163-180*.
- Hotari, K-E. & Oranen, M. & Pösö, T. 2009: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Yliopistopaino Oy, Helsinki. 117-132.
- Hurtig, J. & Laitinen, M. 2003: Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa: Pohjola, Anneli (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. 87-107.
- Hyvönen, P & Kangas, M. 2010: Children as experts designing a play environment. Teoksessa: Kronqvist, Eeva-Liisa & Hyvönen, Pirkko (toim.) Insights and outlouds: Childhood research in the North. Oulu University Press, Oulu. 143-170.
- James, A., Jenks, C. and Prout, A. 1998: Theorizing Childhood, Cambridge: Polity Press.
- James, A. & James, A. 2008: Key concepts in childhood studies. Thousand Oaks (CA): Sage Publications.

- James, Allison 2011: "The things children say": understanding children as narrators of their lives. Teoksessa: Jamieson, L. & Simpson, R. & Lewis, R. (ed.) *Researching families and relationships. Reflections on process.* Palgrave Macmillan. 135-138.
- Jantunen, Eila 2008: Osalliseksi tuleminen – masentuneiden vertaistukea jäsentävä substansiivinen teoria. Tampereen yliopisto. Lisensiaattityö.
- Jallinoja, Riitta 2000: *Perheen aika.* Helsinki: Otava.
- Jekielek, Susan 1998: Parental Conflict, Marital Disruption and Children's Emotional Well-Being. *Social Forces, Vol 76, Is.3, 905-935.*
- Jyrkämä, Jyrki 2001: Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa: Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa.* Vastapaino, Tampere. 267-324.
- Jyrkämä, Jyrki 2003: Ikääntyminen, toimintakyky ja toimintatilanteet. Teoksessa: Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.) *Seniורי- ja vanhustyö arjen kulttuurissa.* Ps-kustannus. Juva. 94-106.
- Karisto, Antti 2000: Pirstoutuvan elämän politiikka. Teoksessa: Nurminen, Eija (toim.) *Sosiaalipolitiikan lukemisto.* Tammer-Paino. Tampere. 192-218.
- Karlsson, Liisa 2012: Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa: Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan.* Suomen kasvatustieteellinen seura. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä. 17-66.
- Kartovaara, Leena 2007: Lapset hajoavissa perheissä. Teoksessa: *Suomalainen lapsi 2007, Tilastokeskus. Väestö 2007.* Edita Prima Oy, Helsinki. 91-108.
- Karttunen, Risto 2010: Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto ja tapaamisriidoissa. Psykologian väitöskirja. Tampere University Press, Tampere.
- Kauppila, R.A. 2011: Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille. Opetus 2000. Jyväskylä. PS-kustannus.
- Kelly, Joan 2003: Changing perspectives on children's adjustment following divorce. *Childhood, Vol. 10, No.2.* 237-254.
- Kiili, Johanna 2006: Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Yhteiskuntatieteen väitöskirja, Jyväskylän Yliopisto.
- Kinanen, Mare 2009: Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Poikien ja tyttöjen keskus. LK-kirjat. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu.
- Kiviniemi, Kari 2007: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa: (toim.) Aaltola, J. & Valli, R. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.* PS-kustannus. WS Bookwell OY. Juva. 70-85.
- Kuivakangas, Leena 2002: Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa: Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen.* Ps-kustannus. Jyväskylä. 30-50.
- Kurki-Suonio, Kirsti 1999: Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeustieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Kuronen, Marjo 2001: Motherhood in Family Context - Comparing Professional Practices in Maternity and Child Health Care in Finland and Scotland. *Finnish Yearbook of Population Research (vol) 37.* 5-22.
- Kuronen, Marjo 2003: Eronnut perhe? Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä.* Gaudeamus. Helsinki. 103-120.
- Kuula, Arja 2006: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa: Hallamaa, J. & Lounis, V. & Lötjönen, S. & Sorvali, I. (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille.* Tutki-

- museettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Hakapaino Oy, Helsinki. 124-140.
- Kääriäinen, Aino 2008: Lasten tukeminen Taikuri-ryhmissä. Teoksessa: Niemelä, Sirkku. & Kääriäinen, Aino; Millan isä ja äiti eroavat – miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. 68-92.
- Laine, Timo 2007: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: (toim.) Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. WS Bookwell OY. Juva. 28-45.
- Lehtinen, Anja-Riitta 2009: Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä. Teoksessa: Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Vastapaino, Tampere. 89-114.
- Lindqvist, Martti 2003: Esipuhe. Teoksessa: Erkkilä, Jaakko & Holmberg, Tiina & Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilikka; Surevan lapsen kanssa. Tuettu suruprojekti. Suomen mielenterveysseura. SMS-julkaisut. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki. 9-11.
- Litmala, Marjukka 2002: Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia. Teoksessa: Litmala, Marjukka (toim.) Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. WS Bookwell Oy. Juva. 3-34.
- Makkonen, Arja 2009: Lasten selviytyminen vanhempien av(i)oerosta tekstien kuvaamana. Gradu. Tampereen Yliopisto.
- Mauthner, Melissa 1997: Methodological aspects of collecting data from children: Lessons from three research projects. *Children and society*, Vol.11, 16-28.
- McLanahan, S. & Sandefur, G. 1994: Growing up with a single parent. What hurts, what helps. Harvard University Press. Cambridge.
- Moxnes, Kari 2003: Risk factors in divorce. Perceptions by the children involved. *Childhood Vol. 10, No. 2, 131-146*.
- Neale, Brenn 2004: Introduction: Young children's citizenship. Teoksessa: Neale, Brenn (toim.) Young children's citizenship. The Joseph Rowntree Foundation, York. 6-18.
- Niemelä, Sirkku 2008b: Millan isä ja äiti eroavat. Teoksessa: Niemelä, Sirkku. & Kääriäinen, Aino; Millan isä ja äiti eroavat – miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. 10-35.
- Niemelä, Sirkku 2008c: Taikurikin saa voimansa yleisöltään – lapsen auttaminen vanhempien erossa. Teoksessa: Niemelä, Sirkku. & Kääriäinen, Aino; Millan isä ja äiti eroavat – miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. 60-67.
- O'Brien, M. & Alldred, P. & Jones, D. 1996: Children's Constructions of Family and kinship. Teoksessa: Brannen, J. & O'Brien, M. (toim.) Children in Families: Research and Policy. London. Falmer Press. 84-100.
- Oranen, Mikko 2008: Mitä mieltä? Mitä mieltä? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki.
- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa: Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Guttenberg AS. Tartu. 1.painos.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa: Pohjola, Anneli (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. 53-68.
- Pryor, J. & Rodgers, B. 2001: Children in Changing Families. Life After Parental Separation. Understanding Children's Worlds. Blackwell Publishers. MPG Books Ltd, Bodomin, Cornwall.

- Pulkkinen, Lea 2002: Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Punch, Samantha 2002: Research with children – The same or different from research with adults? *Childhood Vol. 9 (3), 321-341*.
- Repo, 2009: Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Ritala-Koskinen, Aino 2001: Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöliitto. Helsinki.
- Romakkaniemi, Marjo 2010: Toimijuus masennuksen sosiaalisuutta jäsentämässä. *Janus, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. (2) Vol 18. 137-152*.
- Ronkainen, Suvi 1999: Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiveetti, tieto ja toimijuus. Tammerpaino Oy, Tampere.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. 9-38.
- Rönkä, A. & Viheräkoski, J. & Litsilä, R. & Poikkeus, A. 2002: Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa: Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Ps-kustannus. Jyväskylä. 51-71.
- Rönkä, A. & Malinen, K. & Kinnunen, U. & Tolvanen, A. & Lämsä, T. 2010: Capturing daily family dynamics via text messages: development of the mobile diary. *Community, Work & Family. Vol. 13, No. 1. 5-21*.
- Schaffer, H. Rudolph 1998: Making Decisions about Children. Psychological Questions and Answers. Basil Blackwell. Oxford and Cambridge, MA.
- Scott, Jacqueline: Children as respondents. Teoksessa: Christensen, Pia & James, Allison (ed.) Research with children: Perspectives and practices. Falmer Press, London. 98-119.
- Shier, Harry 2001: Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children & Society 15 (2), 107-117*.
- Smart, C. & Neale, B. 1999: Family fragments? Polity Press, Cambridge.
- Sosiaaliportti 2012: Sosiaaliportti.fi, Lastensuojelun käsikirja, perheasioiden sovittelu. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/perheasioidensovittelu/> ks. 3.10.12
- Storksens, Ingunn & Roysamb, Espen & Moum, Torbjorn & Tambs, Kristian 2005: Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence vol. 28, 725-739*.
- Thomas, Nigel 2000: Children, family and the state: decision-making and child participation. Policy press. Bristol.
- Thompson, R, & Amato, P. 1999: The postdivorce family. Children, parenting and society. Sage publications, London.
- Tilastokeskus / Väestö 2009. Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet. Vuosikatsaus 2009, 5. Valtaosa lapsista kahden vanhemman perheissä. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_005_fi.html (luettu 26.7.2011).
- Tilastokeskus / Väestö 2010a. Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset. http://www.stat.fi/til/ssaaty/2010/ssaaty_2010_2011-05-06_tau_001_fi.html (luettu 22.7.2011).
- Tilastokeskus / Väestö 2010b. Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet. Liitetaulukko 4. Uusperheet 1990-2010.

- http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_004_fi.html (luettu 26.7.2011).
- Tilastokeskus / Väestö 2010c. Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet. Liitetaulukko 3. Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2010. http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_003_fi.html (luettu 26.7.2011).
- Tilastokeskus / Väestö 2010d. Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet. Liitetaulukko 1. Perheet tyypeittäin 1950–2010. http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_001_fi.html (Luettu 26.7.2011).
- Tinson, Julie 2009: Conducting research with children and adolescents. Design, methods and empirical cases. Goodfellow Publishers Ltd. Oxford.
- Tolkki-Nikkonen, M. 1992: Perhe: rakenteista prosesseihin. Teoksessa L. Alanen & P. Kähkönen (toim.) Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja. 11–16.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2004: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä. 1-3. painos.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen, käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. http://www.tenk.fi/eettinen_ennakkoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf (Luettu 12.06.2012).
- Uusiautti, S. & Määttä, K. 2013: Many dimensions of child research. Teoksessa: Uusiautti, S. & Määttä, K. (ed.) How to study children? Methodological solutions of childhood research. LUP, Lapland university press. 11-28.
- Vesikansa, Sari 2002: Demokratia kouluissa ja nuorisotyössä. Teoksessa: Gretschel, Anu (toim.) Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta. Suomenkuntaliitto, Helsinki. 11-30.
- Videon, Tami 2005: Causal analysis of family structure effects. Teoksessa: Bengtson, V. & Acook, A. & Allen, K. & Dilworth-Anderson, P. & Klein, D. (toim.) Sourcebook of Family Theory & Research. SAGE Publications. London. 127-134.
- Waldman-Rich, B. & Molloy, P. & Hart, B. & Ginsberg, S. & Mulvey, T. 2007: Conducting a Children's Divorce Group: One Approach. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, Vol 20, No. 3, 163-175.*
- Wallerstein, Judith & Lewis, Julia & Blakeslee, Sandra 2000: The Unexpected Legacy of Divorce. Suomennettu teos: Avioeron perintö – eron lapset aikuisina. Therapie-säätiö. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2007.
- Williams, Fiona 2004: Rethinking Families. ESRC CAVA Research Group. Calouste Gulbenkian Foundation. London.
- Winkelmann, Rainer 2005: Parental separation and well-being of youths: Evidence from Germany. *The Journal of Socio-Economics vol. 35, 197–208.*

Lait ja asiakirjat

- Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/83
 Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973/36
 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000
 Lastensuojelulaki 417/2007
 Perustuslaki 731/1999
 Suomen Kuntaliitto lapsipoliittinen ohjelma, 2000

Työsopimuslaki 26.1.2001/55
Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien sopimus, 1989

Liitteet

Liite 1: Teemahaastattelurunko

Teema 1: Lapsen perhe ja perhesuhteet

1. Aloitetaan sinun perheestäsi. Keitä siihen kuuluu?
 - Ensimmäisen kysymyksen jälkeen haastattelija ohjeistaa lapsen tekemään sosiaalisen verkoston karttaa (SV).
2. Mihin laittaisit heidät verkostokartassa ja miksi? Kerro näistä perheenjäsenistä (Lapsi tekee samalla verkostokarttaa)
3. Keitä muita tärkeitä ihmisiä sinulla on? Mihin laittaisit heidät verkostokartassa ja miksi? Kerro näistä ihmisistä.
4. Mitä sinulle tärkeitä muutoksia teidän perheessänne on tapahtunut?
 - Haastattelija ohjeistaa lapsen tekemään aikajanana.
 - Kysymyksen jälkeen haastattelija sijoittaa lapsen kanssa perhesuhteissa tapahtuneet tärkeät muutokset aikajanelle (AJ).

Teema 2: Arki ja rutiinit

5. Miten vietät aikaa eri perheenjäsenten/tärkeiden ihmisten kanssa? (SV)
6. Minkä verran vietät aikaa yksin päivän aikana? Onko se sinun mielestäsi sopivasti, liikaa vai liian vähän?
7. Keiden kanssa vietät juhlapäiviä, esimerkiksi syntymäpäiviä, joulua, yms.?

Onko sinulla harrastuksia? Minkälaisia? Oletko valinnut itse harrastuksesi vai joku muu? Kuka tekee harrastuksiin liittyvät päätökset? Millaisia päätöksiä saat tehdä harrastuksiisi liittyen?

Teema 3: Lasten kasvatusta, toimijuus, osallisuus

8. Mitkä ovat tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt perheessäsi?
9. Asettavatko eri aikuiset erilaisia sääntöjä? (SV)
10. Ovatko säännöt samat kaikille perheen lapsille? (SV)
11. Voitko vaikuttaa perheessäsi itseäsi koskeviin asioihin? Miten? *Minkälaisiin asioihin?*
12. Millaisia asioita eri perheenjäsenet / muut tärkeät ihmiset opettavat sinulle?

Teema 4: Perheen tunnelma ja tunnesuhteet

13. Mitkä asiat ovat perheessäsi mukavia? Muutos? (AJ)
14. Mitkä asiat ovat perheessäsi ikäviä? Muutos? (AJ)
15. Minkälaiset asiat perheessäsi huolettavat sinua? Muutos? (AJ)
16. Minkälaiset asiat perheessäsi pelottavat sinua? Muutos? (AJ)
17. Onko sinulla / onko sinulla ollut huoli jonkun tärkeän ihmisen päihteidenkäytöstä,

eli juomisesta, lääkkeiden käytöstä tai huumeidenkäytöstä? Muutos? (SV, AJ)
(...huoli jostain tärkeästä ihmisestä? Miksi? Mikä asia huolestuttaa / huolestutti?)

18. Onko sinulla huoli, että jotakuta tärkeää ihmistä tai sinua satutetaan? (Esim. lyödään tai tönitään). Kerro siitä. (AJ)

19. Kuka lohduttaa sinua, kun olet surullinen? Lohduttavatko eri perheenjäsenet eri tavalla?

20. Millaisia riidat perheessänne ovat? Mitä niissä tapahtuu? (Esim. huudetaanko, satutetaanko jotakuta) (AJ)

21. Miten riita päättyy? Millaista perheessä on riidan jälkeen? (AJ)

22. Koetko, että sinusta tykätään perheessäsi? Muutos? (AJ)

23. Miten teidän perheessä näytetään toisista tykkääminen? Muutos? (SV, AJ)

24. Huolehditko sinä jostakusta perheenjäsenestä? Miten?

Teema 5: Tulevaisuus

25. Millaisen perheen sinä haluat isona / aikuisena? (Millainen äiti tai isä sinä haluaisit olla isona/ aikuisena? Jatkokys. tarvittaessa)

26. Jos saisit esittää kolme toivomusta liittyen perheeseesi /muihin tärkeisiin ihmisiin, mitä ne olisivat?

27. Mitkä asiat perheessäsi tekevät sinut onnelliseksi?